

ПЕНКА ПЕЙКОВСКА
**АВСТРО-УНГАРСКИ
 ВЛИЯНИЯ
 В БЪЛГАРСКОТО
 ОБРАЗОВАНИЕ**

Случаят на учителя
 Калман Кирил Ронже

Българска академия на науките
 Институт за исторически
 изследвания

Пенка Ив. Пейковска

**АВСТРО-УНГАРСКИ ВЛИЯНИЯ
В БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ**

Случаят на учителя Калман Кирил Ронже

**PUBLICATIONS OF THE BULGARIAN-HUNGARIAN
HISTORY COMMISSION**

14.

**ИЗДАНИЯ НА БЪЛГАРО-УНГАРСКАТА
ИСТОРИЧЕСКА КОМИСИЯ**

**A MAGYAR-BOLGÁR TÖRTÉNÉS Z VEGYES
BIZOTTSÁG KIADVÁNYAI**

ИЗДАНИЯ НА БЪЛГАРО-УНГАРСКАТА
ИСТОРИЧЕСКА КОМИСИЯ

14.

Пенка Ив. Пейковска

АВСТРО-УНГАРСКИ
ВЛИЯНИЯ В БЪЛГАРСКОТО
ОБРАЗОВАНИЕ

Случаят на учителя
Калман Кирил Ронже

*Книгата се издава в изпълнение
на Национална научна програма „Развитие
и утвърждаване на българистиката в чужбина“,
финансирана от Министерството на образованието
и науката на Република България*

София 2025

Институт за исторически изследвания
Българска академия на науките

Рецензенти

Доц. д-р Пламен Божинов

Ст.н.с. д-р Имре Реш

© Пенка Иванова Пейковска, 2025

© Институт за исторически изследвания при Българската академия на науките, 2025

© Борислав Иванов Кьосев, художник на корицата, 2025

ISBN 978-954-2903-79-6 (print), Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките

ISBN 978-954-2903-80-2 (pdf), Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките

ISBN 978-963-416-492-0 (print), Történettudományi Intézet – Bölcsészettudományi Központ | HUN–REN

ISBN 978-963-416-493-7 (pdf), Történettudományi Intézet – Bölcsészettudományi Központ | HUN–REN

ISSN 2535-0757

**PUBLICATIONS OF THE BULGARIAN-
HUNGARIAN HISTORY COMMISSION**

14.

Penka Iv. Peykovska

**AUSTRO-HUNGARIAN
INFLUENCES ON BULGARIAN
EDUCATION
The Case of
Teacher Kálmán Cirill Rongé**

*This book is supported by the Bulgarian Ministry
of Education and Science under the National Scientific
Program “Development and Recognition
of Bulgarian Studies Abroad”*

Sofia 2025

**Institute for Historical Studies
Bulgarian Academy of Sciences**

Reviewers

Assoc. Prof. Plamen Bojinov, PhD
Imre Ress, PhD, Retired Senior Research Fellow

© Penka Ivanova Peykovska, 2025

© Institute for Historical Studies at the Bulgarian Academy
of Sciences, 2025

© Borislav Kyosev, cover artist, 2025

ISBN 978-954-2903-79-6 (print), Institute for Historical Studies –
Bulgarian Academy of Sciences

ISBN 978-954-2903-80-2 (pdf), Institute for Historical Studies –
Bulgarian Academy of Sciences

ISBN 978-963-416-492-0 (print), Institute of History – Research Center
for the Humanities | HUN–REN

ISBN 978-963-416-493-7 (pdf), Institute of History – Research Center
for the Humanities | HUN–REN

ISSN 2535-0757

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод

Животът и делото на Калман Кирил Ронже в историо-
писта. | Извори и задачи на изследването.

≈ 11 ≈

Израстване в Австрийската империя

За фамилното име Ронже. Корени, семейна среда, иден-
тичност. | Учене и образование в контекста на австрийс-
ката образователна среда.

≈ 23 ≈

Първо пребиваване в Българско, 1869–1873 г.

Защо и как Ронже попада в българските земи на Ос-
манската империя? Поуките от една снимка. | Учител в
Шуменското мъжко класно училище. Новаторските пе-
дагогически практики на Ронже в телесното възпитание
и рисуването. Как преподава геометрия?

≈ 41 ≈

Завръщане в Австро-Унгария, странстване, 1873–1879 г.

Допълнително обучение във висш педагогически курс
за гимназиални учители. Първо обнародвано педагогич-
еско съчинение. Общественополезна дейност за Юж-
ноунгарското природонаучно дружество в Темешвар/
Тимишоара. Учителстване и чиновничество. Афера и
пътешествие из Франция.

≈ 61 ≈

За втори път в България, 1879–1889 г.

Къде учителства Ронже? | Какви възпитателни подходи пропагандира? – Брошурата „Политическото възпитание на нацията...“. Изучаването на родния (майчиния) език. Пол и възпитание, за еманципацията. Под влияние на народничеството. Образование за средната класа – стожера на българското общество. | Какво още и по какъв начин преподава Ронже? (Възгледи, методи, похвати). – Телесно възпитание. Френски и латински език. Хигиена, статията „Нещо за Михаля“, Шуменското хигиеническо дружество. За връзката учител–ученик. | Конфликти и просветна модернизация. Брошурата „Варда! или Критическият разбор върху училищните работи по България“.

≈ 74 ≈

Ронже напуска България

Учител в Сараево. Брак. Кончина.

≈ 122 ≈

Заклучение

≈ 125 ≈

Извори и литература

≈ 129 ≈

Резюме на английски език

≈ 139 ≈

CONTENTS

Introduction

The life and work of Kálmán Cirill Rongé in historical writing. | Sources and tasks of research.

≈ 11 ≈

Growing up in the Austrian Empire

About the surname Rongé. Roots, family background, identity. | Learning and education in the context of the Austrian educational environment.

≈ 23 ≈

First Stay in Ottoman Bulgaria, 1869–1873

Why and how did Rongé come to Bulgarian lands of the Ottoman Empire? The insights from a photograph. | Teacher at the Shumen Boys' Secondary School. Rongé's innovative pedagogical practices in physical education and drawing. How did he teach geometry?

≈ 41 ≈

Return to Austria-Hungary, Wandering, 1873–1879

Advanced pedagogical training course for secondary school teachers. First published pedagogical essay. Public service for the South Hungarian Natural History Society in Temesvár/Timișoara. Teaching and clerking. An incident and a journey through France.

≈ 61 ≈

Second Stay in Bulgaria, 1879–1889

Where did Rongé teach? | What teaching approaches did he promote? – The pamphlet ‘The Political Education of the Nation...’. Learning the native (mother) language. Gender and education, on emancipation. Under the influence of Narodism. Education for the middle class – the pillar of Bulgarian society. | What else and how did Rongé teach? (Views, methods, techniques). – Physical Education. French and Latin. Hygiene, the article ‘Something about Mihalya’, the Shumen Hygienic Society. On the teacher-student relationship. | Conflicts and educational modernisation. The pamphlet ‘ Watch Out! or A Critical Review of Educational Affairs across Bulgaria’.

≈ 74 ≈

Rongé’s Departure from Bulgaria

A teacher in Sarajevo. Marriage. Passing.

≈ 122 ≈

Conclusions

≈ 125 ≈

Sources and Literature

≈ 129 ≈

Summary

≈ 139 ≈

УВОД

**ЖИВОТЪТ И ДЕЛОТО НА КАЛМАН КИРИЛ РОН-
ЖЕ В ИСТОРИОПИСТА. | ИЗВОРИ И ЗАДАЧИ НА
ИЗСЛЕДВАНЕТО**

През третата четвърт на XIX в. се наблюдава модернизация на българските земи. Тя е особено интензивна в първите десетилетия след Руско-турската война от 1877–1878 г., когато се изгражда новосъздадената Трета българска държава. Поради липса на собствени кадри тази модернизация се осъществява, като се ползва опитът на напредналите страни. Сред тях е и Австро-Унгария, която на свой ред се стреми към усвояване на българския пазар и към културно влияние. Последното се постига по различни пътища – чрез образоването на български младежи в чуждестранни университети, които, завръщайки се в България, внасят нови идеи и опит, както и чрез „внедряването“ на чужди специалисти в някои сфери на икономиката, администрацията, културата и образованието. Този внос на образователни практики отвън влияе благотворно върху развитието и обновяването на просветното дело у нас – още повече при наличието на известни традиции от по-ранно време. От втората четвърт на XIX в. нататък по българските земи учителстват мнозина представители на други народности (включително от Австрийската империя): сърби, хървати, руснаци, швейцарци, унгарци, поляци и др.; най-много са чехите. Те играят ключова роля в

процеса на многобройните образователни промени, а тяхното собствено професионално обучение и последвало кариерно развитие са централен въпрос за изследванията в областта на образователните науки, което всъщност ни и подтикна към настоящото проучване.

Известните ни унгарски учители са двама. Единият е католическият свещеник Ендре Пастори, който пристига тук като беглец революционер и политически имигрант, съратник на Кошут, и остава да учителства в католическата гимназия в Пловдив, където подготвя две български грамматики¹, достойно оценени от немската българистика². Другият е героят на нашия исто-

---

1 Българско-италианска граматика за българи-ты по Л. Мерени, Л. Гоудар и С. Бланди, наредил Андрей Пастори, 1862. Издава се от книжница-та на Хр. Г. Данова и на Съдружество-то в Пловдив (във Вена, у Книгопечятн. Л. Сомера). 176 с.; *Brevis Grammatica Bulgarica pro usu lingvam latinam inteligentium; Oblata Excelentissimo Domino Andrea Kanova Episcopo Crojensi, et Apostolo Vicario Sofiensi; Translata ex Germanico (teutonico) et accomodata ad quotidianum usum post A. et D. Kyriak Cankof ab Andrea Pásztorý Magistro Scholae Catholocae Philipopolensis. Philipopoli, 1856.*

2 Вж.: **Comati, S.** *Brevis Grammatica Bulgarica* на Андреаш Пастори – латинско описание на българския език от средата на 19 век. – В: Балканските езици, литератури и култури. Дивергенция и конвергенция. Международна конференция, посветена на 20-годишнината от създаването на специалност Балканистика, София 30–31 май 2014 г. Съст. П. Асенова, Р. Л. Станчева, В. Алексова, Р. Бейлери. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 223–227; **Kostov, K.** *Andreas Pásztorý und seine Brevis Grammatica Bulgarica.* – In: *Bulgarien-Jahrbuch 2011.* Hrsg. von S. Comati, W. Gesemann, R. Krauss und H. Schaller. München–Berlin–Washington, D.C.: Verlag Otto Sagner, 2012, pp. 31–95; **Andreas Pásztorý.** *Brevis Grammatica Bulgarica.* Hrsg. von K. Kostov und K. Steinke mit einem Nachwort von S. Comati.

рически разказ – учителят Калман Кирил Ронже, работил за известно време в България два пъти – веднъж през десетилетието преди Освобождението, от 1869 до 1873 г., и втори път през десетилетието след него, от 1879 до 1889 г. Той е известен като един от изявените чужденци – модернизатори на българското просветно и педагогическо дело.

* * *

В народната памет Калман Кирил Ронже е останал като *„оригинален по израза на лицето, по стройната си фигура и по чистотата на характера си човек“*, открит, с *„чувство за лек и приятен хумор, обича[ш] да иронизира българина“*³. За него обаче се знае твърде малко, въпреки че в началото на миналия век са събрани сведения за него във връзка със съхраняването на паметта за основополагането на физическата култура и спорт у нас. Тогава е предприета инициатива просветните дружества в градовете да проучат делото на учителите – радатели за нашето *„училищно телесно възпитание“*.⁴ Обнародвани са спомени за Кирил Калман Ронже на негови съвременници – ученици и колеги. Сред тях са: възпитаникът му, габровският учител Панайот Белев, който издирвал такива исторически материали и бил *„грижлив събирач по гимнастика“*; организаторът на българското просветно дело в Македония Георги

München–Berlin–Washington, D.C.: Verlag Otto Sagner, 2013, 131+IX–XVI. (Bulgarische Bibliothek Neue Folge, Bd. 19.)

3 ДА–Шумен, ф. 761К, оп. 1., а.е. 4, л. 2.

4 **Уста Генчов, Д.** В Габрово през първите години на освобождението ни. Спомени. – В: Юбилеен сборник по отпразнуване 50 годишнината от I^{ва} випуск на Габровската „Априловска“ гимназия. Габрово, 1925, с. 36–51.

Кандиларов, писал за солунския период от учителстването му, а учителят Васил Кърджиев – за работата му в Шуменското мъжко класно училище.⁵ Пак по време на тази инициатива П. Белев открива молба от Ронже до министъра на народното просвещение, която съдържа някои автобиографични сведения. И досега тя остава основен извор за животоописание то му. Спорадична информация се намира също в краеведчески книги, както и в годишници, календари и юбилейни издания на различни училища, където е преподавал.⁶

Пребиваването на Ронже в България основно изучава журналистът и общественик Александър Вл. Дякович. През 20-те години на ХХ в. Дякович е инспектор по телесно възпитание при Министерството на народното просвещение и се интересува от неговата история, която впоследствие и преподава във Висшето училище за

---

5 **Брашовски, К.** Първият кнайпист в България. (Материали за историята на телесното възпитание в България). – Здраве и сила, 9, 1907, № 3–4, с. 6–8; **Симеонов, А. П.** Ученичеството ми в Габровската държавна реална гимназия през 1880–1881 и 1883–1884 г. Спомени. – В: Юбилеен сборник по отпразнуване 50 годишнината от I^{ва} випуск на Габровската „Априловска“ гимназия. Габрово, 1925, с. 90–105; **Витанов, Д.** Спомени от ученическите ми години от Априловската гимназия в Габрово. – В: Юбилеен сборник по отпразнуване 50 годишнината от I^{ва} випуск на Габровската „Априловска“ гимназия. Габрово, 1925, с. 62–65; **Уста Генчов, Д.** Цит. съч.; Българските гимназии и основни училища в Солун (по случай на 50-годишнината на солунските български гимназии). Съст. Георги Ст. Кандиларов. София, 1930; **Кърджиев, В.** За учителя Калман Ронже. Спомен от един негов ученик. – Мир, № 10 362, 02.02.1935, с. 4.

6 **Гладнишки, Н.** Юнашки календар. Кн. 2 за 1911 г. Русе: Н. Г. Гладнишки (Победа), 1911; **Витанов, Д.** Цит. съч., с. 63.

телесно възпитание в София⁷ (днес Национална спортна академия). Той анализира достъпните документи и сведения за Ронже и ги обобщава в обширна статия, обнародвана през 1935 г. в сп. „Училищен преглед“.⁸ Върху проучванията на Ал. Вл. Дякович „стъпва“ следващият биограф на Ронже – Васил Цонков, в края на 80-те и началото на 90-те години на ХХ в.⁹ Проф. Цонков се интересува от него не само като изследовател и преподавател по история на физическата култура у нас в Националната спортна академия, но и защото самият той е свързан с Унгария като възпитаник на престижното по онова време унгарско Висше училище за телесно възпитание.¹⁰ Проф. В. Цонков издирва още спомени за Ронже, излага различните версии за произхода му, народностната и етническата му принадлежност и „изчиства“ някои спорни моменти от биографията му.

Що се отнася до родината на Калман Ронже – Унгария, с основание може да се твърди, че там делото му е останало неизвестно (включително в професионалните среди). Преди почти три десетилетия е обнародвана на

---

7 Открито през 1942 г.

8 **Дякович, Ал. Вл.** Кирил Коломан Ронже – един забравен труженник. – Училищен преглед, 34, 1935, № 5–6, с. 704–717.

9 **Цонков, В.** Калман Ронже. – В: Чужденци – просветни дейци в България. Съст. А. Пенев, П. Петров. София: Народна просвета, 1988, с. 381–388; **Цонков, В.** Основоположници на модерната физическа култура в България. Учебно помагало за студентите от НСА. София: Национална спортна академия, 1993, с. 45–54.

10 **Пейковска, П.** Българските общности в Унгария през ХІХ–ХХ век. Миграции и историко-демографска характеристика. София: ИИСТИ–БАН, 2011, с. 279.

унгарски език кратка научнопопулярна статия, обобщаваща събраните за него данни от българските автори.¹¹

Прочитът на историографията, посветена на българистичното дело на Калман Кирил Ронже, показва оскъдна фактологическа информация в наличните му животоописания, съставени от различни автори и мемоаристи. Налице е и разнобой по съществени моменти от биографията му. От една страна, това се дължи на факта, че те се основават на специфичен източник на ретроспективна информация – спомените за неговата личност и дейност. Тя е силно субективна, предварително обмислена, а вътрешният механизъм на реконструкция на събитията е в тясна зависимост от наличието на времева дистанция между тяхното протичане и отразяване. Затова при определянето на достоверността ѝ е необходимо да се вземат под внимание много фактори, които оказват влияние върху познавателните ѝ възможности – мотивите на автора да пристъпи към написването на спомените си, избраната от него форма, хронологическият им обхват, личността и изразните възможности на автора.¹² От друга страна, биографите на Ронже неточно интерпретират казаното в основния източник на информация за живота му – молбата до българското Министерство на просвещението. Вероятно е така по-

---

11 **Bernáth V.** Magyarok Bulgáriában. II. Egy elfelejtett magyar tanár. – *Hungarológia*, 9., 1997, pp. 249–253.

12 **Георгиев, К.** Някои извороведски аспекти на работата с мемоарите. – Военно-исторически сборник, 49, 1980, № 3, с. 205–206; **Георгиева, Н. Г.** Мемуары как феномен культуры и как исторический источник. – Вестник Российского университета дружбы народов, Серия История России, 2012, № 1, с. 127, 129–132.

ради недостатъчно познаване на тогавашната унгарска образователна система, която по онова време е била в процес на реформиране и твърде динамична. И при условие че сведенията за него са съвсем оскъдни, оттам произхождат някои неясни и погрешни твърдения.

За да реконструираме по-детайлно биографията му, да я уточним и да определим приноса му в българското образователно и педагогическо дело, предприехме издирване на нови документални и библиографски сведения за Калман Ронже както в български, така и в унгарски архивохранилища и библиотеки.

* * *

Преди години, работейки върху историята на българо-унгарските научни връзки, случайно попаднахме на интересна архивна находка – документалното наследство на този бележит учител и по-точно на ръкописите, за които той пише във вече споменатата негова молба следното: *„Дързая наконец и да посоча малко на литературните си трудове, било на немски, български или унгарски. Разни [...] съм обнародвал [...] но главните ми и много обширни трудове се намират още в ръкописи и очакват само поправлението на ра[з]строеното ми финансово положение, за да ги отпечатам“*¹³. Въпросните ръкописи в обем от ок. 500 листа открихме във фонда на изтъкнатия наш езиковед, основоположник на съвременното българско езикознание проф. Беньо Цонев, който се съхранява в Българ-

---

13 [Белев, П.] Принос към историята на гимнастиката. – Здраве и сила, 8, 1906, № 7–8, с. 8.

ския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.¹⁴

В заглавието на архивната единица, съдържаща ръкописите на Ронже, архивистката Виктория Тилева, обработила фонда, е предположила, че те „вероятно съставляват един цялостен педагогически труд“. Не бихме казали, че е точно така. Наистина в тях преобладава педагогическата тема или различни страни на учебно-възпитателната дейност, свързана с детето (ролята на учителя в педагогическия процес, взаимоотношението между учителя и децата, методи за чуждоезиково обучение, ролята на самообразованието и навика, хигиената във възпитанието, значението на телесното възпитание). Но авторът разглежда и други въпроси, някои от които до известна степен също съотнася към просветната проблематика, а други – не. Към първата група бихме посочили темите за съвременното нему състояние на българския език (в качеството му на матерен език) и неговото по-нататъшно развитие, за еманципацията на жената и нейната роля в семейството и обществото (предимно във връзка с девическото образование), наблюденията му върху българската просветна политика. А към втората група причисляваме размислите му върху някои народностни черти и характерно поведение на българския елит и на обикновения българин, впечатленията му от социалното поведение на евреите, арменците, немците, англичаните, американците. Освен това самият автор на ръкописите говори за тях като за отделни съчинения, а не като за един цялостен труд. Някои имат завършен вид на статии в обем от

---

14 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47.

няколко или от двайсет-трийсет, че и повече страници, но значителната част са по-скоро нахвърляни записки на авторите размишления по дадена проблематика. Сред тези ръкописи се намират и преводи на немски педагогически съчинения, както и части от незапазени в цялост съчинения или записки. Всички те (с редките изключения на една-две белови) са работни текстове, съдържат задрасквания, поправки, уточнения. Почеркът не е много четлив.

Що се отнася до езика им и във връзка с горния цитат от молбата на Ронже, ще уточним, че те са написани основно на български и на немски курент, един-два са на френски, а текстове на унгарски изобщо няма. Специално бихме изтъкнали великоления български език на този чужденец – ясен, чист, без чужди примеси (самият той борец срещу чуждиците), цветист, обогатен с интересни фразеологизми, древноримски и древногръцки сентенции, жаргонни думи.

Стильт им е научно-публицистичен, предимно с полемичен изказ, но авторът се стреми да постигне въздействие чрез използването на елементи на художествения стил като метафори, епитети, сравнения. Ронже се учи да „съчинява“ от „Вазова и Славейкова“: „с голяма сладост прочитам съчиненията“ им, споделя той в ръкописа си, озаглавен „Как списвам и съчинявам аз?“. „Те умеят да са изразяват повечето натурално, тоест така щото читателят не среща ни най-малко затруднение по мисълта на съчинението.“¹⁵

Ръкописите са датирани в редки случаи, но на места времето на изготвянето им може да се установи (ма-

15 Пак там, л. 240–243.

кар и с известна приблизителност) въз основа на съдържанието. Повечето са от второто му пребиваване в България, т.е. от 80-те години на XIX в., но има и такива от средата на 70-те години. И както Ронже споделя в свое съчинение, посветено на разработен от него метод за усвояване на знания (който ще бъде разгледан по-късно), някои са останали необнародвани. Причината не е само в липсата на средства, а „от страх да не би [да] се появят [...] едни скрити за [него] [...] недостатъци“ поради нуждата от дългогодишно изпитване на новаторските идеи в практиката.¹⁶

От само себе си се разбира, че при работата с ръкописите на Ронже възникна въпросът как те са попаднали сред книгата на Беньо Цонев, защо се намират именно там. Засега конкретен отговор не сме открили. Няма податки двамата да са се познавали лично. (А и едва ли е било възможно, тъй като през 80-те години Б. Цонев дълго време учи в странство.) Затова може да се предположи, че ръкописите са били предадени на Б. Цонев от трето лице – някой близък приятел или ученик на Ронже, – у което той ги е оставил, преди окончателно да отпътува от България към края на 80-те години на XIX в. Едно е сигурно: попаднали са у Беньо Цонев отпосле, за да ги прегледа и евентуално обнародва – или като редактор на сп. „Български преглед“ (1893–1900), което има за цел „да разглежда всички въпроси от значение за наука, литература и особено такива из областта на просветата“, или като участник в българо-унгарските научни връзки и познавач на българо-унгарските

---

16 Пак там, л. 21.

езикови взаимности, както и на езика и културата на трансилванските българи.¹⁷

Конкретните задачи на настоящото ни проучване са в три направления: 1) да направим биографична реконструкция на учителя Калман Кирил Ронже; 2) да установим как той разбира и осмисля образователния процес (т.е. иновативните му възгледи), да разкрием конкретните концепции, които прилага за решаване на различни проблеми или за създаване на нови възможности в обучението (т.е. иновативните му идеи), и как използва новаторски методи в процеса на обучение (т.е. иновативните му практики); и 3) в крайна сметка да определим ролята и мястото му в българското просветно и педагогическо дело. Поставените задачи се опитваме да решим, прилагайки методите на микроанализа, частния случай, извороведския анализ и биографичния подход.

В хода на изложението се стараем да уточним житейския и професионалния му път, да изясним някои противоречиви моменти в животоописанието му и да го допълним, да разкрием вижданията и делата му въз основа на новите сведения, които открихме в български и унгарски архивни документи и в периодичния печат¹⁸,

---

17 Вж. по-подробно: **Пейковска, П.** Българо-унгарски научни взаимоотношения (XIX – средата на XX в.). София: Акад. изд. „Марин Дринов“, 2005, с. 202, 205–206, 213–214; **Пейковска, П.** Творческото общуване между унгарски и български езиковеди от втората половина на XIX в. и първите десетилетия на XX в. – Език и литература, 2011/2012, № 3–4, с. 156, 158–159, 163.

18 Тук бих искала да изкажа искрената си благодарност на унгарските ми колеги ст.н.с д-р Имре Реш / Imre Rész и ст.н.с. д-р Габор Деметер / Gábor Demeter, всеотдайни труженици на Българо-унгарската историческа комисия, за самоотвержена-

в ръкописното му книжовно наследство, съхранявано в Българския исторически архив, в непознати публикации на Ронже и текстове на други автори, както и в неизползваните досега спомени на Димитър Стефанов Габровски, секретар на основаното от Ронже Шуменско хигиеническо дружество¹⁹. Тъй като значителна част от строителите на новобългарската просвета са получили образование във или произхождат от Централна Европа (Австрийската империя, след 1867 г. Австро-Унгария), в по-общ план бихме искали да покажем в какви условия и как там в средата на XIX в. се възпитава и изгражда един иноватор и как впоследствие той се вписва в българското общество. Творчеството и ръкописното документално наследство на Калман Кирил Ронже разкрива в нова светлина ролята на личността в културно-просветния процес у нас, как се извършва модернизацията в българското общество, как навлизат и се прилагат новите напредничави идеи, как последните се приемат от българите и какъв е техният отговор на предизвикателството, наречено нововъведения.

та професионална помощ, която ми оказаха при издирването на материали за Калман Ронже в Унгария. Сърдечно благодаря и на сътрудниците в специализираната читалня „Проф. Марин Дринов“ към Българския исторически архив при НБКМ, както и на експертите от Държавния архив – Шумен, за оказаното съдействие.

19 Спомените на Д. Ст. Габровски са написани във Варна, с дата 10 март 1922 г., и се съхраняват в Държавен архив – Шумен (ДА–Шумен), ф. 761К, оп. 1., а.е. 4, л. 1–3 (Българско хигиеническо дружество – Шумен (1886–1887).

ИЗРАСТВАНЕ В АВСТРИЙСКАТА ИМПЕРИЯ

ЗА ФАМИЛНОТО ИМЕ РОНЖЕ. КОРЕНИ, СЕМЕЙНА
СРЕДА, ИДЕНТИЧНОСТ. | УЧЕНЕ И ОБРАЗОВАНИЕ
В КОНТЕКСТА НА АВСТРИЙСКАТА ОБРАЗОВАТЕЛ-
НА СРЕДА

Най-напред нека уточним името на Ронже, тъй като и за него има спорове сред биографите му. Ние използваме унгарския вариант на личното му име, което според новата официална транскрипция се чете на български като „Калман“ (а според старата – като „Колман“). Немският вариант на името му е Коломан, което и той самият използва, пишейки на немски. Фамилията си винаги изписва по френски маниер – Rongé (която на унгарски се чете като „Ронге“, а на български – „Ронже“ или „Ронжé“). Подписва се най-често „К. Ронже“; понякога включва и българското си име – „Кирил К. Ронже“. В съчиненията си от 80-те години на XIX в. Ронже добавя към името си и професията: след него, отделена със запетайка – „народен учител“, или пред него – „от учителя...“.

В молбата си от 1887 г. до министъра на народното просвещение да бъде повишен „*поне за втора степен учител*“ Ронже пише, че е роден в град Велики Бечкерек/Надбечкерек – днес Зренянин в Сърбия, но годината не споменава. Тя обаче може да се установи въз основа на следните негови думи: „...*Още преди 25 години не само че бях положил успешно матуритетен изпит*

от 8-те гимназиални класове в отечеството ми Унгария, но отпосле още и цели пет семестри съм следвал като редовен ученик (студент) по Пещенски и Венски университет медицинско естествени науки...²⁰.

Използвайки казаното от Ронже, повечето автори се придържат към 1844 г. като година на неговото раждане, което се потвърждава и от новооткритите сведения за студентството му.²¹ С други думи, разгледано в историческа перспектива, малкият Калман се появява на бял свят няколко години преди избухването на буржоазно-демократичната революция. Тогава Велики Бечкерек се намира в Австрийската империя, в стратегически важната за виенското правителство провинция Темешки Банат, а етническият облик на населението му е доста пъстър – сърби, немци, унгарци, малко словаци и румънци, още по-малко българи.

Досега липсваха каквито и да било сведения за родителите му. Този въпрос не се засяга и от неговите биографи. Самият Ронже също никога нищо не споменава за тях. Може да се предположи, че е произхождал от заможна семейство, тъй като обучението в гимназията и университета е било платено (макар бедни, но обещаващи ученици да са имали достъп до стипендии). Сведенията, които успяхме да открием за родителите му в студентските регистри на Виенския университет и в генеалогични бази данни, потвърдиха горното предположение. Баща му Антон/Антониус Ронже е бил адвокат.

---

20 Здраве и сила, 8, 1906, № 7–8, с. 7.

21 На места се среща като година на раждането на Ронже 1842 г. То е, защото – оказва се погрешно според новите данни – в тези 25 години се включват и петте семестъра в университета.

*Велики Бечкерек/Надбечкерек/Зренянин,
кметството, пощенска картичка, към края на XIX в.
([https://en.wikipedia.org/wiki/Zrenjanin#/media/
File:Greetings_from_Beckerek_-_County_building_
\(postcard\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Zrenjanin#/media/File:Greetings_from_Beckerek_-_County_building_(postcard).jpg)) (18.03.2025)*

Упражнявал е професията си във Велики Бечкерек/Зренянин (както е видно от адвокатските регистри в комитат Темеш²²) и по тогавашните стандарти тя му е осигурявала финансова стабилност и добро положение в местното общество. Майка му се казва София Лайх (Sophia

---

22 През 1852 г. в Австрийската империя влиза в сила Закон за адвокатската професия (Advokaten-ordnung), който регулира правото на адвокатска практика и създаването на такива регистри в отделните региони. След приемането на този закон адвокатите са задължени да се вписват в официални списъци, които се поддържат на местно равнище (вж. **Tóth-Matolcsi, L.** A magyar ügyvédség modernizációs elkötelezettségéről. – *Miskolci Jogi Szemle*, 13, 2018, N 1, p. 147).

Leich). Калман Ронже е изповядвал римокатолическата вяра. Като негов адрес е посочен гр. Велики Бечкерек № 37. По-големият му брат Маурициус/Мориц е роден през 1843 г.²³ В един от ръкописите си Калман Ронже бегло споменава, че има деди с френско потекло²⁴ – несъмнено по бащина линия, както личи от фамилното му име. (Немски корени обаче подсказва фамилията на майка му.) Тук веднага ще отбележим, че неговите деди ще да са били измежду френските преселници от средата на XVIII в.²⁵ Те са занаятчий, дошли откъм Елзас и Лотарингия заедно с немски преселници (чиято потомка вероятно е майката). Получават земя в Банат, където основават градове и села предимно в комитат Торонтал и започват да изхранват семействата си с животновъдство и земеделие. С времето те възприемат езика на тамошните немци, заедно с които съжителстват²⁶, а през XIX в. постепенно се асимилират сред тях. Френските пътешественици от средата на 30-те години на XIX в. тъжно констатираат, че в банатските френски села вече никой не говори френски и даже хубавите френски фа-

---

23 **Szögi, L., J. M. Kiss.** Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon, 1849–1867 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 7.). Budapest: ELTE Levéltára, 2003, p. 234; <https://www.skoumal.eu/EN/HLE-R.pdf>, p. 51 (11.07.2024).

24 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 439.

25 Те прииждат към областта Банат след освобождаването ѝ от османско владичество (1718 г., когато тя е върната на Унгария), масово – между 1748 и 1786 г.

26 **Palásti, L.** Franciák és a francia nyelv a Bánátban a XVIII. és XIX. Században. – *A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve*, 1958, 1. rész, pp. 163–164.

милни имена са германизирани.²⁷ На тези заселници е потомък Калман Ронже, за което говори и фактът, че запазва френското си фамилно име, при това го изписва и произнася на френски – „Rongé“. То все още се среща в началото на 30-те години на ХХ в. в Южна Унгария, в района на намиращия се близо до границата с областта Банат град Сегед.²⁸ Самият Калман Ронже израства в немскоезична (семейна) среда – може да се твърди, че произхожда от германизирани френски заселници. Във връзка с това и тъй като майчиният език е основен маркер за етническа принадлежност, ще уточним, че според документалните свидетелства нито френският, нито унгарският са негов майчин език: изучава ги по-късно, в училище, като изпитва трудности в усвояването на унгарския²⁹ (за което ще стане дума и по-долу в текста). Някои автори на спомени за Ронже³⁰ и самият Константин Иречек пишат, че е ервеин. Подобна теза засега не

---

27 **Kövér, L.** A 18. századi Délvidék és francia telepesei. – In: Tanulmánykötet A. Sajti Enikő születésnapjára. Szerk. L. J. Nagy, B. Varga, P. Á. Ferwagner. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék, 2009, pp. 13–14 (9–23); **Palásti, L.** Op. cit., pp. 155–175; **Gyémánt, R.** Francia települések a Bánságban: Károlyliget, Szentborbála és Szenthubert. – Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata, 17, 2017, N 2, pp. 85–97; **Fényes, E.** Magyarország leírása. Pest, 1847, p. 25.

28 Фигурира в „Справочник на адресите в свободния град Сегед“, издаден през 1933 г.: „Винсент Ронге, търговец в Чорна (комитат Шопрон)“ (вж. **Németh, Et.** Les colonies françaises de Hongrie. (Études Françaises publiées par l’Institut Français de l’Université de Szeged, 15). Szeged, 1936, p. 87.

29 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 438.

30 **Уста Генчов, Д.** Цит. съч., с. 63.

се потвърждава от наличните извори. От неговите съчинения и записки е видно, че той не се идентифицира с евреите, а по-скоро се разграничава, пишейки за тях като външен наблюдател и доста критично.³¹

В документалното си наследство Ронже многократно се самоопределя като унгарец, а Унгария счита за своето „отечество“. Унгарската му национална идентичност се формира благодарение на динамичните промени в историческата среда, в която той израства и получава възпитание още от ранна детска възраст. След революцията настъпва промяна в стратегическата важност на родния му град и провинцията, където той се намира. Велики Бечкерек/Зренянин става център на новосформираната провинция на австрийската корона, наречена „Сръбско воеводство и Темешки банат“³². Но с Октомврийския диплом от 1860 г.³³ тя е разформирана, занаяпред минава под управлението на унгарските власти и става център на комитат Торонтал, вече в Кралство Унгария. След Съглашението от 1867 г. (когато Империята се разделя на две части) комитатът – заедно с цялата историко-географска област Банат – влиза в „земите на короната на Свети Стефан“ като „органична“ част от него.³⁴ Унгар-

---

31 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 244–265; **Ронжé, Кирил К., народен учител.** Варда! или Критическият разбор върху училищните работи по България. [Русе: Печатница на Н. Жейнов], 1882, с. 3.

32 В нея влизат и областите Срем и Бачка.

33 На нем. ез. Oktoberdiplom – императорско-кралски указ, издаден на 20 октомври 1860 г. от Франц Йосиф I за „конституционното уреждане на Империята“.

34 Историко-географската област Банат е разделена на три комитата – Темеш, Торонтал и Крашова-Северин.

ските власти започват да усвояват региона в етническо, културно и стопанско отношение и инициират процеса на „маджаризация“. Той се осъществява чрез прилагане и/или поощряване на политики, които ускоряват естествената асимилация на неунгарското население (въвеждане на унгарския език в училищата като задължителен, поунгарчване на имената, предоставяне на икономически и лични облаги и пр.). Стремехът е да се развие унгарска наднационална идентичност, която да обхваща нейното многообразие, като „маджарското“ се определя не толкова чрез езика, религията и националността, а по-скоро чрез общата история.

* * *

Според просветния закон в Австрийската империя началното образование е задължително – децата от 6-до 12-годишна възраст трябва да посещават училище, и то безплатно³⁵. Началните училища се издържат от общините, а ръководството на обучението се поверява на църквата. По смисъла на този закон Калман Ронже е тръгнал на училище най-рано през 1850 г. и най-вероятно в родния си град Велики Бечкерек/Зренянин, където

---

35 По своя характер то е „пожелателно задължително“, тъй като съобразно социално-икономическото положение на семейството родителите са имали право да решават дали да оставят децата да работят. Задължителното образование (безплатно и светско) в Унгарското кралство е въведено от императрица Мария Терезия през 1777 г. с декрета Ratio Educationis. Последван е от друг декрет със същото заглавие на император Франц I Йосиф Карл през 1806 г. От 1811 г. нататък е позволено на местните власти при нужда да налагат учебни такси и в основните училища. Всеобщо задължително начално образование в Унгария е регламентирано с просветния закон от 1868 г.

езикът на преподаване е основно немският.³⁶ Началното (а после и гимназиалното) му обучение преминава през епохата, когато се прилага „образователната реформа на Тун“³⁷, обхващаща в единна система цялото образование в Империята от първо отделение до университетската диплома. В духа на реформата отделенията нарастват от три на четири. Гимназията става осемкласна; предназначена е за момчета на възраст 10–18 години и се състои от две степени – „малка“ (в унгарската практика „долна“) гимназия от първи до четвърти клас и „горна“ или „главна“ гимназия с четири допълнителни класа.³⁸ Самото преподаване протича предимно на немски език – особено в „горната“ гимназия (въпреки че реформата въвежда и обучението на майчиния език – главно за началното училище). Освен езиково-литературно-историческата ориентация реформата отрежда важно място и на математиката и природните науки в учебната програма на средното училище. Не без значе-

---

36 За учебното дело във Велики Бечкерек/Надбечкерек/Зренянин вж.: **Grézló, J.** kir. tanfelügyelő. Torontál vármegye közoktatási ügye. – In: Magyarország vármegyei és városai. Szerk. S. Borovszky, J. Sziklai. Torontál vármegye. Budapest: Országos Monografia Társaság, 1911, <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/11.html> (08.03.2025); *Értesítő a kegyes-tanítórend vezetése alatt álló nagybecskereki községi főgymnáziumról az 1894/95. tanév végén.* Közli Balácsi József főgymnasiunium igazgató. Nagybecskerek, 1895, pp. 18–20.

37 Подготвена от австрийския министър на просветата граф Лео фон Тун-Хоенщайн (1811–1888) и въведена от него в средата на септември 1849 г.

38 Вж. повече за образователните реформи в германоезичния свят през XIX в. в: **Пиронкова, М.** Гимназиалното образование в България, 1878–1944. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 16–19, 24.

ние за доброто качество на обучението в Австрийската империя е обстоятелството, че то вече се провежда от специализирани учители по отделните предмети (за разлика от по-ранния модел, при който един и същ учител преподава всички дисциплини).

Калман Ронже влиза във Великобечкерекската долна гимназия през 1855 г. Тя е сравнително ново учебно заведение. Основана е десетина година по-рано от пиаристите³⁹ и според реформата на Тун е допълнена с двугодишно обучение по хуманитарни и правни науки; т.е. става шесткласна, с което се прави подготовка за постъпване в университет. Заради това реформата въвежда полагането на зрелостни изпити, без които образованието не може да се продължи по-нататък във висше учебно заведение. В годината, когато се записва Ронже, влиза в сила указ на министъра на вероизповеданията и народното просвещение, уреждащ езика на преподаване в гимназиите в провинция Сръбска Войводина и Темешки Банат⁴⁰. Немският език и литература стават задължителни предмети в тази гимназия. Така

---

39 Католически учителски монашески орден, основан от свещеника с испански произход Йосиф от Калазанци, който от 1597 г. ръководи „благочестиви“, т.е. безплатни религиозни, училища в Рим предимно за деца от по-бедни семейства. Пиаристките училища се разпространяват в цяла Европа и извън нея. От 1634 г. те са обединени юридически в Провинция Германия (Provincia Germaniae), от която са създадени Чешко-моравската (1634 г.), Полската (1662 г.), Унгарската (1721 г.) и Австрийската (1751 г.) провинция. Пиаристките училища оказват значително влияние върху образователните системи, формират основата на съвременните колежи и университети.

40 Указът от 01.01.1855 г. се отнася също за Унгария и Трансилвания, т.е. за страните на унгарската корона.

*Старата сграда на Пиаристката гимназия
във Велики Бечкерек/Надбечкерек/Зренянин
(Értesítő a kegyes-tanítórend vezetése alatt
álló nagybecskereki községi főgymnáziumról...)*

Ронже продължава обучението си по немски, но изучава като предмет и унгарски език, който преди това, до 1851 г., е езикът на преподаването в гимназията. Съгласно новия указ обаче дори и унгарският се преподава през немски⁴¹. Както сам Ронже споделя, той преодолял трудностите при усвояването на унгарски по свой начин, който се оказал ефективен и довел до отлични резултати.

Тук трябва да отбележим, че споменатата австрийска образователна реформа, обхващаща и Унгария, променя фундаментално и подготовката на учителите. Ронже е можел да стане начален учител при по-малки изисквания. Според разпоредбите за целта е било дос-

---

⁴¹ Értesítő a kegyes-tanítórend vezetése alatt álló nagybecskereki községi főgymnáziumról..., p. 18.

татъчно да се премине успешно през долните класове на гимназията, да са навършени 16 години (т.е. да е налице физическа издръжливост за преподаване) и да се разполага с известни познания по музика, особено по пеене и свирене на орган. Но Ронже избира по-трудния път, с по-добра квалификация и по-задълбочена подготовка, за което (пак според същите разпоредби) е необходимо полагане на зрелостни изпити, три години университетско обучение и накрая да се издържи квалификационен изпит⁴² пред независима комисия⁴³.

От годишните известия⁴⁴ на Сегедската „горна“ гимназия на Ордена на пиаристите научаваме, че Калман Ронже е бил и неин възпитаник. Вероятно след като е завършил шестте класа на Надбечкерекската гимназия, баща му, адвокат Антон Ронже, го е изпратил да си доучи в Сегедската пиаристка „горна“ гимназия и да

---

42 Има три групи предмети, по които трябва да се положи изпит: 1) класически науки и филология, 2) история и география, 3) математика и природни науки. Изпитът се състои от четири компонента: 1) домашна работа, 2) писмен изпит, 3) устен изпит, 4) пробно преподаване изпит/открит урок. Тази система остава в сила до края на XIX в., въпреки че откритият урок е премахнат през 1884 г.

43 В Унгария изпитна комисия за учители е създадена през учебната 1862/63 година, като дотогава местните кандидати са допускани до изпит в няколко чуждестранни града (главно Виена). По-подробно вж. **Felkai, L.** Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról. Budapest: Tankönyvkiadó, 1983.

44 Тези годишни известия на Сегедската пиаристка „горна“ гимназия са обнародвани под различни заглавия от учебната 1851/52 година до средата на XX в. (вж. *Kegeyes tanítórendi katolikus gimnázium, Szeged, 1851–1948*, https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_szeged_kegeyes_tanitorendi_katolikus_gimnazium/ (18.04.2025).

положи там зрелостните изпити, за да се запише после в университета. В близкото минало (до основаването на гимназията във Велики Бечкерек/Зренянин) младежите от града посещавали средно училище при пиаристите в Сегед или Темешвар/Тимишоара и чрез тях великобечкерекчани познавали добре работата им.⁴⁵ Вярно е, че Сегед бил по-далече от родния дом, отколкото Темешвар/Тимишоара, но затова пък училището било с големи традиции и по-престижно. Няколко години по-рано адвокат Антон Ронже изпратил големия си син Мориц да учи там в пети клас – в известията за учебната 1857/58 година Мориц е записан под номер 25.⁴⁶ Бащата е искал синовете му да имат шанс да продължат с университетско образование и да придобият уважавана и доходна професия, може би на адвокат, какъвто бил той, или пък на лекар. А учебните заведения на пиаристите предлагали добре структурирана програма, интензивно обучение и съответно солидна подготовка за преминаване към следващия етап. Явно Мориц не се е задържал в гимназията, тъй като името му повече не се среща в списъците на учениците. Калман обаче завършил именно при пиаристите и този последен, осми клас на средното образование.

Интригуващо бе да узнаем от годишните известия на Сегедската пиаристка „горна“ гимназия някои

---

45 Основани съответно през 1720 и през 1788 г. (вж. **Németh, F.** A nagybecskereki piarista gimnázium története, 1846–1920 (kézirat), p. 6, <https://mtt.org.rs/wp-content/uploads/Nemeth-Ferenc-Piaristak-2015.pdf> (20.08.2024).

46 A Szegedi kegyes tanítórendi Nagy-gimnázium évkönyve 1857/8-ik tanévre. Szerk. Nagy Márton Nagygimnáziumi igazgató. Szegeden nyomtatta Burger Zsigmond, 1858, p. 33.

подробности, свързани с учебния процес в осми клас, какви предмети е изучавал и какъв ученик е бил, как се е формирал като личност този необикновен (според българските му колеги и възпитаници) човек. Подобни данни откриваме в тома, отразяващ постиженията на възпитаниците ѝ за втория срок на 1862/63 учебна година. Програмата включвала редовни (т.е. основни) и извънредни (т.е. допълнителни) предмети. Редовните се преподавали във всички гимназии, докато извънредните били избираеми и не всички ученици имали достъп до тях. Таблица I в известията съдържа сведения за успеваемостта по редовните предмети, таблица II – по допълнителните. В първата Калман фигурира под номер 47, а във втората – под номер 145.⁴⁷ Изучаваните от него редовни предмети са латински (8 часа седмично) и гръцки език (5 часа седмично), немска литература (4 часа), история и естествени науки (по 3 часа), вероучение, хуманитарни науки и унгарска литература (по 2 часа седмично), математика (1 час – преговор). Допълнителни предмети са френски език и пеене (по 2 часа) и рисуване (3 часа), от които Калман е учил пеене. Или общо 28 часа седмично.

Тази учебна програма се основава на върховенството на хуманитарните науки, като се дава приоритет на латинския и гръцкия език, на литературата и философията. Пиаристкото образователно движение се фокусира върху развитието на хуманистичните принципи

---

47 A Kegyes Tanítórendiek vezérlése alatt álló Szeged szab. kir. városi római katolikus nagy-gymnasium ifjúságának érdemsorozata az 1862/3-ik tanév 2. félévében. Szeged: Nyomatott Bába Imre gyorssajtóján, 1863, pp. 19, 21.

A szegedi főgymnasium és hegycsúcsi ház.

Сегедската пиаристка „горна“ гимназия, 1896 г.
([https://hu.wikipedia.org/wiki/Dugonics_Andr%C3%A1s_Piarista_Gimn%C3%A1zium_\(Szeged\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Dugonics_Andr%C3%A1s_Piarista_Gimn%C3%A1zium_(Szeged))) (18.03.2025)

и преподаването на класически езици и култури. То насърчава изучаването на Класическата античност, но се стреми да изгради у учащите се енциклопедично познание, да създаде у тях критично мислене, като ги поощрява да поставят под въпрос, да анализират и интерпретират информацията, включва морални и етични уроци в учебната програма, за да се подготвят те добре като бъдещи граждани, окуражава ги да използват своите знания и умения в услуга на обществото.

В Сегедската пиаристка „горна“ гимназия амбициозната учебна програма се реализира от висококвалифициран преподавателски състав. Сред преподавателите на Калман Ронже се открояват изтъкнати умове и педагози като забележителния латинист Йозеф Будавари, Ференц Шомхеди по хуманитарни науки, авторитет в областта на образователното дело, член-кореспондент

на Унгарската академия на науките; а гръцки и немски език и литература води литературният историк, етнограф и фолклорист, също член-кореспондент на Академията, Бенедек Чаплар.

Както ще разберем по-късно, преминаването на Калман Ронже през цялостната програма на обучението при пиаристите оставя съществен отпечатък върху неговото възпитание и изграждането му като учител и се проявява в педагогическата му дейност у нас.

Оценяването на учениците е следвало система от четири основни степени, някои от които включват различни подстепени, помагачи за по-прецизно оценяване на техните постижения: най-високата – „изключително“, с подстепени „изключително“ и „отлично“; първокласна – с подстепени „добър“ и „задоволително“; второкласна – „незадоволително“; и третокласна – „недостатъчно“. В осми клас Калман е получил най-висока оценка „изключително“ по немска литература, която вероятно е била и неговият любим предмет. Това обяснява задълбоченото му разбиране на немските педагогически трудове, теории и нововъведения, както и отличното му владение на писмения немски език, многократно засвидетелствани в ръкописите му. Следващите му оценки включват „отличен“ по хуманитарни науки, вероучение и пеене и „добър“ по унгарска литература. По всички останали учебни предмети има задоволителен резултат.

Освен знанията на учениците преподавателите са оценявали и тяхното морално поведение, вниманието им по време на уроците и старанието, положено в учебния процес. Моралното поведение се е квалифицирало в три степени и пет подстепени: „изключително“, с подстепени „примерно“ и „похвално“; първокласно, с под-

степени „нормално“ (според предписанието) и „по-слабо от регламентираното“; и второкласно – „нерегламентирано“. При Калман то е определено като „нормално“. Вниманието се е измервало в три степени и четири под-степени: изключително – „силно“; първокласно, с под-степени „нормално“ и „променливо“; и второкласно – „разсеян“. При Калман то е преценено като „нормално“. А усърдието се е разглеждало в четири степени и пет подстепени: превъзходно – „неуморен“; първокласно – с две подстепени „нормално“ (според изискванията) и „влошаващо се“; второкласно – „слабо“; и третокласно – „липса на старание“. При Калман старанието е „нормално“. Въз основа на казаното може да се заключи, че гимназистът Калман Ронже е бил любознателен и сериозен ученик, който е подхождал с внимание към учебния процес, проявявал е необходимото старание и е постигал добри резултати.

Зрелостните си изпити той полага „успешно“ (при наличието на две степени за оценяване – отлично и успешно взет) през лятото на учебната 1862/63 година: писмени – на 16, 19 и 23 юли 1863 г. – по немски – като език на обучението⁴⁸, по латински и по гръцки; и устни – през същата учебна година, но доста по-късно, на 1 септември⁴⁹ – по вероучение, история и физика. Благодарение на това той придобива самочувствието на добре подготвен спрямо българските условия учител, което многократно демонстрира в ръкописите си. Но както

---

48 Можело да се избира между майчиния език и езика на обучението.

49 Обикновено писмените и устните зрелостни изпити се провеждали един след друг с интервал от две седмици.

показват статистическите данни на и за гимназията, в образователната среда, в която се формира – с големи изисквания и силна конкуренция, той не се откроява по резултати и не представлява изключение. Точно за тази учебна година не са обнародвани данни, но според сведенията за предходната 85% от осмокласниците (общо 41 души) са взели зрелостния изпит: болшинството – успешно и 20% – отлично. Половината от зрелостниците са избрали юридическото поприще, 34% – свещеническото и 20% – медицинското.⁵⁰ Калман е сред последните.

И така, обобщавайки ролята на ученичеството в бъдещата педагогическа дейност на нашия герой, ще отбележим обстоятелството, че то протича в десетилетие, когато реформата на Тун непрекъснато се обсъжда и се наблюдават нейните резултати. Като ученик Калман Ронже има късмета да я „съпреживее“, да изпита върху себе си нейното постепенно прилагане и „доизкусуряване“, което оставя отпечатък върху педагогическите му възгледи. Много важно за формирането му като педагог е какво учи самият той в училище и в каква социално-политическа обстановка израства като специалист. При това гимназиалното образование му дава отлична подготовка в областта на класическата филология.

След като завършва гимназия, с резултатите от вече успешно положения зрелостен изпит Ронже се записва да учи „*медицинско естествени науки*“. В университета изкарва пет семестъра и половина. Според съобщената от него и потвърдена от университетските регистри по-редност той най-напред е продължил образованието си в

---

50 A Kegyes Tanítórendiek vezérlése alatt álló Szeged szab. kir. városi római katolikus..., 1863, p. 17.

Пещенския университет, а по-късно се е прехвърлил във Виенския. По това време в Унгария единственият пълен, т.е. с четири факултета, университет е Пещенският. След Юридическия факултет, който посещават над половината от студентите, следващият по предпочитание е именно Медицинският, където се обучава една четвърт от студентите. В началото на 60-те години на XIX в. Пещенският университет е на второ място по престиж след Виенския измежду осемте университета в Австрийската империя и на 13-о сред 112-те университета в Европа.⁵¹ Потвърждение за следването на Ронже там открихме в алманаха на Пещенския университет от 1864 г., където той е записан като редовен студент в Медицинския факултет за два семестъра.⁵² Все пак нека да поясним, че амбициозните младежи от Трансилвания и Банат, имащи финансови възможности, предпочитали Виенския университет, защото бил най-престижен. Освен това Виена ги привличала с много по-интересния си и по-разнообразен културен живот, както и с множеството развлечения. Затова пък Пеща била географски по-достъпна – разстоянието по-малко, отколкото до Виена, и транспортът по-улеснен. Година по-късно обаче откриваме нашия герой във Виенския университет, където в матрикулите фигурира като записал специалност „Медицина“ през 1865 г.⁵³

---

51 Magyarország története. 6/1. 1848–1890. Szerk. Katus L. Budapest: Akadémiai kiadó, 1979, pp. 469–470.

52 A Magyar királyi tudományegyetem személyzete. MDCCCLXIV–V. Budán, 1864, 24.

53 Szögi, L., J. M. Kiss. Op. cit., p. 234.

ПЪРВО ПРЕБИВАВАНЕ В БЪЛГАРСКО, 1869–1873 Г.

ЗАЩО И КАК РОНЖЕ ПОПАДА В БЪЛГАРСКИТЕ
ЗЕМИ НА ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ? ПОУКИТЕ
ОТ ЕДНА СНИМКА. | УЧИТЕЛ В ШУМЕНСКОТО
МЪЖКО КЛАСНО УЧИЛИЩЕ. НОВАТОРСКИТЕ ПЕ-
ДАГОГИЧЕСКИ ПРАКТИКИ НА РОНЖЕ В ТЕЛЕС-
НОТО ВЪЗПИТАНИЕ И РИСУВАНЕТО. КАК ПРЕПО-
ДАВА ГЕОМЕТРИЯ?

Не знаем със сигурност защо Ронже изоставя следването си и идва в България. Той изучава специалността в една от водещите страни⁵⁴ в развитието на здравеопазването при нарастваща финансова и професионална отговорност на държавата за медицинското образование, когато развитието на науката води до откриването на нови лекарства, диагностични и терапевтични възможности. А новото време сигнализира за социалната необходимост от подобряване на хигиената, предотвратяване на епидемиите и гарантиране на професионалната квалификация на лекарите.⁵⁵ Обучението по медицина е едно от най-скъпите навсякъде по света и може би затова Ронже не го завършва. Освен това

---

54 Австрийската империя (след 1867 г. Австро-Унгария) наред с Франция, Обединеното кралство и Германия.

55 Mikonya, Gy. Az európai egyetemek története (1700–1945). Budapest: ELTE TÓK, 2017, p. 303.

изисква много усилия: учи се шест години и се полага държавен изпит, което осигурява общата професионална подготовка. Едва след това предстои придобиване на тясна специалност. Значителни средства са необходими и за да се започне практика. Бързата модернизация на медицинското дело, на оборудването и лекарствата изисква постоянно финансиране за тяхното закупуване. Възможно е Ронже да не е обмислил всичко предварително. Просто в тогавашния момент се е нуждаел от средства и се е възползвал от възможността да поработи в българските земи на Османската империя. Що се отнася до училищата на подвластните народи там, те били възможни поради формалната автономия, предоставена на немюсюлманските (включително на православните) общности в рамките на миллетската система. Реформите от епохата на Танзимата също гарантирали право на образование на собствения език. Българите се възползвали от автономията, за да развият училищна мрежа, насочена към утвърждаването на родния език, съхраняването на националната идентичност и откъсването от гръцкото църковно и културно влияние. Търсели се подготвени учители – с университетско образование или завършен гимназиален курс. Предпочитали се западните възпитаници, които били добре заплатени, особено в градовете, ако и заплатите на учителите често да търпели промени поради изменящото се финансово състояние на общините.⁵⁶

---

56 **Димитров, А.** Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането. София: Издателство на БАН, 1987, с. 236, 248.

Естествено, възниква въпросът как двайсет и пет-годишният Ронже се озовава в Българско. Относно първото му идване по нашите земи нека най-напред уточним, че смятаме за напълно неоснователни твърденията то да е било в резултат на преследване от властите заради несъгласие с официалната политика или участие в Полското въстание от 1863 г.⁵⁷ Никъде в творческото и документалното му наследство няма и намек за подобни житейски събития в неговата биография, в противен случай не би пропуснал да ги спомене – поне такава е практиката на участниците в патриотични революционни действия от тази епоха. Не се откриват подобни сведения за Ронже и по линия на приятелството му с аптекаря революционер Дьорд Силаги, който, преди да се установи в Шумен и после в Русе, воюва години наред с Лайош Кошут в Италия, в Американската гражданска война и в Полското въстание.⁵⁸ По повод на първото пристигане на Ронже в България, някои негови биографи приемат сведението, посочено в спомените на учителя К. Брашовски, че то е свързано с работата му като чиновник по жп линията Русе–Варна. Досега обаче не са открити извори, които да го потвърдят. Единствената косвена индикация остава фактът, че след първото си пребиваване в България Ронже се завръща в проспериращото благодарение на добива на желязо и цветни метали село Догначка (за което ще стане дума по-нататък).

---

57 **Módy, Gy.** A magyar emigránsok nyomában Sumenben. – In: *Bolgar tanulmányok / Български студии. Vol. 1. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, No 26).* Debrecen, 1974, p. 17.

58 **Пейковска, П.** Унгарски аптекари – основоположници на аптечното дело в България. Кариери, конкуренция, конфликти. – *Известия на РИМ – Габрово, 1, 2013 (2015), с. 388.*

Там мините са собственост на австро-унгарските железници, които (като потенциален негов бивш работодател) той евентуално отново е потърсил за работа. Дали е бил чиновник по строежа на Хиршовата железница, или не, няма особено значение. Няколко пъти е заемал чиновнически длъжности, но никога не ги споменава – говори само за учителстването си, защото то е било неговото призвание и обект на силен интерес, имал е задълбочени познания за състоянието на професията и учителското дело в Европа и по света. Затова смятаме, че Ронже поначало е възнамерявал да стане учител в Българско (а не както твърди К. Брашовски, че тук му се отворила тази възможност) и просто е намерил начин да дойде и да се запознае с условията, да понаучи езика – главно условие за преподаването.

Защо учител в българските земи на Османската империя, а не в Унгария? Четейки между редовете казаното от Ронже в молбата до Просветното министерство, е видно, че той не отговаря напълно на законовите условия за заемане на длъжността гимназиален учител в Унгария – липсва му половин семестър от изискваните шест семестъра университетско обучение и не е положил квалификационния изпит, станал задължителен за тези, които се подготвят за гимназиални учители. Затова е дошъл да учителства в Българско, където – както сам казва в молбата си – такива изисквания по отношение на учителите не е имало и „... *всекиму е известно доколко несравнено по-трудно е било учителстването в турско време [...]. В това време почти никак не е имало преподаватели по такива предмети като физика, математика, естествена история или латински език. А колкото за хигиена и гимнастика на*

физиологическо и медицинско основание, смело може да кажа, че освен мене нямаше друг преподавател. В това мрачно време и най-естествените заявления на един преподавател по такива нечувани предмети бидоха гонени, подигравани, а и подозирани като луди и бунтовници, не само от турското правителство, но твърде често и от българските чорбаджии. Аз по оно-ва време бях неустрашим борец и често страдалец на новите науки и който бях първи да устроя едно пълно гимнастическо учреждение в Шумен, от което излязоха разни отпосле прочути лица...“⁵⁹.

Със сигурност се знае, че през учебната 1869/1870 година той е нает за учител в Шуменското мъжко четирикласно училище, където преподава до 1873 г. Неслучайно Ронже прави първите си нововъведения именно там. Това е време, когато българското учебно дело се стреми да изгради национален образ и да следва добрите примери на епохата. В резултат на този стремеж, от една страна, се разширява материята на предметите, имащи отношение към националното самопознаване, а от друга, в програмите навлизат нови учебни предмети, свързани със съвременните постижения на науката и техниката. Бидейки класно (за разлика от първоначалното, което дава елементарна грамотност), Шуменското училище има предназначението да надгражда у учениците знания от областта на обществените и природо-математическите науки.⁶⁰ Класните училища са по-малобройни от началните, но в тях и чрез тях се проявяват най-ярко основните педагогически възгледи на българската въз-

---

59 [Белев, П.] Цит. съч., с. 7.

60 Димитров, А. Цит. съч., с. 91.

рожденска интелигенция. Те материализират идеите за бъдещото развитие на националната просвета и са поле за изява на най-подготвените учители.⁶¹ Всъщност до идването на Ронже в Шумен в Българско няма гимназии.⁶² Но точно тогава с посредничеството на елинските и руските просветни практики⁶³ и директно чрез чешки учители от Австро-Унгария някои от възрожденските ни класни училища започват да възприемат модерните европейски идеи и се оформят като гимназии⁶⁴. През същата тази учебна година въвежда гимназиална по характера си програма Пловдивското епархиално училище „Св. Кирил и Методий“ (известно още като Пловдивската семинария). А от началото на 70-те години Габровското училище прераства в гимназия.

Тук, естествено, се поражда въпросът кой е насочил Калман Ронже да дойде по нашия край. Най-логичното предположение е, че е имал приятели банатски българи, от Велики Бечкерек/Зренянин или от околните селища, които още преди Освобождението са идвали в „старото отечество“, за да търсят препитание. Също така е възможно да е познавал унгарци емигранти – ре-

---

61 Пак там, с. 90.

62 Съществува само една гимназия – тази на колонистите в Бесарабия, Болградската, в която се обучават и българчета от османските владения (Доросиев, Л. Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението. Материали по изучаване на учебното дело в България. Кн. 1. София: Министерство на народното просвещение, 1925, с. 172).

63 Пиронкова, М. Цит. съч., с. 29.

64 По-подробно за процеса вж. Генчев, Н. Възрожденският Пловдив. Принос в българското духовно възраждане. София: Изток-Запад, 2007, с. 332–333.

волюционери, търговци и др., които са се преселили в Българско (във Видин, Русе, Шумен, Варна), за да се устроят и заживеят по-добре, и които са се задомили там.⁶⁵ Да не забравяме, че в средата на XIX в. Шумен е приел Лайош Кошут и неговите съратници – революционери емигранти. Въпреки кратковременното си пребиваване в града те оказват благотворно влияние върху провинциалното патриархално българско общество главно в областта на културата: разбуждат духовете на българското население, като привнасят европейско облекло, музика, маниери, дават тласък за развитието на местното театрално дело.⁶⁶ Тяхното присъствие допринася за стопанското оживление на Шумен, където те се занимават с разнообразна занаятчийска дейност, започват за пръв път да произвеждат бира, а в шуменското село Мараш имат чифлик и прилагат модерни земеделски и животновъдни методи. След оттеглянето им към Мала Азия, към Кютахия, градът остава средище на унгарската емиграция. Според изтъкнатия наш писател и общественик Стилиян Чилингиров, изследовател на Кошутовата емиграция в България и сам родом от Шумен, „множеството се изселило малко по малко.

---

65 **Пейковска, П.** Унгарци в българските земи през 60-те и 70-те години на XIX в. – В: Унгаристиката в България. Език, история, литература. Съст. Й. Найденова. София: Изд. център „Боян Пенев“, 2004, с. 209–232.

66 **Славински, П.** Лайош Кошут и революционната унгарска емиграция в България. – В: Българо-унгарски културни взаимоотношения. Съст. Ч. Добрев, П. Миятев, П. Юхас, Е. Коцева. София: БАН, 1980, с. 213–214; **Бикс, Р.** Музикални театрални прояви през Българското възрождане. – В: Из историята на българската музикална култура, XIX и началото на XX в. Съст. и ред. В. Кръстев. София: БАН, 1979, с. 77.

*Дьорд Силаги
(отпред ляво),
Калман Ронже
(отпред дясно)
и Фердинанд
Дечев (до Ронже),
Шумен, Коледа,
1869 г.
(Módy, Gy. Op. cit.,
p. 19)*

*Но и доста от него се заселили в Шумен и околността му, гдето се били отдали на работа...*⁶⁷.

Нашето предположение за „шуменската унгарска връзка“ на Калман Ронже се подкрепя от наличните сведения. Смятаме, че конкретният човек е банатският българин Фердинанд (известен също с умалителното име Нандор) Дечев, родом от Стар Бешенов, който тогава е „временен“ кореспондент на изданията в Русе турски правителствен вестник „Дунав“ и учителства в Шумен заедно със съпругата си. Освен това Дечев поддържа връзки с потомци на френските заселници в Банат (вероятно и с Ронже), тъй като междуременно за кратко време през 1864 г. учителства в основания стоти-

---

67 **Чилингиров, Ст.** Маджари и поляци в Шумен. Принос към историята на българската цивилизация. Шумен, 1943, с. 56.

на години по-рано от френски заселници Темешрекаш/Рекаш. Тази хипотеза се породи у нас от една снимка, направена в околностите на Шумен и запазена в документалното наследство на Дьорд Силаги. На гърба ѝ се четے следният ръкописен текст на унгарски език: „Д.С. [Дьорд Силаги], Нандор Дечев, Калман Ронге, Шумен, Коледа, 1869 г. Като знак на приятелство от К. Ронге“.⁶⁸ Д. Силаги също е родом от Южна Унгария – от град Бая, съратник на Кошут и Гарибалди, емигрант, който постъпва в турската армия като аптекар във Видинския гарнизон, а после се жени за българка от заможно семейство и се установява в Шумен, където тъкмо през есента на въпросната 1869 година открива една от първите модерни аптеки по нашите земи.⁶⁹

Ходатайството на Фердинанд Дечев става възможно и е прието – както ще стане ясно от следващите редове – поради благоприятно стечение на обстоятелствата. Тогава (до създаването на Българската екзархия) управлението на учебното дело не е централизирано. В Шумен (както и другаде из Българско) то се упражнявало от общината чрез (църковно-)училищното настоятелство, което подбирало учителите, сключвало с тях договорите, изплащало заплатите им и контролирало как изпълняват задълженията си, ръководейки се от т.нар. „Училищни закони“ от 1860 г.⁷⁰ Последните илюстри-

---

68 Снимката се съхранява в Българския исторически архив – НБКМ и е обнародвана в: **Módy, Gy.** *Op. cit.*, p. 19.

69 През 1874 г. Силаги премества аптеката си в Русе (вж. **Пейковска, П.** Унгарски аптекари..., с. 384–410).

70 По-подробно вж.: **Бонева, В.** Възрожденското училищно „законодателство“. – Исторически преглед, 2007, № 3–4, с. 86–87; **Жечев, Н.** За просветното дело в Шумен и Шуменско през

рат установената във възрожденското общество представа за учителя не само като носител на знания, но и като морален авторитет. От него се очаквало да води живот, съответстващ на утвърдените нравствени и културни норми на локалната общност. Иначе казано, кой да бъде нает за учител, решавали местните първенци – чорбаджии и представители на духовната власт. А това, разбира се, било пряко свързано с желанията относно поведението на учителя и с вижданията за преподаването му на трите основни източника за издръжане на общинското училище (в това число и на Шуменското) – църковната община, занаятчийските организации и благотворителността на местните хора, чиито средства се събирали в общи (църковно-)училищни каси. В този смисъл училището е място, където се срещат, а често пъти изпадат и в стълкновение различни обществени идеи, разминават се културни равнища, проявява се стремеж да се овладее училищното управление, да се наложат определени представи за характера на обучението и възпитанието, за съдържанието на учебните програми и за поведението на учителите.⁷¹

По това време Шумен е сред най-значимите просветни центрове в българските земи, с традиции в училищното дело, определящ посоката в новобългарското образование и с изявен стремеж към постигане на добри резултати и престиж. От средата на XIX в. нататък обаче в шуменската община (както и в други градски центрове) се развиват вътрешни противоречия – меж-

---

Възраждането. – Известия на държавните архиви, 32, 1976, с. 104–105, 110, 119–120.

71 **Димитров, А.** Цит. съч., с. 117.

ду старите (чорбаджиите, които сътрудничели на правителството в управлението на християнското население и в разпределението на приходите от данъците) и младите (дребните и средните занаятчии и търговци, които имали съществен принос за формирането на приходите). Впоследствие много видни учители напускат града, което поражда кадрова криза, включително в Мъжкото класно училище. Затова става възможно през учебната 1869/70 година местното училищно настоятелство да наеме за учител Калман Ронже. За назначаването му безспорно допринеся обстоятелството, че той идва от Австро-Унгария като носител на напредничавата имперска образователна традиция. А в Шумен австрийското просветно и културно влияние се утвърждава вече в продължение на десетина години. Най-напред то е прокарвано от чешкия емигрант Йозеф Майснер (Миланович) и съпругата му Александра Петрович (Майснер), а после от шуменските младежи, учили благодарение на неговото съдействие в учебни заведения в Прага.⁷² Свой принос дава и Сава Доброплодни, който учителства няколко години в гимназията в Сремски Карловци и прилага опита си в основаната

---

72 **Готовска-Хенце, Т.** Шуменските възпитаници от 60-те години на XIX в. и чешкият възрожденски елит. – В: Шуменци строители на съвременна България (митрополит Климент Търновски, д-р Стоян Данев, ген. Рачо Петров, Иван Багрянов, Васил Коларов): Сборник доклади от Национална научна конференция, проведена в Шумен на 22–23 октомври 2004 г. Ред. кол. проф. д.и.н. Г. Марков и др. Шумен, 2002, с. 61–67; Шуменска област. Енциклопедия. Ред. кол. проф. д.и.н. Д. Игнатовски, проф. д-р В. Аврамова, доц. д-р И. Петров. София: Изд. „Захарий Стоянов“, 2011, с. 447.

от него в Шумен „полугимназия“.⁷³ В споменатия образователен трансфер участват самият Фердинанд Дечев и неговата съпруга, чрез тях се включва и Ронже. Той владеел отлично пет езика – френски, латински, гръцки, немски и унгарски, но „отначалото говорел трудно български и със силен югославянски акцент“⁷⁴, което не се явило пречка да стане учител⁷⁵. Ето как Калман Ронже описва Шуменското училище в своя брошура от 1875 г., върху която ще се спрем подробно в следващата глава: *„Освен мен в същото училище [...] работеха и двама способни дипломирани техничари от Прага [...]. Всички дисциплини и учебни програми в училището се разглеждаха изцяло според австрийската училищна програма и бяха даже по-взискателни. Въпреки това*

---

73 **Георгиев, Б., В. Параскевов, Д. Игнатовски, И. Топалилов, Ст. Минков, Т. Тодоров.** История на Шумен. Шумен: Алкомет, 2019, с. 164; **Готовска-Хенце, Т.** Училищната система в Хабсбургската империя и разпространението на земеделски и природо-математически знания в българските земи. – В: Традиции и модерност: Българското общество през „дългия XIX век“. Материали от научна конференция, проведена на 5–6 октомври 2023 г. в Института за исторически изследвания, *под печат*; Шуменска област. Енциклопедия..., с. 249.

74 Българските гимназии и основни училища в Солун..., с. 45, цит. по: **Дякович, Ал. Вл.** Цит. съч., с. 706.

75 Защото няколко години преди идването на Ронже чехите Франтишек Мах и Жебничка не били одобрени за учители по природни науки в „горното“ училище именно заради слабия им български език. Еснафите се противопоставили на тази кандидатура на шуменските чорбаджии, изразявайки притеснения, че двамата чехи няма да смогнат да възпитават подрастващите в български дух (вж. **Бонева, В.** Българското възраждане в Шумен и Шуменско. Църковно-национални борби и постижения. Варна: LiterNet, 2007, https://book.liternet.bg/publish8/vboneva/bylgarskoto_vyzrazhdane/23.htm (26.02.2025)).

*никога не ни се е налагало да се оплакваме от липсата на ентузиазъм у младежите, както е неизбежно тук [в Австро-Унгария] при същите условия. Простите буржоазни условия там [в Българско] поставят толкова малки изисквания към интелектуалните способности на учениците, че цялата им енергия и внимание са посветени на училището.*⁷⁶

Пак в същата своя брошура, споделяйки впечатленията си от просветната ситуация в Шуменско, Ронже прави и друг паралел с Австро-Унгария. Там, при все че образованието за децата до 14-годишна възраст е задължително, повечето не посещават училище, защото (по-)бедните семейства предпочитат да се възползват от работната им ръка. Въпреки ползата от просветата селското население и тези, които го представляват, винаги са смятали задължителното образование за ненужна намеса на държавата, която отслабва икономическото положение на селските семейства, като им отнема ценен източник на безплатна работна ръка – децата.⁷⁷ *„Европейска Турция е може би най-изостаналата страна в Европа – пише Ронже. – Там живее българско население от около 5 милиона души, повечето от които са земеделци. Третирано много пренебрежително от управляващата раса (турците) и пробудено за съзнание едва преди няколко години, човек би си помислил, че това население ще бъде също толкова [не]заинтересо-*

---

76 **Rongé, K.** Die politische Erziehung der Nation, eine brennende Zeitfrage. Mahnruf an jeden Patrioten, insbesondere an die erzieherischen Faktoren des Staates. Für sämtliche Nationalitäten. Temesvár, Druck und Verlag von Ernest Steger, 1875, p. 15.

77 **Moore, Scott O.** Teaching the Empire. Education and State Loyalty in Late Habsburg Austria. Purdue University Press, 2020, p. 18.

вано или дори повече да посещава училище, колкото и нашето селско население. Аз обаче прекарах няколко години в тези българо-славянски училища като практически учител и трябва да призная, че не съм срещал по-усърдно посещаване на училище сред един прекрасен народ, в който и да е клас. Там няма задължително образование и въпреки това почти всички селяни изпращат децата си до 14-годишна възраст на училище. [...] Казаното за селячеството се потвърждава и за наемните работници и по-бедните търговци. За да се убедя лично в това, посетих колибите на бедняците (само българи!) в бедната страна на Европейска Турция, за да насърча родителите да оставят децата си да посещават училище [...]. Всички родители, които имаха сърце за децата си (често по 6–8 на брой), се съгласяваха и признаваха, че ще е трудно да се ограничават...⁷⁸.

В училищата с по четири и повече класа се разширява материята на отделните учебни дисциплини, а в програмите широко навлизат природо-математическите дисциплини: математика, география, естествени науки, анатомия, физика и по-слабо химия и астрономия. Това развитие е резултат от стремежа да се отговори на нарастващите стопански нужди на българите. Интензивно се изучават чужди езици – предимно френски като международен език; в Северна България заради търговските връзки се налага немският. Но състоянието на естетическото възпитание – рисуване, музика, физическо възпитание, остава незадоволително и с малко часове.⁷⁹

---

78 Rongé, K. Op. cit., p. 11.

79 Димитров, А. Цит. съч., с. 133–134.

По времето, когато Ронже работи за пръв път в Шумен, тамошното мъжко класно училище (като всички останали класни училища в Българско и за разлика от началните, които били по-централизирани) разполагало с автономия при съставянето на програмите си. Изготвяли ги учителите според степента на своята професионална подготовка, на педагогическите си възгледи и предпочитания. В първи клас се преподавала българска и славянска граматика, география, всеобща история, аритметика, краснопис, рисуване, френски и турски език. Във втори клас към тези предмети се прибавяли катехизис, геометрия и българска история, в трети – писменост, алгебра, физика и естествена история, а в четвърти – химия и диплография.⁸⁰ В Шумен Ронже бил нает за учител, за да подобри и разнообрази обучението, да го модернизира. Да отбележим, че и тук (както и другаде) до идването му учебните предмети, свързани с физическото и естетическото възпитание, били слабо застъпени. А гимнастиката и рисуването били практикувани рядко. И така, в Шумен той се заема да преподава гимнастика, рисуване и геометрия, въвеждайки напредничави методи на обучение и нестандартни педагогически прийоми.⁸¹

Интересно е откъде черпи идеите си учителят Калман Ронже и какви влияния прокарва. През 50-те и началото на 60-те години на XIX в., когато той преминава през училищното образование, физическото (тогава те-

---

80 **Доросиев, Л.** Цит. съч., с. 83–84.

81 Вж. по-подробно: **Георгиева, Д.** Материал за учебното дело в град Шумен (1856–1877). – Известия на Народния музей Шумен, 5, (Варна), 1972, с. 147–163.

лесното) възпитание не е предмет на задължително изучаване, но присъства в програмите на много училища в Австрийската империя, включително във Великобечкерекската и в Сегедската гимназия, където е учил. Така че Ронже има впечатления от този предмет и виждане какво и как трябва да се прави, ако и в родината му все още да липсват такива педагози. Още повече че там вече съществуват гимнастически училища, чиито възпитаници излизат като майстор-гимнастици и имат правото да преподават. Необходимостта от изучаването на подобен предмет в унгарските училища (по това време само в основните) държавата официално признава с просветния закон на министър Йозеф Йотвъош през 1868 г. – точно преди Ронже да се заеме с учителстването в Шумен: в трите отделения на началното училище се изискват редовни, свободни и скокови упражнения, както и гимнастика.⁸²

През втората половина на XIX в. в Австро-Унгария всички видове физически упражнения се смятат за гимнастика. Обучението по телесно възпитание освен обикновените упражнения за сила, сгъване на тялото и катерене предвижда също военни игрови упражнения, стрелба с оръжие, фехтовка, езда, гребане, плуване⁸³,

---

82 Още през същата година Унгарското национално гимнастическо дружество организира първия редовен курс за обучение на учители по гимнастика, където те биват подготвяни по история на гимнастиката, физиология, теория и практика на физическото възпитание.

В Унгария физическото възпитание е въведено като предмет в средното училище, гимназията, с просветния закон от 1883 г.

83 **Kovács, Zs.** Úszásoktatás térben és időben. Az úszásoktatás megjelenése és kiteljesedése a magyar köznevelésben. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, 2020, 50–52.

танци. Унгарските училища се придържат към общоприетата практика и другите дисциплини се включват само в изключително редки случаи според специализацията или възможностите на даден преподавател. Унгарският учител Калман Ронже прави Шуменското мъжко класно училище уникално за онова време, като – основавайки се на опита и разработките на швейцарския педагог Йохан Хайнрих Песталоци – вкарва в обучението туризма и учебните екскурзии и въвежда плуването като елемент в часовете по гимнастика. Чрез учебния предмет „Телесно възпитание“ Ронже се стреми да подсили у детето двигателните способности, издръжливостта, волята и дисциплината. За разлика от Песталоци, развивайки се по германски образец („Турнферайн“⁸⁴), гимнастическото движение в Австро-Унгария се основава главно на упражненията върху гимнастически уреди. Ронже осъществява на практика тази идея в Шуменското училище. Той сам изработва напречна греда, успоредни лостове, висилка, кон, стълба, трамплин и ги поставя в двора на училището като един първи център за уредната гимнастика – подобно на австрийските и унгарските спортни дружества. Това е нещо ново за тукашните условия.⁸⁵ Новаторските му подходи са описани с благодарност и възхищение в спомените на неговите съвременници, а по-късно са добре обобщени от биографите му – спортни деятели и специалисти по история на българската гимнастика. От методите му ще споменем само най-важните, каквито са въвеждането на:

---

84 Масово гимнастическо движение, основано от Фридрих Лудвиг Ян.

85 Вж. също: **Дякович, Ал. Вл.** Цит. съч., с. 714.

– уредната гимнастика (като за целта Ронже построява гимнастически уреди в двора на училището и урежда състезания между учениците, които се считат за първите публични демонстрации на спорта у нас),

– плуването като елемент в часовете по гимнастика,

– екскурзията и излетите като начин за спортуване, отмора от умствено натоварване и *онагледяване* (и всъщност за непосредствено усвояване) на изучавания материал.

Самият Ронже е наясно с приносите си за развитието на учебното дело в Шумен, както е видно от молбата му до Просветното министерство.⁸⁶

Що се отнася до въвеждането на рисуването в училищното обучение, то е новост и за Унгария във времето точно преди Ронже да се отправи за България. По законов път е възприето в унгарската образователна програма през 1868 г. – с естетически цели, като почти единствено средство за възпитаване на вкус и национална изтънченост. Предвижда се предметът „Рисуване“ да бъде включен само „желателно“ (не задължително) навсякъде в училищните програми, където е възможно. На практика това означава, че възможностите за въвеждането му са били малки както поради общия недостиг на учители, така и поради липсата на квалифицирани преподаватели. Все пак в някои училища (както видяхме и в Сегедската гимназия) рисуването се е изучавало и преди приемането на Закона – и то точно така, както е предвидено в него. Наред с телесното възпитание Калман Ронже е познавал още от училищните си години и предмета „Рисуване“. В Шумен той получава средства

---

86 Здраве и сила, 8, 1906, № 7–8, с. 7–8. Вж. тук с. 17 и бел. № 13.

от училищното настоятелство и през ваканцията на 1872 г. се отправя за Виена, за да купи хартия, четки, бои, цветни моливи, гуми, линейки и пр., каквито тогава у нас не се намират. По спомените на учителя В. Кърджиев обучението по рисуване протича доста методично, следвайки възприетото в унгарските училища.⁸⁷

В преподаването на геометрията Ронже се опитва да насърчи възпитаниците си за разсъждения и да развие у тях математическо мислене, като въвежда умозрителното доказателство на теоремите. Въпреки това, след като установява, че този метод затруднява възпитаниците му, той го отменя. Преценявайки конкретната ситуация и възможностите на учениците си в Шуменското училище, Ронже в крайна сметка предпочита да използва илюстративните методи (т.е. конкретните примери и задачи) пред дедуктивните. По време на екскурзии и излети окуражава възпитаниците си да прилагат своите знания чрез практически геометрични упражнения (измерване на височина на сгради, диаметър на дънер, разстояние между предмети и пр.). Освен това Ронже не дава домашни задания – геометричните задачи се решават в клас. По този начин той спечелва симпатиите на учениците си, което потвърждават (почти без изключение) техните спомени.

Как шуменци са гледали на неговите новаторски възгледи, поведение и подходи? Обикновените трудови хора, които той обичал и уважавал и с които често разговарял на „завален“ български, приемали неговите странности и го почитали. Не такава било отношението на колегите му, които се отнасяли с ревност към

---

87 Кърджиев, В. Цит. съч., с. 4.

възможностите и познанията му, както и на шуменските чорбаджии, с чиито патриархални предразсъдъци и подозрителност се сблъскали педагогическите инициативи и иновации на чужденеца Ронже, още повече че той бил друговерец. Именно тази традиционна подозрителност, която се явява спънка за модернизацията, проф. Николай Генчев счита за трайна народопсихологическа характеристика на българското възрожденско общество.⁸⁸ За да бъде по-благосклонно приет от училищното настоятелство (което се състои от местните първенци и като общински представителен орган осъществява управлението на училището) и от шуменските българи, чиито деца обучава, Ронже следва примера на приятеля си Фердинанд Дечев – приема православието и името Кирил, което обаче не му помага особено. Тия свои трудности по отношение на адаптацията и интеграцията си в местното българско общество Ронже, в зряла възраст, определя в един от ръкописите си като младежки проблем – такъв, върху който са бдели общинарите и родителите чрез контрол върху поведението и морала. *„Преди 20 години, когато станах за пръв път учител в България, съм сбъркал против общия морал – за развратност говорих [...] младежки лудории, отдавна вече станали безпредметни...“*⁸⁹, признава той.

---

88 **Генчев, Н.** Историческата съдба и народопсихологията на българите. – Годишник на Софийския университет, Исторически факултет, Катедра по история и теория на културата, 79, 1988 (за 1985), с. 48.

89 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 468.

ЗАВРЪЩАНЕ В АВСТРО-УНГАРИЯ, СТРАНСТВАНЕ, 1873–1879 Г.

ДОПЪЛНИТЕЛНО ОБУЧЕНИЕ ВЪВ ВИСШ ПЕДАГОГИЧЕСКИ КУРС ЗА ГИМНАЗИАЛНИ УЧИТЕЛИ. ПЪРВО ОБНАРОДВАНО ПЕДАГОГИЧЕСКО СЪЧИНЕНИЕ. ОБЩЕСТВЕНОПОЛЕЗНА ДЕЙНОСТ ЗА ЮЖНОУНГАРСКОТО ПРИРОДОНАУЧНО ДРУЖЕСТВО В ТЕМЕШВАР/ТИМИШОАРА. УЧИТЕЛСТВАНЕ И ЧИНОВНИЧЕСТВО. АФЕРА И ПЪТЕШЕСТВИЕ ИЗ ФРАНЦИЯ

След четиригодишно учителстване в Шумен, през 1873 г., Калман Кирил Ронже се завръща в Австро-Унгария – по всяка вероятност след като е приключил учебната година. Междувременно на 12 април се провежда историческият Шуменски учителски събор, който приема ключови решения⁹⁰, станали всеобщи и задължи-

---

90 Всеобщо и задължително основно образование за децата, навършили 6-годишна възраст; Устав за селските училища; Програма за селските и градските начални училища, с която се определят учебните предмети, задължителните учебници и разпределение на часовете през цялата училищна година; в Програмата на главните градски училища се установява четиригодишен курс на обучение; фиксира се продължителността на учебната училищна година от 15.09. до 15.06. (вж.: **Тонев, В.** Учителските събори през Възраждането. – В: България 1300. Институции и държавна традиция. Т. 2. София: БИД, 1982, с. 475–480; **Михалев, В.** Класно-урочната организация на обучение в българското училище в град Варна през Възраждането. – e-Journal VFU, 2019, <https://ejournal.vfu.bg/pdfs/mihalev.pdf> (05.02.2025).

телни за всички училища във Варненско-Преславската епархия. Сред тях е и строгото регламентиране на програмата на класните – вече главни – градски училища (в това число и на шуменските). Що се отнася до причината да напусне Шуменското мъжко класно училище и Българско въобще, официалната версия на самия Ронже е, че той прави това „нарочно“ – за да отиде „нак в Пещенския университет“, „на новооткрития висш педагогически курс за университетанти и гимназиални учители“⁹¹, и да подобри учителската си квалификация. (А дали за това му решение е допринесъл и Съборът с регулирането на учебния процес – не е известно. Във всеки случай от молбата му личи, че е възнамерявал да се завърне и да продължи учителската си дейност в Шумен, но няма потвърждение, че намерението му се е осъществило, макар и за кратко.) Този „Институт за подготовка на учители за средното образование“ е част от образователните реформи на Йозеф Йотвюш. Той е създаден няколко години по-рано към Филологическия факултет на Пещенския университет с пет функциониращи отдела, единият от които е педагогическият. Задачата му е да подготвя учителите, като им предоставя знания и умения чрез лекции по практическите въпроси на преподаването. Заради това е създадена т.нар. гимназия за обучение и практика на учители, която се явява най-значимото постижение за тяхната практическа подготовка. Както е видно от автобиографичния текст в многократно споменаваната вече молба на Ронже до Министерството, там той „не е следвал докрай“ и изпит не полага, „понеже за в България подобни фор-

---

91 [Белев, П.] Цит. съч., с. 7.

малности тогава не се изискват“⁹². Тази допълнителна педагогическа квалификация повдига самочувствието му на отлично подготвен професионал и както той не пропуска да отбележи: „в онова време [т.е. на шуменското му учителстване] не е имало нито един учител в България да е следвал такъв курс, даже и днес [т.е. 1887 г., при второто му пребиваване у нас] още малцина ще се срещнат“⁹².

Досега – освен посещаването на гореспоменатия педагогически курс в Будапеща – не се знаеше какво друго е правил Ронже до второто си идване в България през 1879 г., т.е. вече след Освобождението. Издирихме някои нови сведения за неговите дела и занятия през този период. В Унгарската национална библиотека „Сечени“ открихме неговия първи отпечатан труд. От изписаното в края на текста върху последната страница става ясно, че през зимата на 1874 г. Ронже се намира в родния си край – ръкописът е завършен на 6 декември 1874 г. в миньорското селище Догначка⁹³. Въпросният труд е брошура от Ронже, озаглавена „Политическото възпитание на нацията. Един парлив съвременен въпрос“ с подзаглавие „Предупредителен призив към всеки патриот и особено към държавните фактори, отговорни за възпитанието/[образованието]“. Предназначена е – както е изписано под заглавието и името на автора – „за всички националности“ в многонационалната Австро-унгарска империя. За нейното предстоящо отпечатване съобщава „Великобечкерекски[ят] седми-

---

92 Пак там, с. 8.

93 Тогава селцето е в комитат Крашова-Северин (Банат), днес Догнеса в Румъния.

чен вестник“ („Gross-Becskereker Wochenblatt“) през февруари 1875 г.⁹⁴ Обемът ѝ е 16 страници и е обнародвана на немски език (курентен шрифт) през 1875 г. в Темешвар/Тимишоара от Печатницата и издателството на Ернест Стегер, която отпечатва съобщения за местните училища и други случайни публикации, вестници и списания главно на немски език.⁹⁵

Както се разбира от текста, идеята за написването на тази брошура се заражда у Ронже в резултат от посещаването на педагогическия курс и положената от него практика в гимназията към Педагогическия институт, където в продължение на година изнася на по-зрелите си ученици кратки пробни лекции и си води записки върху придобития опит⁹⁶. От друга страна, несъмнено въздействие му оказва актуалната политическа ситуация в Унгария (брошурата е подготвена преди парламентарните избори от юли–август 1875 г.), която той описва като „*пагубен поток от финансови затруднения и бюрократична корупция*“. Развива се икономическа и финансова криза, изостря се и политическата обстановка. Правят се опити да се измени избирателният закон, което се осъществява успешно. Възниква

---

94 Gross-Becskereker Wochenblatt, 1875 (06.02.), с. 73.

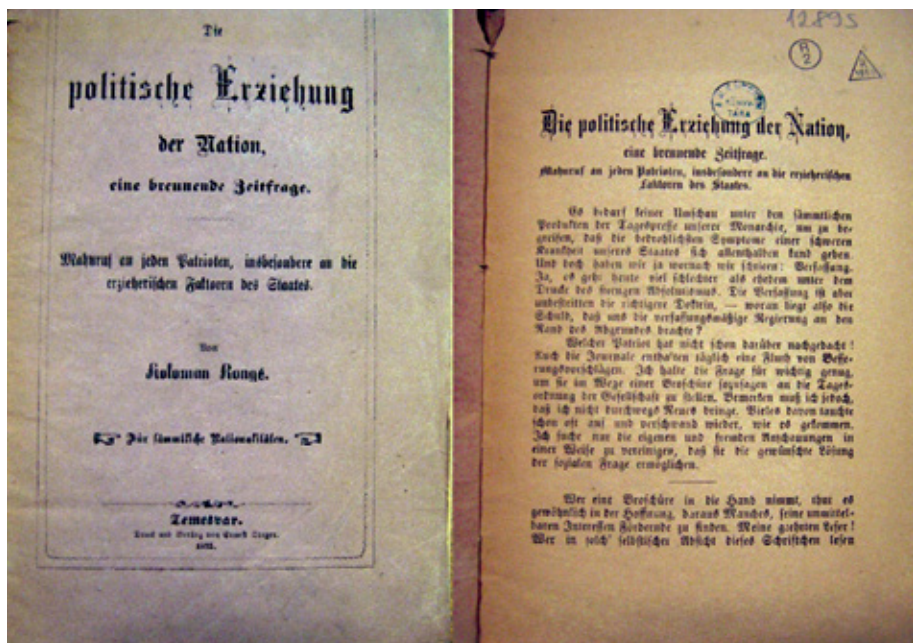
95 Тази печатница е закупена от родения в Саксония Густав Кароли Фьорк и партньора му Ернест Щегер (нем. ез.) / Ерньо Стегер (унг. ез.) през 1857 г.; от 1881 г. единствен собственик на печатницата е Е. Стегер, съдружник в дружеството; просъществува до 1909 г., като няколко пъти сменя собственика си, но е в ръцете на Стегер до 1898 г. Вж. по-подробно: **Simon, M.** Délvidéki kiadók és nyomdászok jelvényei a 19–20. Században. – Délvidéki Szemle, 9, 2022, N 1–2, 6.

96 **Rongé, K.** Op. cit., p. 12, 13.

необходимостта от сливане на основната опозиционна сила с управляващата в името на създаването на единна и стабилна структура, която да изведе страната от кризата. Това става възможно с идването на власт на Калман Тиса, начело на Либералната партия, управлявала Унгария десетилетие и половина.

Брошурата, най-общо казано, се състои от две части: в първата Ронже обосновава важността на очертаната идея – въвеждането на *„задължително практическо обучение по политически вестници“*, или на предмета, наречен от него *„политическото списание“* (*„politische journal“*), а във втората представя подробностите по нейното осъществяване.

Той изтъква ролята на възпитанието и образованието за политическата зрялост на народа и съответно за успеха на държавните реформи, свързани с развитието и цивилизационните промени на нацията и държавата. (Тук се налага да поясним, че К. К. Ронже възприема възгледа на германския педагог, последовател на Песталоци, Йохан Фридрих Хербарт за възпитаващото образование, който вижда в адекватното образование главното средство за ефективно възпитание.) Авторът подчертава необходимостта младежта да бъде обучавана професионално и методично, за да разбира обществените дела, да прилага усвоените в училище знания в служба на обществото и да се научи да борави с институциите му. В съответствие с държавните интереси първият приоритет е възпитанието на добри граждани. Според Ронже образованието на добри хора само по себе си не е достатъчно, тъй като опитът учи, че понякога те могат да бъдат неподготвени и неквалифицирани граждани. Особено в конституционната

Корицата и първата страница на брошурата
„Политическото възпитание на нацията...“

от Калман Ронже

(Национална библиотека „Сечени“,
авторска снимка)

държава политическото безразличие и невежество на такива несръчни граждани има най-пагубни последици. Той смята, че политическото възпитание на младежта в САЩ е по-обгрижено, отколкото в държавите от континентална Европа, и че там историческото образование и инструктивното четене на пресата възпитават вкус към разбиране на обществения живот. В това вижда причината в САЩ всички прослойки да са силни срещу мошеничествата и бюрократичната корупция, а в Европа да е тъкмо обратното – те стават жертва на индустриалните

банкрути. Като отрицателен пример посочва Европейска Турция, където и най-добрите закони винаги остават безплодни, защото абсолютно нищо не се прави за политическото образование на масите.

Ронже споделя някои организационни въпроси, свързани с въвеждането на предлагания от него учебен предмет, а именно вестника „Politische Schulzeitung“, който предвижда да бъде седмичник, да се разпространява на много умерена цена и да се издава на основните езици (около 12) в Монархията. Тъй като е предназначен изключително за малки ученици, вестникът трябва да бъде съобразен с техните интереси, с това, което засяга живота им. Той предвижда учениците сами да изготвят като училищна или домашна работа различни материали – съчинения за вестника (реклами, рецензии, кореспонденции, доклади от пътувания и т.н.).

Малката книжка на Калман Ронже се продава на твърде добра за времето си цена от 30 форинта. Откриваме я в училищни и селищни библиотеки в Банат и Трансилвания (като дарение например в Унгарското кралско държавно мъжко и девическо начално училище в гр. Оршова⁹⁷). Въпреки че по това време културата на четене в Унгария все повече нараства, авторите на подобни публицистични и учебни материали се стремят по-скоро да покрият разходите си (ако не целите, то поне частично) по отпечатването на своите съчинения, отколкото да извлекат печалба.

Както научаваме от изворите, по време на това междинно пребиваване в Унгария героят на нашия

---

97 Az Orsovai Magyar Királyi Állami Elemi Fiú és Leányiskola Értésítője az 1904/05.iki tanévről. Orsova, 1905, p. 58.

исторически разказ се издържа от учителстване и ако е принуден от обстоятелствата – от чиновничество, което, както ще видим, е стратегия за оцеляване. Тази стратегия той прилага и по време на второто си пребиваване в България. Разполагаме с едно сведение от „Будапещенски вестник“, че през лятото на 1876 г. Калман Ронже отново е в Будапеща, където работи във Финансовата дирекция⁹⁸, в 7-ми отдел като служител по преките данъци⁹⁹, а към края на 70-те години – в данъчната служба в град Чакова.¹⁰⁰

През същата 1876 година го откриваме и в Темешвар/Тимишоара сред редовните членове на наскоро основаното Южноунгарско природонаучно дружество¹⁰¹ – записан е под № 186 и е отбелязан със занятие „финансов служител“¹⁰². По данни на „Темешварски вестник“ („*Temeswarer Zeitung*“) той е член на Дружеството още

---

98 На унг. ез. *Pénzügyigazgatóság* – най-важният орган на финансовата администрация, наследен от епохата на неоабсолютизма и донякъде преструктуриран след 1867 г.; персоналът се състои от директор, финансов съветник, от 4 до 6 секретари, от 4 до 12 чиновници, стажанти, помощник-служители и стажанти по управление.

99 *Budapesti Közlöny*, N 195, 25.08.1876, 1. о.

100 *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz*, N 34, 20.08.1881, р. 310 (съобщение № 1340).

101 Дружеството е основано през 1874 г. във връзка с идеята за създаване на център за природонаучни изследвания в Южна Унгария и необходимостта от организация, която да разпространява идеите и резултатите от природните науки възможно най-широко.

102 *Természettudományi évkönyv. A Délmagyarországi természettudományi társulat közlönye* 2. (1875–1876). *Temesvárott*, 1877, р. 43.

от неговото основаване през 1874 г. През февруари 1876 г. вестникът пише похвални думи за предложението му, одобрено от ръководството на Южноунгарското природонаучно дружество, да се закупят ценни книги за библиотеката на Дружеството.¹⁰³

Освен това през есента на 1876 г. по препоръка на „уважавано семейство“, където бил частен възпитател, той е нает като „заместващ учител“ в Темешварската държавна главна реална гимназия¹⁰⁴ за учебната 1876/77 година. През първия срок преподава немски език на първи клас четири часа седмично (просто изречение с неговите части чрез текстове за четене, изучаване на формите на думите, спрежението) и на четвърти клас три часа седмично (системен преговор на немската граматика, фонетика, морфология, синтаксис и свободно рецитиране).¹⁰⁵

В брошурата си „Варда! или Критическият разбор върху училищните работи по България“ Ронже споменава, че по това време е и пътешествал с цел да обогати знанията си – ходил е до Париж, но без да уточнява кога.¹⁰⁶ От новите библиографски източници научаваме, че това е станало в края на декември 1876 г., когато напуска Темешвар/Тимишоара и гимназията, а оставката от учителския пост подава в началото на януари 1877 г.

---

103 Temeswarer Zeitung, 20.02.1876, p. 2.

104 В реалната гимназия се изучават предимно живите езици – за разлика от класическата гимназия.

105 A Temesvári Magyar Királyi Állami Főreáltanoda. Értesítő az 1876/77.iki tanévről. Temesvár, 1877, p. 31, 32, 36.

106 **Ронжé, Кирил К.** Цит. съч., 1882, с. 4, 8.

с писмо от Париж.¹⁰⁷ В средата на септември от френския град Поатие изпраща до „Великобечкерекския седмичен вестник“ свое стихотворение, изпълнено с носталгия по родния дом.¹⁰⁸

Според преценката на Ищван Беркеси, педагог и автор на историята на Темешварската гимназия, Калман Кирил Ронже напуснал учителския си пост там, „*злоупотребявайки с доверието на директора и с престижа на учителската длъжност*“¹⁰⁹. Но от негова страна това не е било внезапно и безотговорно хрумване. Описаното от директора в отчета за дейността на учебното заведение през въпросната учебна година относно честата смяна на учителите дава основание да се предположи, че поведението на Ронже е било провокирано от назначаването в края на октомври на още един учител¹¹⁰, който поел обещаните нему часове по френски. За тази негова простъпка информира и будапещенският ежедневник „Пещер Лойд“ („Pester Lloyd“) – веднага, в средата на януари. В съобщение под заглавие „Бягство на учител в средно училище“ се посочва, че според сведения на директора на гимназията Ронже избягал, като оставил дългове. Става дума за значителната за онова време сума от 350 форинта, която директорът му предоставил посредством джиро, за да отиде до Бу-

---

107 **Berkeszi István.** A Temesvári Magyar Királyi Állami Főreáliskola története. Temesvár, 1896, p. 32.

108 Rongé, Coloman. Heimath. – Gross-Becskereker Wochenblatt, 29.09.1877, pp. 576–577.

109 Ibidem.

110 В случая става дума за швейцареца Хенрик Баленегер (Balenegger) (вж. *ibidem*). Остава да преподава в Темешварската гимназия в продължение на 20 години до 1895–1896.

дапеща. Също така Ронже бил взел от библиотеката на училището книги на стойност 25–30 форинта, които не върнал в установения срок. Възникнали и задължения към различни лица, които не били изплатени навреме. В крайна сметка Ронже натрупал дългове. Директорът възнамерявал да сезира Министерството на външните работи по случая.¹¹¹ Как впоследствие се е развила тази негова дългова афера, не е известно. И дали Калман Ронже не е дошъл в България отново, за да избегне последствията от тези неуредици? Едва ли – вероятно е погасил задълженията си, тъй като книжовното му наследство свидетелства, че човекът е бил порядъчен. Нещо повече – както ще видим по-нататък, след втория си престой в България той получава държавно учителско място в (Австро-)Унгария, което не би станало, ако е имал неуредени задължения.

Освен това от друг по-късен негов ръкопис узнаваме, че по това време Ронже е обмислял да емигрира в САЩ, което е разбираемо, като се има предвид, че той израства заедно с процеса на унгарската емиграция към Америка. Детството му съвпада с първата голяма емигрантска вълна в средата на XIX в., след революцията от 1848–1849 г., която е политическа и е известна като Кошутова емиграция. А в младежките му години, през 1870-те, за които става дума по-горе, започва втората, най-голяма вълна на унгарската емиграция към Северна Америка. Тя е предизвикана от икономически причини, тъй като в резултат на стопанското развитие унгарската индустрия може само частично да използва работната сила, освободена от селата. Както сам споделе-

---

111 Pester Lloyd, 24, 17.01.1877, N 17, p. 2.

ля, Ронже се подготвял за преселване в Америка години наред и заради това „си доставял подробни сведения от всевъзможни източници [...] не само една обширна писмена кореспонденция на главните тамошни езици и с по-важните държави из Унията, па и лични приятели...“¹¹². „Тъй щото откри[л] същността на [местните] обществени порядъци“, Калман Ронже „не предпоче[л] нито да се пресели там в САЩ, нито пък да живее в Стара Европа, а да остане в Нова Европа, в Балкана“. „Да, Нова Европа, сите аз да кажа на тукашните земи, а не както един [...] кореспондент казал, че Полу-Азия! Който като нас познава какво се крие из тези идилически села...“¹¹³ – пише пак в същия ръкопис Ронже. Всъщност така обяснява защо след края на Руско-турската война избира да се завърне в освободена България, за да учителства и да се включи в следващия етап от модернизирването на българското образование. Това става напълно възможно, от една страна, поради липса на подготвени учителски кадри у нас. От друга страна, голяма част от наличните бивши учители се пренасочват към по-добре платени и с по-висок статус чиновнически позиции в новоизграждащата се държавна администрация, а новодошлите в учителското поприще са без опит и с недостатъчно образование.¹¹⁴

---

112 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 156.

113 Пак там.

114 **Пеев, Г.** Изграждането на българското образование в началото на Третата българска държава. – Годишник на Департамент „Публична администрация“ на НБУ, 9, 2014, с. 1–27, https://www.offidocs.com/public/?v=ext&pdfurl=https://ebox.nbu.bg/pa2014/17_G.Peev.pdf (14.03.2024).

Ето как Ронже си представя модернизацията на просветното дело у нас във въведението на свой труд за възпитанието на българските деца: *„Нашето прилежно и дълговременно изучаване на местните нрави и обществени обстоятелства ни насърчава да потвърдим, че българското общество е напълно приготвено както за най-свободната конституция, така и за най-новата възпитателна система. Всяка [...] новост докарва едно известно поклащанй на старий ред и подеЙства някак си като [...] силен вятър, който разпилява увехналите листове и потрошава между много гнили дървеса, тук-там и по едно здраво. Всеки напредък си иска своите жертви! [...] Това е общ закон. Нека [...] не бъдем страхливи, като искаме да напреднем, и да си напомним философската басня за [...] птица[та] феникс, която[,] щом остарее, се хвърля в огъня и от пепелта всякога пак са приражда по-бляскава и с по-пресни сили.“*¹¹⁵

---

115 НБКМ–БИА. Ф. 205, а.е. 47, л. 8/гръб. Текстът е предаден със съкращения и на осъвременен български език.

ЗА ВТОРИ ПЪТ В БЪЛГАРИЯ, 1879–1889 Г.

Къде учителства Ронже? | Какви възпитателни подходи пропагандира? – Брошурата „Политическото възпитание на нацията...“. Изучаването на родния (майчиния) език. Пол и възпитание, за еманципацията. Под влияние на народничеството. Образование за средната класа – стожера на българското общество. | Какво още и по какъв начин преподава Ронже? (Възгледи, методи, похвати). – Телесно възпитание. Френски и латински език. Хигиена, статията „Нещо за Михаля“, Шуменското хигиеническо дружество. За връзката учител–ученик. | Конфликти и просветна модернизация. Брошурата „Варда! или Критическия разбор върху училищните работи по България“

Първото десетилетие на Третата българска държава е време, когато се поставят основите на съвременното българско образование, като се запазват най-добрите възрожденски традиции. Началото е поставено през Временното руско управление, когато за образец се взема руската образователна система, а после се привнася и опитът от различни чуждестранни модели, в това число и австро-унгарски. Създава се нова система за управление на училищното дело. Сред новоучредените органи е Инспекторатът, който упражнява контрол

върху учителите и училищните ръководства, а инспекторите (главни при Просветното министерство, както и окръжни и околийски) съдействат за намиране на учители и за организиране на училищни настоятелства. Последните се запазват, но с ограничени права – грижат се за материалната издръжка на училищата, следят дали се спазва задължителното посещаване на училището, подпомагат бедните ученици. С други думи, целите и съдържанието на провежданата в училищата работа не се определят вече от тях, а от Учебния съвет¹¹⁶.

През тези първи години на съвременното българско училищно и просветно дело заплащането на учителите е проблемно – все още не съвсем редовно поради ограничените финансови възможности на общините. Но обновителният процес изглежда привлекателен с това, че предоставя възможност за творчески инициативи и изяви, понеже учителите участват в решаването на възникналите проблеми на образованието и учебното дело. Второто идване на Калман Кирил Ронже да учителства у нас вероятно се е осъществило подобно на първото. В Австро-Унгария се е знаело, че в България поради недостиг на квалифицирани местни преподаватели биват приемани също и чужденци. Това е вожало особено за държавните гимназии, тъй като развитието на средното образование е изпреварвало подготовката на гимназиални учители.¹¹⁷ Желанието си кандидатът за

---

116 Учебният съвет изработва програми, инструкции, учебници. Вж. по-подробно: **Пеев, Г.** Цит. съч., с. 4, 5, 10, 11, 13, 18.

117 **Чакъров, Н., Д. Дончев, О. Обрешков, М. Миховска.** История на образованието и педагогическата мисъл в България. Т. 2. София: Държ. изд. „Народна просвета“, 1982, с. 58.

учител е заявявал с молба до Министерството.¹¹⁸ Искала се е и препоръка, която вероятно Ронже отново е получил от своя приятел Фердинанд Дечев, по това време учител в Севлиево. Така при повторното си идване в България Ронже най-напред е назначен за учител в близкия до него град Габрово – от 28 юни 1879 г. Тогава упражняването на учителската професия се регламентира от Привременния устав на народните училища¹¹⁹, а контролният орган на учебната дейност е Инспекторатът. Според разписанията в Устава изискването за учител в класно училище е той да има успешно завършено четирикласно народно училище и общи познания за методиката на преподаване. А в Притурката към Устава са дадени указания към инспекторите да наблюдават нравствените качества на учителите и дали те се ползват с уважението на учениците, т.е. продължава се възрожденската традиция към учителя да се предявяват изисквания като към образец за подражание.¹²⁰ От казаното дотук става ясно, че Ронже не е имал проблем да започне отново работа като учител в освободена България, тъй като е бил много по-подготвен, отколкото се е

---

118 Вж. също: **Земан, П.** Чешките учители в Източна Румелия и техният принос за учебното дело след Освобождението. – Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ – Филология, 50, 2012, № 1, сб. В, с. 596. 588–601.

119 Издаден на 29.08.1878 г. от проф. Марин Дринов, който тогава бил начело на Отдела за народно просвещение и духовни дела.

120 **Иванова, Т.** Просветните закони за подготовката и квалификацията на учителите. – Управление и образование, 6, 2010, № 3, с. 241–247, https://www.conference-burgas.com/maevolumes/vol6_2010/book3/b3_r37.pdf (22.01.2024).

изисквало, а е имал и опит във възрожденско българско училище. Основните сведения за това къде учителства Ронже са събрани от Ал. Вл. Дякович, който освен училищните годишници и спомените използва и „Български[я] дневник“ на чешкия историк славист Константин Иречек – един от основоположниците на съвременното българско учебно дело. Когато идва в България, Иречек е двадесет и пет годишен младеж, но е защитил дисертацията си „История на българите“ и е изпълнен с амбиции. Той пребивава у нас от есента на 1879 до есента на 1884 г. първо като главен секретар на ново-създаденото Министерство на народното просвещение, после като министър на просвещението и председател на Учебния съвет при Министерството. Иречек отразява всяка по-важна професионална стъпка на опитния и по-възрастен свой колега Ронже с нескрита неприязън, породена от критичното отношение на Ронже към неговата просветна политика. И все пак съществуват бели полета относно местата, където Ронже е учителствал. Ето какво знаем.

При повторното си идване в България Ронже най-напред е назначен за учител в Габрово – в Априловската гимназия, от 28 юни 1879 г., и остава една учебна година.¹²¹

---

121 Първият годишен отчет на Държавната мъжка Априловска гимназия в Габрово за учебната 1896–97 г. Казанлък: Дружество Акционерна печатница „Надежда“ № 332, 1897, с. 436, под № 15 в Списъка на учителите в Габровската държавна Априловска гимназия от 1878/79 до 1896/97 учебна година. Там е записано, че е роден във Велики Бечкерек (Унгария).

В трикласното училище в Провадия изкарва година и половина като учител по естествознание¹²². Там го заварва по време на своя обиколка тогавашният министър на просвещението К. Иречек – както разбираме от записа в дневника му на 29 юни 1881 г.¹²³

Пак в дневника на К. Иречек е отбелязано (на 9 декември 1882 г.¹²⁴), че Ронже преподава в Свищов – т.е. че се намира там през първия срок на учебната 1882/83 година.

В трикласното училище в Ески Джумая (дн. Търговище) е през втория срок на 1882/83 учебна година. (Записано е в спомените на Д. Ст. Габровски, който го „намира там ненадейно“ в края на декември 1882 г., както и в дневника на К. Иречек на 23 февруари 1883 г.¹²⁵)

В Солунската българска гимназия е назначен за учител, а в Мъжкия гимназиален пансион – за старши възпитател¹²⁶ по препоръка на Българската екзархия. Училището е наскоро създадено¹²⁷ – с изявен стремеж

---

122 ДА–Шумен, ф. 761К, оп 1, а.е. 4, л. 2.

123 **Иречек, К.** Български дневник. Т. 1. 30.X.1879 – 21.X.1881. Прев. Ст. Аргиров. София, 1930, с. 459.

124 **Иречек, К.** Български дневник. Т. 2. 27.X.1881 – 26.X.1884. Прев. Ст. Аргиров. София, 1932, с. 421; **Церов, Ив. П.** Спомени и бележки. Продължение от книга 1, издадена в 1921 г. Варна: Печатница „Войников“, 1935, с. 25.

125 ДА–Шумен, ф. 761К, оп 1, а.е. 4, л. 2; **Иречек, К.** Български дневник. Т. 2, с. 310.

126 Българските гимназии и основни училища в Солун..., с. 81, под № 33 в Списъка на учителите в Солунската гимназия от 1880/81 до 1912/13 уч. год.

127 Официално открито през учебната 1881/82 година. Впоследствие там се изучават математика, химия, физика, история, география, естествена история, литература, педагогика, ди-

учебното дело да се организира по модерни принципи и да дава солидни знания по класическата древност. Ронже се появява там тъкмо когато то става седемкласна гимназия и изкарва една учебна година и половина (1885/86, 1886/87 г.).

В Шуменското педагогическо училище преподава през втория срок на учебната 1886/87 година.

За втори път го откриваме в Габровската Априловска гимназия от 1 октомври 1887 г. за учебната 1887/88 година.

Знае се (но без никакви подробности), че Ронже учителства още в градовете Варна, Пловдив и Русе и че за кратко време е чиновник в Дирекция на статистиката в София¹²⁸.

* * *

През XIX в. педагогиката се развива интензивно и се отделя като самостоятелна наука. С педагогическите си дейности в България Калман Кирил Ронже привнася австро-унгарски, немски и френски влияния. За да се осмисли тяхната значимост и да се определи приносът му през този следващ, следосвобожденски етап, ще го поставим в контекста на общата „просветна“ картина в страната. Учебните програми се сменят ежегодно, не са придружени с методически указания, а и все още не са разработени методики по отделните учебни предмети, няма и преводна литература.¹²⁹

дактика, психология, счетоводство, технически дисциплини, старогръцки и латински език.

128 Дякович, Ал. Вл. Цит. съч., с. 709.

129 Колев, Й., В. Атанасова, Н. Витанова. История на педагогиката и българското образование. Шумен, 2005, с. 33.

Сред възпитателните подходи, на които Ронже е привърженик и които широко пропагандира и в родината си Австро-Унгария, и у нас, на първо място стои необходимостта от политическото възпитание в училище; то да е насочено към развиването на политическа осведоменост у учениците и на разбиране за политическия живот на техните общества с оглед бъдещото им участие в него. Както се вижда от споменатото негово първо обнародвано съчинение „Политическото възпитание на нацията“, то би трябвало да включва обучение по гражданско образование и правата на човека, участие в реални политически симулации (каквото е списването на училищен политически вестник), както и стимулиране на критично мислене и анализ на политически въпроси. Ронже смята, че макар тази му брошура и мерките, предвидени в нея, да са били предназначени за унгарския народ, който се намира в по-различни от българските условия, все пак те са доста сходни. Затова в ръкописа си „Политическо възпитание“, писан десетина години по-късно в българска среда, той призовава да се приложат същите начала: *„да се запознава всеки гражданин от училището с вътрешното устройство на това, което трябва да му бъде най-мило, сиреч отечеството“*¹³⁰.

В книжовното наследство на К. К. Ронже се откриват данни за отношението му към настъпващите промени в българския език и протичащия в него процес на стандартизация през 80-те години. Като учител и книжовник най-подробно разяснява вижданията си по тези въпроси и по ролята на учебно-възпитателния процес в

---

130 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 4, л. 418–419.

ръкописа, озаглавен „Българският език“¹³¹. За него изучаването на родния (майчиния) език е особено важна и отговорна задача. Според Ронже е заблуждение, че не трябва да се полагат специални усилия в това отношение само защото родният език се говори навсякъде и децата така или иначе го усвояват. Езикът е „най-чудесният дар на природата къмто човечеството. Него трябва да обработим с всевъзможни средства. Езикът е някак си едно огледало на самото общество“¹³². Затова той предлага в учебната програма най-много часове да се предвидят именно за българския език (по един час всеки ден) – дори в ущърб на други предмети. По негови впечатления от българската училищна среда при създаването на писмен текст българчетата вземат обичайно словосъчинението на чуждия език, което „подкопава оригиналността на матерния език“ и отделно от това винаги в него навлизат и чужди думи. Напротив, необходимо е да се черпи от народния говор и постепенно от него „да се състави чисто българско съчинение, а не както е на мода, по примера на французи, немци, чехи, хървати, руси, турци [...] прости народен слог би могъл да се въведе и да се прифине чудесно“¹³³. Както и някои български книжовници¹³⁴, К. К. Ронже споделя възгледа, че в основата на книжовния език трябва да стои говоримият, и се обявява за съхраняване на българската езикова самобитност. Той апелира всеки

---

131 Пак там, л. 1–4.

132 Пак там, л. 2.

133 Пак там, л. 3.

134 Васил Априлов например (вж. **Колев, Й., В. Атанасова, Н. Витанова**. Цит. съч., с. 241).

гражданин да се научи да говори и пише чисто и красиво, като още от ученическите години използва „*махленския език*“ и се самоограничава, заменяйки „*някои варваризми*“ (под последното той разбира чуждици и ненаучни думи) с български изрази, когато това е възможно. К. К. Ронже счита, че освен обичайно прилаганите декламации, композиране и писане на писма друго „превъзходно средство за развиване по езика“ са театралните представления – обичайни за град Шумен, където той учителства на няколко пъти, и които са създавани с участието и на унгарски имигранти.

Калман Ронже откликва със свое мнение по въпроса, казано най-общо, за взаимоотношението между половете и в частност за статуса на жената в обществото. Този въпрос става актуален в България с проникването на различни модернизаторски идеи към средата на XIX в., които започват да влияят на българското патриархално общество, в това число и на шуменското. Поради свързаността си със структурирането на българското девическо образование той все по-силно привлича публичното внимание от 60-те и 70-те години нататък, т.е. от времето на първото пребиваване на Ронже у нас – в Шумен, където светско девическо училище функционира от 1856 г., а женското дружество „Родолюбие“ е създадено, докато той учителства в града, през 1872 г. Родната интелигенция¹³⁵ разглежда женското просвещение преди всичко в контекста на ролята на жената в

---

135 Петко Р. Славейков („По въпроса за жените“, брошура, 1869 г.) и неговото списание „Ружица или ред книжки за жените“ (Цариград, 1871), Любен Каравелов („За женското възпитание“ – в. „Знание“, бр. 3 от 1976 г.) и др. (вж. също: **Колев, Й., В. Атанасова, Н. Витанова.** Цит. съч., с. 280).

частната сфера – като майка, съпруга и домакиня. То се възприема като необходимо условие за формирането на морално и интелектуално подготвени жени, способни да бъдат не само добри стопанки и приятни съпруги, но и отговорни възпитателки в семейството. Наред с това женското образование придобива и ясно изразено обществено измерение: легитимира се чрез идеята за патриотичното възпитание на бъдещите граждани – децата. Майчинството се осмисля като социално значима роля с функции, които надхвърлят традиционната домашна среда.¹³⁶

Калман Ронже се проявява като радетел на женското просвещение. По същия начин като Песталоци и в съответствие с наличното и/или възприетото в българските условия той акцетира върху мисията на майката и по повод на нея изтъква необходимостта от подходящо образование за жените. Тези му възгледи са отразени в ръкописа „За жената“¹³⁷, където говори за еманципацията във връзка с възпитанието на двата пола. А самата еманципация разбира като освобождаване на жената от „суеверия-та“ (като баенето, пиенето на студена вода, предвещаването на смърт от кукумявката и пр.), тъй като я смята за техен основен носител, и вярва, че само

---

136 Даскалова, Кр. Женската идентичност: норми, представи, образи в българската култура от XIX – началото на XX в. – В: Балкански идентичности / Балканските идентичности в българската култура, <https://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti/135-zhenskata-identichnost-normi-predstavi-obrazi-v-balgarskata-kultura-ot-xix-nachaloto-na-xx-vek.html> (19.04.2025)

137 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 140–207.

просветена жена може като майка да възпита правилно поколението си¹³⁸.

Ронже се застъпва за правото на момчетата на образование наравно с момчетата – по същата система, но с друг вид обучение, пишейки: *„За каквото ние възпитаваме момчетата, за таквот трябва да не възпитаваме момчетата! Защото ние строго разделяме тяхното предназначение“*¹³⁹. Такава е практиката в Австрийската империя / Австро-Унгария, където учебният план на мъжкото и девическото гимназиално образование не е унифициран нито по съдържание, нито по продължителност (последното Ронже не засяга).¹⁴⁰ А идеята за „различното предназначение“ на половете е официална педагогическа рамка в системата. Аргументът му е, че жената ражда децата и ги възпитава, като нейната задача е да ги отгледа и подготви за живота с мерките, с които тя е станала здрава жена. Примерно Ронже предвижда в обучението на момчетата като образователен подход да се включат пътуването и екскурзиите – както е при момчетата, понеже те ще обогатят познанието им и ще развият интелекта им. Той вижда основната цел на девическото образование в предоставянето на рационални знания за здравето, природата и други подобни области и дори предлага въвеждането на специален предмет и учебник

---

138 Пак там, л. 151.

139 Пак там, л. 149.

140 В България броят на класовете в мъжките и женските гимназии е изравнен през 1897–1898 г., а учебните програми са уеднаквени през 1904 г. (вж. **Миткова, В.** Пол, периодичен печат и модернизация в България (от края на 19 до 40-те години на 20 в.). София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2022, с. 87–88).

в девическите училища. Момичетата обаче трябва да се учат на ръкоделие (а не на химия, математика и педагогика¹⁴¹). Добре е да им се преподават хигиена, като предлага и отделен учебник по този предмет, предназначен за девойките, както и география и история на България, практика по отечестволюбие, подобно на момчетата, тъй като жената възпитава любовта към отечеството у децата си. Трябва да получават знания и по вероучение, пеене, физика, смятане и най-вече роден език. Въпреки прогресивните си възгледи позицията на Ронже спрямо девическото образование разкрива вътрешно противоречие – от една страна, той настоява за просвещение на жените и признава възпитателната им роля, а от друга – изключва достъпа им до по-систематично и академично знание. Това показва, че възприема жената преди всичко като морален и домашен авторитет, а не като професионална фигура в обществената сфера. Така образованието за момичета остава тясно обвързано с традиционните роли на майка и домакиня, без да се насърчава пълноценната им интелектуална или професионална реализация.

От изложените в ръкописа „За жената“ размисли става ясно, че К. Ронже споделя вижданията на българските възрожденски интелегенти относно правото на жените на образование и развитие, но с акцент върху ролята им като майки и домакини, които да се усъвършенстват и да бъдат достойни партньорки на техните съпрузи.¹⁴² Подобно на тях той възприема женското об-

---

141 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 150.

142 **Даскалова, Кр.** Жени, пол, модернизация в България, 1878–1944. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 125, 199; **Миткова, В.** Цит. съч., с. 69.

разование като инструмент за формиране на патриотично чувство у жените, което те по-късно ще възпитат у своите деца – бъдещите граждани на отечеството. Това е представа, типична за ранната модерна Европа, която адаптира френския просвещенски модел от XVIII в.¹⁴³

Съдбата на България се крие в нейните училища. Тя показва голяма ревност към тях, но не ги устройва с далновидна цел, а само да подготвя млади хора за всякакви занятия и да печелят пари час по скоро.

Развитието на педагогическата мисъл у нас през 80-те години на XIX в. протича под влиянието на различни европейски идейни течения – нещо, което откриваме и у К. К. Ронже. На първо място се откроява неговата съпричастност към народничеството – характерна нагласа най-вече за учителското съсловие у нас по това време. При учителя Ронже идеята за „народност“ се проявява в стремежа му да застане на страната на народа, в съчувствието му към него, в желанието за сближаване и усилията за подобряване на живота му чрез просвещение, образователно и културно издигане.¹⁴⁴

Ще добавим още и виждането му за обществения строеж у нас и за ролята на средната класа в българския контекст. От средата на XIX в., след буржоазно-демократичните революции в Централна и Източна Европа, наред с ускоряването на капитализма и засилването на урбанизацията се възражда дебатът относно ролята на средната класа в общественото развитие, формулирана още в класическата древност и добре позната на Ронже чрез трудовете на Аристотел. Според него средната

---

143 Даскалова, Кр. Жени, пол..., с. 126.

144 Пак там, с. 89.

класа е източник на стабилността и напредъка,¹⁴⁵ както и гарант за демокрацията. В нея той вижда стожера на българското общество и затова българското училище трябва да бъде средище за възпитаването ѝ. В подкрепа на това изтъква, че *„средната класа ще подаде едната си ръка на по-долните и сиромасите, а другата на по-високите и богатите, за да подигне едните и да смъкне другите. Една държава с демократично направление не трябва да възпитава едните за господари, а другите за слуги, а да научи всекиго в свой си интерес да знае да работи“*¹⁴⁶.

* * *

Най-съществен момент в педагогическите възгледи и практика на Калман Кирил Ронже е изграждането на връзката между учителя и неговите възпитаници. В свое съчинение върху отношенията между учител и ученици той изразява вярата си в доверието, любовта и всеотдадеността на децата.¹⁴⁷ Ронже излага виждането си, че щом те почувстват обичта и уважението на възпитателя, техните сърца също се отварят за любов и уважение. А уважението им към възрастните прераства и в самоуважение, което води до промяна в отношението към себе си и околните. Той не разглежда силната връзка между учител и ученик само от морална гледна точка, а я счита и за основен фактор за ефективността

---

145 Докато други я разглеждат като разделена, експлоатирана или дори излишна класа, или пък като символ на социална несправедливост и експлоатация.

146 Даскалова, Кр. Жени, пол..., с. 153.

147 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 268–282.

на обучението. Върху тази основа изгражда и своите педагогически методи.

По време на второто си пребиваване в България Калман Кирил Ронже преподава геометрия, латински и френски език, рисуване, хигиена, естествена история и разбира се, гимнастика – в почти всички училища, където работи. В Габровската Априловска гимназия въвежда гимнастиката като учебен предмет за първи път, внедрява уредната гимнастика и осигурява доставката на гимнастически уреди от чужбина. Неговите биографи го определят като изключителен методист, с дълбок интерес към учителската професия. Той е бил добре осведомен за развитието на педагогиката по света и главно в немскоезичния свят. Това се потвърждава от преводите, които е направил и които са съхранени сред ръкописното му наследство, както и от неговите статии и записки, съдържащи размишленията му върху прочетеното. В последните Ронже споделя интересните си идеи, които първоначално изпитва върху учениците си, внимателно наблюдава реакциите им, анализира ги и извлича поуки от обратната връзка при усвояването на знанията.

За вижданията и методите, по които преподава телесното възпитание, знаем доста (особено по отношение на втория период от пребиваването му в България) благодарение на събирачите на сведения за историята на българския спорт. Учениците му пък с възхищение разказват за приятните екскурзии, правени заедно с него до Варна, за да се къпят в Черно море – *„рядка и много щастлива сполука, цяла одисея, в тогавашни-*

*те застояли и с мъчни съобщения времена*¹⁴⁸. Според спомените на Димитър Ст. Габровски още в началото на 80-те години на XIX в. Ронже осъзнава погрешната и едностранчива посока на обучението в българското училище. Законът за материалното поддържане и учебното преустройство на училищата от 1880 г. предвижда грижи за физическото възпитание на децата. В трикласните училища гимнастиката се преподава по три часа седмично за първи клас и по два часа за втори и трети клас. Същата схема присъства и в Закона за обществените и частните училища от 1885 г. – в отделенията на първоначалните училища. Въпросът за гимнастиката се разглежда в педагогическата наука – колко и как да се учи.¹⁴⁹ Ронже се включва в обсъжданията. Той предлага в основното образование отделенията от четири години да станат на шест години, за да се разрези претрупаният учебен материал и да се предвидят повече часове за физическото развитие на децата, защото *„иначе ще дойде ден, когато ще имаме учено, но хилаво поколение“*¹⁵⁰

Малко е известно или почти нищо не се знае за методите му на преподаване на другите гореспоменати предмети. За тях научаваме (понякога съвсем в детайли) от ръкописите му.

С развитието на капиталистическите отношения и търговията (включително у нас) възниква необходимост от нов метод за обучение по чуждите езици, който ефективно води до усвояване на устната реч. Как от-

---

148 ДА–Шумен, ф. 761К, а.е. 4, л. 1–3.

149 Чакъров, Н., Д. Донев, О. Обрешков, М. Миховска. Цит. съч., с. 52–53.

150 Пак там, л. 3.

кликва на тази нужда Ронже? Преподавайки латински и френски, той широко прилага добре познатия от древността мнемотехнически метод, чиято същина е да подпомага запомнянето чрез използването на асоциации, рими, различни азбучни и цифрови кодове. В ръкописа си, озаглавен „Преимствата на мнемотехническият способ“¹⁵¹, той описва подробно практическия си опит, придобит от прилагането му, когато самият той изучава езици, и от наблюденията си върху учениците. Според изложеното в текста Ронже е привърженик най-вече на асоциативния прием, при който картинки и фрази се свързват с информацията (предимно думи), която трябва да се запомни. Както се вижда от спомените на неговите ученици, друг негов любим мнемотехнически похват особено в обучението по латински език (предмет, смятан от Ронже за важен) е ритмизацията, при която за изучаването на граматическите правила се използват рими. Когато за пръв път е учител в Габрово, той преподава изключенията в латинската граматика, като ги „нарежда в стихове“, които учениците лесно заучават. Освен това им дава да запаметяват множество афоризми и поговорки. Прилагането на този подход води до трайни резултати, тъй като дълго време след заминаването на Ронже от Габрово възпитаниците му продължават да използват латинските поговорки.¹⁵²

Епохата на К. К. Ронже, на неговото обучение, формиране като учител и практикуване на учителската професия се характеризира с активните търсения на европейските специалисти в посока към промяна на

---

151 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 436–467.

152 Симеонов, Ал. П. Цит. съч., с. 92.

традиционното чуждоезиково обучение по модела на латинския и старогръцкия – чрез механично наизустяване на граматическите правила. Тези търсения намират израз в изобретяването на многобройни методи за чуждоезиково обучение (методи на Метула, Олендорф и Ан). Новото при тях е, че те се основават на принципа обучаемият да усвоява чуждия език, така както малкото дете научава майчиния си език. А преподаването на граматиката цели развиването на ефективни комуникационни умения, като се фокусира върху разбирането и използването на чуждия език в реални житейски ситуации.¹⁵³ Чуждоезиковото обучение в България от средата на XIX в. нататък е в период на развитие, но все още е значително повлияно от традиционния граматико-преводен подход. Въпреки че той показва напредък спрямо предишните текстуално-преводни техники, у нас не настъпва пълен преход към нови методи на преподаване. Граматико-преводната система остава доминираща, като акцентира върху граматическите правила и изключва развитието на устната реч и произношението.¹⁵⁴ А учебният процес е основан на механично запаметяване на думи, без да се обръща внимание на тяхната употреба в реални комуникативни ситуации.

Второто пребиваване на Ронже в България съвпада с началото на т.нар. реформено движение в чуждоезиковото обучение в Европа, стартирало през 1882 г. с

---

153 **Белчева, В.** Методът на Франц Ан в чуждоезиковото обучение в България в края на XIX – началото на XX век. – Чуждоезиково обучение, 46, 2019, № 2, с. 188–190.

154 **Веселинов, Д.** История на обучението по френски език в България през Възраждането. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2003, с. 379.

обнародването на известния памфлет „Езиковото обучение трябва да започне отново!“ на неговия инициатор немския педагог Вилхелм Виетор. Това движение намира отклик и привърженици в България предимно в края на века, а учителят Калман Ронже става – както ще се разбере от последващите редове – един от първопроходците му със свой личен новаторски принос.

Той изобретява, както сам казва в няколко различни ръкописа, и свой способ за ефективното преподаване и усвояване на чужди езици и най-вече за преподавания от него у нас френски език. Френският е всепризнат език на дипломатията и познанието, маркер за модерност и традиция, останала от предосвобожденския период.¹⁵⁵ Въведен е като задължителен предмет в учебните заведения на Османската империя в края на 60-те години на XIX в., когато Ронже идва за първи път в Шуменското училище. А изучаването му в българските класни училища преминава от предходния тип училища – гръцките.¹⁵⁶ Ронже безспорно е бил запознат с начина на преподаване на френски език още от времето на първото си пребиваване в Шуменското мъжко класно училище, където се е ползвал учебникът на Хайнрих Г. Олендорф и се е прилагал граматико-преводният метод¹⁵⁷. При този

---

155 Пак там, с. 227; **Михалев, В.** Френският език в учебните програми на образователните институции във Варна през XIX–XX в., https://www.academia.edu/42481312/МИХАЛЕВ_В_ФРЕНСКИЯТ_ЕЗИК_В_УЧЕБНИТЕ_ПРОГРАМИ_НА_ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ_ИНСТИТУЦИИ_ВЪВ_ВАРНА_ПРЕЗ_XIX_XX_В (17.07.2024).

156 **Веселинов, Д.** Цит. съч., с. 225.

157 При граматико-преводния метод се използват текстове, които илюстрират даден граматичен материал; думите и граматич-

начин на преподаване се придава голямо значение на граматиката, изключва се усвояването на устната реч и произношението, а думите се наизустяват изолирано извън текста. В случая биват използвани два учебника с различни подходи към възприемането на материята. По системата на Олендорф отправна точка е българският език, а целта е формулирана на български език мисъл да се изрази на френски. По системата на Франц Ан отправната точка е чуждият език. Като цяло граматико-преводният метод е считан за по-напредничав в сравнение с текстуално-преводните техники на преподаване от първата половина на XIX в., но не скъсва окончателно с тях.¹⁵⁸

Калман Ронже добре познава популярните методи за чуждоезиково обучение, използвани по негово време, и разбира се, системата на Олендорф. Тя е адаптирана¹⁵⁹

ните правила се научават наизуст, след което се прави буквален превод. Целта е да се овладее граматиката. Граматичните правила се рецитират, прави се двупосочен превод на отделни изречения, илюстриращи граматиката (**Веселинов, Д.** Цит. съч., с. 378).

158 Според проф. Д. Веселинов в средата на XIX в. двата метода – текстуално-преводният (използван през първата половина на XIX в., включващ анализиране на текста и наизустяване на оригинала и на буквалния подезиков негов превод) и граматико-преводният съществуват известно време паралелно, а после биват комбинирани (**Веселинов, Д.** Цит. съч., с. 358–359, 378–379).

159 Според Олендорфовата система разпределението на езиковия материал в урока следва граматичен анализ, минидиалогични двойки, съставени от въпрос и отговор, съдържащи всички части на речта, граматически правила, изрази, реплики. Това е така, защото според автора лексикалният пълнеж разсейва ученика и затруднява овладяването на граматиката.

за изучаване не само на френски и латински, но също на английски, италиански и испански, включително във вариант на самоучител (т.е. учене „без преподавател“), като са издадени съответните учебници. Ронже се опира на тези методики и заимства от тях, дори използва част от заглавието на най-популярната Олендорфова граматика „Нов метод за научаване на четене, писане и говорене на даден език за шест месеца“¹⁶⁰, за да наименува собствените си идеи за чуждоезиково обучение.

За своя метод К. К. Ронже говори в различни ръкописи, но същността му разкрива основно в два от тях. В „Увод към моята нова метода“ („Preface de ma nouvelle méthode“), който всъщност представлява предговор към съчинението му „Възпитанието и социалните въпроси“¹⁶¹ (1886), Ронже пише следните въвеждащи в метода му обобщителни думи:

„По-напред да учим децата да знаят да поговорят по чуждия език, а подире само им откриваме разсудната част. Много по-приятно, а и по-достъпно ще е за ученика заниманията с граматиката на чуждия език, когато той ще е вече добре приготвен, като знае поне най-обикновените си идеи да ги изрази на тоя език. А досега какво правим ни[й]? Едвам познава ученика чуждата азбука, и ни[й] не му оставяме време да я смели и тутакси го прищипорваме с труден разсъдък, със сплетени сравнения между матерния и

---

160 **Ollendorff, H.-G.** Nouvelle méthode pour apprendre à lire, à écrire et à parler une langue en six mois appliquée à l'allemand. (Самиздат), 1836.

161 „Die Erziehung und die socialen Fragen“. Целият ръкопис е на немски език, само уводната част е на български (вж. НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 20–97).

чуждия език [...], когато трябва много много по-после да влизат в употреба. В многогодишното си практикуване съм забелязал, че даже и възрастни лица – търговци, чиновници са срещнали огромни спънки[,] като са били принудени да сравняват българското с френското [...], па са станали много по-благодарни да захващат по-напред със същия[,] машиналният способ, по който всеки от нас в детинството си бе изучил матерния си език, без разсъдък, без сравнения, без склонявания.¹⁶²

К. К. Ронже подробно излага вижданията си за усвояването на чужд език (в случая френски) в ръкопис, изготвен във връзка с поредни нови инструкции от страна на Министерството на просвещението относно начина на преподаване и преминаване от едно главно или две полугодишни изпитвания към 6–7 периодични. Документът представлява чернова, съдържа множество поправки, озаглавен е „Изложение на практичен способ [за] преподаване [на] френски език в реалните училища от учителя К. Ронжé“¹⁶³ и е предназначен да бъде изпратен до Министерството. Целта на предложението му за прилагане на този „практичен способ“ е да се постигне „ежедневно“ и „свободно“ ползване на чуждия език (а не „по-скоро за да се вникне в духа на езика, в историческото му развитие, в граматическия му строеж, и това последното да се преподава и на най-малките деца според високата филология“). Според него е необходимо „да се вдълбае в паметта на ученика чуждия[т] език не като отвлечен глас, а в тяс-

---

162 Пак там, л. 23.

163 Пак там, л. 232–239.

на свързка със самия предмет [...]; да са припомнюват вокабули¹⁶⁴ и фрази наедно с известна идея било във вид на пословици, кратки разговори[,] или през нагледно показвание на предметите или съвременно наричание на висок глас. Най-трудно, бавно и в повечето случаи безплодно са е показал старий способ според когото вокабулите са изучават като пусти гласове, на ако ще и да ги упражняваме отпосле чрез устен или писмен превод. Такива преводи с речник и граматика докарват ученика до там[,] щото да има понятие за езика, а не да го говори ни най-малко свободно! Тези теоретически познания наистина са му достатъчни[,] даже и нужни[,] за да си той следва филологическия курс; па за бошинството, което следва други клонове на науката, изучаването – ако му е потрябвало – на чуждия език, тогава само почнува – и трудно, и мъчно, когато според програмата на средното училище то трябвало би да бъде вече скончено! Това произлиза от неспособния способ! Разговор са учи чрез разговори, правила чрез примери, а вокабули с примерите наедно, никога не отделно.¹⁶⁵

Ронже добре познава метода за самостоятелно изучаване на чужди езици на немския педагог Густав Лангеншайт и на французина Чарлз Тусен, известен още като „Метула“ („MeToULa“) и широко използван в Германия. Счита го за „едничкия способ, който се стреми към същата цел, сиреч диктовка и жив разговор да вървят постоянно паралелно“¹⁶⁶.

---

164 Вокабула – отделна дума от чужд език с превод на родния.

165 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 232–239.

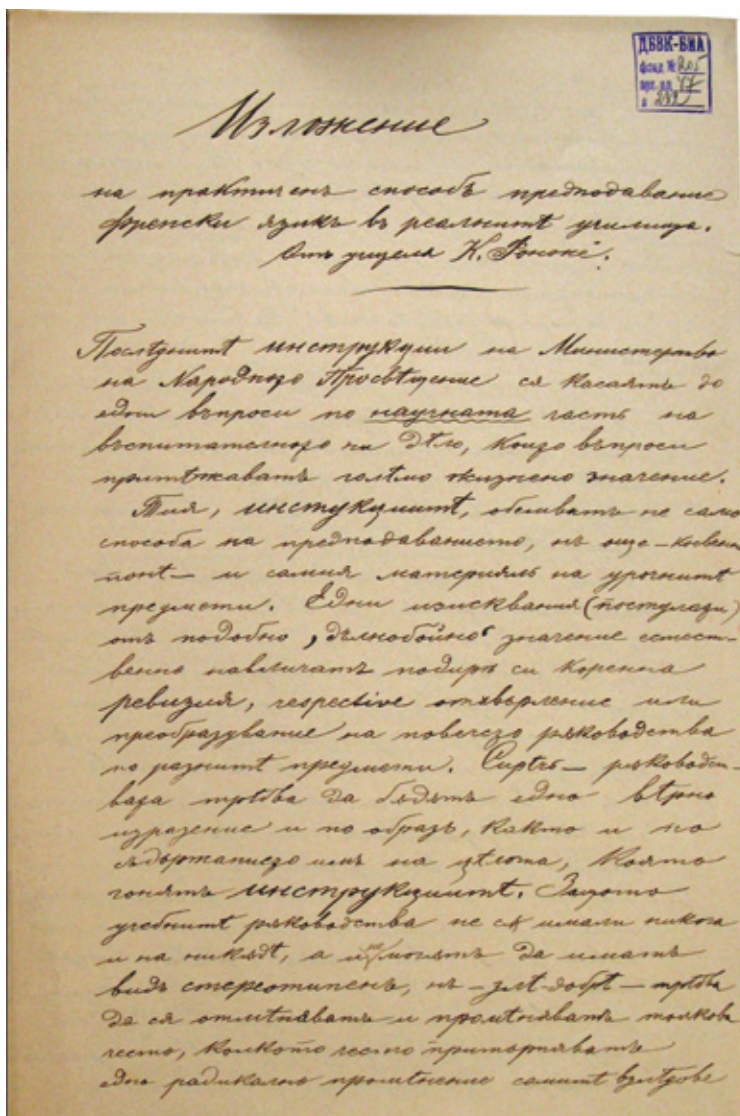
166 Пак там, л. 234.

Ронже е привърженик на новото виждане изучаването на чужди езици да се основава на синтеза (а не на анализа), или по-точно така както се случва при ученето на майчиния език. Затова той разделя урочния материал „на възможно най-много – но не без[с]мислени! – съставни части (елементи)“, т.е. „на най-типически за [даден] урок въпроси“, които се написват „наедно с учениците на едни бюлетини“¹⁶⁷. Последните нарича още „билети“ и допълва, че за по-лесно намиране и по-ефективно усвояване те са номерирани, а също могат да бъдат още в различни цветове според темата на урока: например онези, които се отнасят за съществителното, да са сини, а за членуването – зелени¹⁶⁸. Предвижда паралелно с бюлетините да се учи и по читанката, която да бъде „съчинена нарочно за тая цел“. Тя трябва да съдържа „писи“ (т.е. текстове), които могат лесно да се разглобят на въпроси и отговори и са „снабдени ред по ред с номера“. Учителят съчинява въпросите, на които може да се намери готов отговор в текста, и предварително приготвя необходимите бюлетини, които да съответстват със своите примери на елементите на зададения текст и всъщност отговарят на номерата на съответните редове в текста от читанката. Търсейки и подреждайки съответствията, учениците учат текстовете устно и писмено. Те усвояват френския прочит горе-долу (не с всичките тънкости), което се постига с наизустяване и казване на висок глас на кратки фрази или само вокабули по описания начин. Едва тогава учителят употребява две трети от останалото

---

167 Пак там, л. 236.

168 Пак там, л. 21.

Страници от „Изложение на практичен способ [за]
преподаване [на] френски език в реалните училища
от учителя К. Ронже“, б.м., б.д.
(НБКМ-БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 232, 237)

Вносостанова лимитация мислът вистахъ бастисими
сѣ, подава на изгрозителъ незадържащъ преданба:

1. Чинанката мислва да съдържанъ махича
мисси, камо лесно е разсчетовъ на въпросъ
и отговоръ.
2. Изстанъ съставлява въпросителъ не даянъ паранъ
како да позови да се намери единъ работъ
мислвотъ въ самото съдържане на миссая.
3. Да изведо адвентиве на лоста мисса гу
мислѣ преворотенесе присемба неабвладанна
бастисимовъ ~~мислвотъ~~, како да абвладанна
ва отъ своитъ принципъ на селекциониратъ на
заданата мисса? Изсроча се потенциалъ бопъ
мо намеране на измисленъ бастисимитъ.
4. Делка мисса, котра како е направлена
на въпросъ и отговоръ, се разговарва не
ноби, дабаванъ бастисимитъ, како, и мѣ, се
приславатъ въ слава на изумитъ, гласителъ
мислва да се издръжъ бастисимитъ на умъ и
мисленно.

До сега ни е извостанъ само единъ единъ евокатъ
на 38-и Мисл. Товариствъ Конференция, како остана
камо състава гласителъ, Делковка и како работва
да работи ~~мислвотъ~~ парасимитъ. Това мѣ
отъ изгрозителъ така, како селекциониратъ се разговар
и се издръжва така, како, мислѣ, извостануе
камо мислвотъ 1-4. Извостануе гласителъ на
така миссая е направителъ сѣмъ гласителъ
мислвотъ.

време, за да диктува фрази, пословици и стереотипни изречения – с висок глас, като учениците повтарят в хор и едно по едно ясно и чисто всичко, което той казва, и в същото време записват всичко това. При разработването на този си метод за усвояване на учебния материал Ронже изхожда от психиката и нагласата на възпитаниците си, които той познава отлично. *„Учениците, малки и големи, пише той, обичат да нямат в разума повече[,] отколкото им трябва за този [т.е. дадения] момент“*. Затова той вижда предимствата на този способ за усвояване на учебния материал чрез бюлетини пред букварите в следното: първо, те са *„крайно лаконически [...] ясни, кратки, точни“*; второ, *„разглобеният по този въпросителен начин урочен материал улеснява преподавателя, за да въвежда в системата си едно безконечно разнообразие“*; и трето, децата изпитват интерес, казано с неговите думи, *„занимават се по този способ живо и съвкупно“*¹⁶⁹. В същия ръкопис Ронже споделя, че е използвал посочения практически метод за изучаване на френски език навсякъде, където е преподавал, с изключение на Габрово и Свищов.

От казаното дотук става ясно, че по отношение на чуждоезиковото обучение учителят Калман Кирил Ронже е пионер у нас на новия, т.нар. директен метод. Неговата цел е да се проговори на чуждия език, като се усвоява по същия начин, както родния, с широко онагледяване и отдаване на голямо значение на произношението. Виждането на Ронже за неговия нов метод е, че той може да се прилага не само за усвояването на чужди езици, а и за *„всичките реални науки“* (без *„повествова-*

---

169 Пак там.

телните“ знания като „история, литературна история“). Той разработва метода повече от десетилетие, прилага го и наблюдава постигнатите резултати още от времето на първото си пребиваване в Българско в Шуменското мъжко класно училище. Но както сам споделя в „Увод към [неговия] нов метод“, не се решава да го обнародва „от страх да не се появят в него [...] скрити недостатъци“; а и защото не смее „да се нарича напред целий свят автор на тая метода“ – не смее, „при все че доста дълга[та му] практика все повече и повече [го] уверява в огромните ѝ преимущества“.¹⁷⁰ Опасенията на автора са породени от евентуалното неприемане и отпор, които може да предизвика обстоятелството, че той „отхвърля всичките учебници с [тогавашното] им устройство“.

Що се отнася до хигиената като учебна дисциплина, Ронже е запознат с нея още от студентските си години, тъй като тази област на познанието е тясно свързана с общата медицина. В процеса на обучение той изучава принципите за съхранение на здравето и начините за предпазване от болести, което е основната цел на хигиената като дисциплина. Към средата на 60-те години на XIX в. тя вече привлича обществено внимание и става обект на обсъждане в Унгария. Въпреки че темата е само бегло засегната, предметът „Хигиена“ намира място в унгарския просветен закон от 1868 г. От ръкописите на Ронже е видно, че немският и френският опит в тази област са му добре известни. По това време в България също започва да се говори и пише за необходимостта от преподаване на хигиена в училищата.

---

170 Пак там.

Но предметът „Хигиена“ присъства рядко в учебните програми като самостоятелна дисциплина – обикновено само в определени години в едно и също училище. Понякога елементи от хигиената се включват в преподаването на други предмети с подходящо съдържание. Например в предмета „Гимнастика“, чиято материя е пряко свързана с полезните за здравето знания¹⁷¹. При това хигиената се преподава според възможностите, знанията и предпочитанията на съответния учител (и често пъти просто се заимства от програмата, която той е изучавал в чуждестранното учебно заведение¹⁷²). По този начин постъпва и Ронже при второто си пребиваване у нас, когато широко пропагандира връзката между духовното и физическото благосъстояние на човека. Той преподава хигиенните знания заедно с гимнастиката и под формата на извънкласни и допълващи учебния процес инициативи. За отбелязване е, че на български език са съществували хигиенни ръководства – първите се появяват още в средата на XIX в., и се предполага, че още тогава хигиената е била преподавана в Еленското и в Шуменското класно училище¹⁷³. Така че Калман

---

171 **Терзиев, Вл.** Хигиената като учебен предмет във възрожденското училище. – История, 29, 2021, № 5, с. 490.

172 Пак там, с. 487.

173 През 1846 г. Сава Доброплодни издава „Игиономия сиреч правила за да си вардим здравието“. През 1851 г. в Цариград излиза от печат в превод от френски на български език съчинението на Матийо Орфила „Гигиена (наука за здравето)“, а през 1852 г. хаджи Найден Йованович издава в Белград „Правила за сохранение на здравието“ (вж. **Терзиев, Вл.** Здравната просвета в българското общество през XIX век (до 1878 г.). София: Авангард Прима, 2024, с. 208–211).

Ронже е сред пионерите на този учебен предмет. Няма преки свидетелства за конкретни негови преподавателски практики относно хигиената. Затова пък откриваме новаторски и нестандартни за българското общество възгледи в поведението и изказванията му, направени с цел да преодолее традиционните схващания и да предизвика промяна в отношението към личната хигиена. Димитър Ст. Габровски го помни като голям любител на спартански суровата хигиена, която Ронже дълги години си налагал постоянно и която му била нещо като втора природа. Спял на отворен прозорец, къпел се със студена вода (даже и през зимата), разтривал се със сняг, от време на време спазвал вегетарианска диета и по цели месеци се хранел само с плодове и хляб или пък само с хляб. Имал и последователи, особено измежду учениците си.

В ръкописа под заглавие „Варда № 2“ Калман Ронже засяга въпроса за поддържането на хигиена като условие за добро здраве и превенция от болести. Там той апелира читателят да не чака болестта да се прояви, а да я предотврати, като живее „хигиенически“ и с осъзнато внимание към тялото. Образован в духа на класическата култура и радетел на „телесното и душевното възпитание“¹⁷⁴, Ронже се вдъхновява от популярната през XIX в. класическа латинска сентенция *Mens sana in corpore sano* („Здрав дух в здраво тяло“) – възприемана още през Възраждането и след Освобождението като израз на стремеж към хармоничното развитие на личността и взаимосвързаността между физическото здраве и психическото благополучие.

---

174 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 3–4, 470–471.

През 1885 г. в научното ежемесечно списание „Народен учител“, печатано от Н. К. Жейнов в Русе¹⁷⁵ и съдържащо материали за възпитанието и образованието, е обнародвана – в две части в два поредни броя – статията от „учителя К. Ронже“ „Хигиенически разисквания. Нещо за Михаля“¹⁷⁶. Тя е посветена на хигиенни и здравни въпроси. А „Михал“ и „михаллък“ той нарича невежеството, глупостта и суеверието, извеждайки го от героя на комедията „Михал Мишкоед“ (1853) от Сава Доброплодни, с главен герой глупавия богаташ Михал, когото всички лъжат и грабят, ласкаейки суетата му. Всъщност навсякъде, където просвещава относно хигиената, авторът заклеймява суеверието и незнанието на хората. В случая Ронже обсъжда полезността от чистия въздух, миенето с вода и къпането, природосъобразния образ на живот, които, ако се прилагат, биха довели до редки посещения при лекаря и в аптеката. Казано обобщено, Ронже възприема личната и обществената хигиена като основни условия за предпазване от болести. Интересното е, че той се обявява против ваксинацията на децата и препоръчва вместо това да се построят модерни обществени бани, които предлагат значителни подобрения в хигиенните условия в сравнение с традиционните турски бани. Мнението му може да бъде разбрано в контекста на неговото време, когато медицинската наука е в процес на развитие, а теорията за микробите и механизмите на имунната защита тепър-

---

175 Ред. Ст. Ив. Роглев, писател Драгутин Карл Валтер; списанието не е чисто педагогическо, но е „отглас на народното училище“.

176 Народен учител, 3, 1885, № 3, с. 94–96; № 5, с. 155–157.

ва се утвърждават. Ваксинацията все още предизвиква недоверие в българското общество, включително сред образованите хора, поради недостатъчното разбиране на нейния механизъм и страховете от неблагоприятни последици. В този смисъл изграждането на модерни обществени бани е не просто хигиенна мярка, а израз на стремеж към подобряване на общественото здравеопазване чрез природосъобразни и разбираеми за времето средства. Всъщност горесподелената позиция на Ронже съчетава както стремеж към здравна просвета, така и скептицизъм към новите медицински практики, характерен за преходния етап в развитието на модерната медицина.

Ронже не отминава и въпроса за училищната хигиена, станал актуален веднага след Освобождението. Още първите министри на просвещението въвеждат някои хигиенни норми, хигиенни мерки в училищата, санитарни изисквания като периодичното миене на класните стаи, тяхното проветряване и дори задължението на учители и ученици да събличат връхните си дрехи. В свое съчинение върху „Навика на учениците, хигиената и пр.“¹⁷⁷, изхождайки от наблюденията си в практиката (а именно учебни стаи със заковани прозорци и облепени със стари вестници, за да бъде топла стаята), той обяснява необходимостта с оглед здравето на учениците учебните стаи да са добре проветрени, светли и да се поддържат чисти.

По време на второто си учителстване в Шумен Ронже пристъпва към практическото осъществяване на своите възгледи относно хигиената и здравеопазва-

---

177 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47, л. 331–362.

нето, като предприема създаването на хигиеническо дружество. Макар че в България съществуват здравни дружества, основани от лекари и ангажирани както със задачи по здравеопазването, така и със санитарни цели,¹⁷⁸ Шуменското хигиеническо дружество е първото с категорично изразена хигиенна насоченост и е едно от първите такива в Европа.¹⁷⁹ Неговото възникване е продиктувано от остра необходимост – в Шумен (а и в други по-големи български градове) липсват действащи санитарни държавни институции¹⁸⁰, здравната култура на населението е ниска, а заразните болести като туберкулоза, морбили, скарлатина, вариола и коремен тиф са широко разпространени и представляват сериозна заплаха за общественото здраве. Документите на Дружеството¹⁸¹ свидетелстват, че първите стъпки

---

178 Софийското „Физико медицинско дружество“ (1880), „Варненското медицинско дружество“ (1883).

179 Първо е Руското дружество за опазване на народното здраве, създадено през 1877 г.; Френското хигиеническо общество – май 1877 г.; Дружество по обществена хигиена на Бордо – 1881 г.

180 Те биват организирани десет години по-късно със закона, гласуван от 13-ото обикновено народно събрание: в Шумен се сформират санитарно отделение при градското общинско управление и Хигиенен съвет, който да уведомява кметската управа при опасност от епидемия.

181 Те се намират във фонд 761К (ДА–Шумен) и включват два протокола от учредителното събрание на Шуменското хигиеническо дружество, неговия устав и правилник за вътрешния ред, списък с имената на членовете му, разграфен лист с посочени пореден номер, имена на членове, дати и внесени суми за членски внос (вероятно това е началото на предвидената в устава „спомоществувателна книга“), бланка за разписка (бланка) за отчитане на членски внос и обява за първата проведена сказка.

за организирането му са направени на 22 май 1886 г., когато се изготвя списък на желаещите да се включат в него шуменци – саморъчно се подписват 34 души и след техните подписи са добавени с един и същ почерк още седем души.¹⁸² Членският му състав включва както представители на шуменския икономически и интелектуален елит, така и будни шуменци от „средна ръка“ – читалищни и просветни дейци, учители, търговци. Сред тях са: Станю Кръстев, бъдещ председател на Дружеството на БЧК и кмет,¹⁸³ учителите Васил Христов¹⁸⁴ и Велико Железов¹⁸⁵, градският архитект, чехът Ян фон Богутински, установил се в града няколко години по-рано,¹⁸⁶ чешкият майстор пивовар и предприемач Франц Милде – акционер и ръководител на пивоварното дружество в Шумен,¹⁸⁷ собственикът на магазин Жеко К. Саблев и работещият за него Стефан Ж. Тънков¹⁸⁸; трима представители има и видната търговска фамилия Дюгмеджиеви – единият е младият юрист д-р Панде-

---

182 ДА–Шумен, ф. 761к, оп. 1, а.е. 1, л. 1.

183 Шуменска област. Енциклопедия..., с. 413, 364; Българската възрожденска интелигенция. Учители, свещеници, монаси, висши духовници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни... Енциклопедия. Съст. проф. д-р Н. Генчев, Кр. Даскалова. София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1988, с. 364.

184 Шуменска област. Енциклопедия..., с. 829.

185 Пак там, с. 294.

186 Пак там, с. 76–77.

187 Пак там, с. 467.

188 **Василев, С.** История на Методистката църква в България, 1857–1927 г. Ч. 1. Варна, 1923, с. 54.

ли К. Дюгмеджиев^{189,190}. Тук не може да не отбележим пълната липса на женско участие – силно ограничено от социалните и културните норми на времето, макар в нашия конкретен случай по устав то да не се изключва. Официалното му название е „Българско хигиеническо дружество – Шумен“¹⁹¹, но в документите се среща и използваната в ежедневната практика по-кратка форма „Шуменско хигиеническо дружество“.

Според Протокол № 1 учредителното събрание се състои на 1 юни 1886 г. То избира измежду присъстващите за председател на сърбанието Калман Ронже, а за секретар – Димитър Ст. Габровски. Сърбанието изслушва, допълва и приема подготвените от Габровски устав и правилник за вътрешния ред. Решава се окончателното приемане на правилника и устава да стане на второто заседание, което да се проведе на 8 юни.¹⁹² На това второ заседание (както е видно от Протокол № 2) членовете изслушват устава и правилника и ги подписват. Избират с тайно гласуване за срок от една година и ръководния му орган – настоятелство от шест души (с 16 гласа „за“ и един „против“), като разпределят помежду си длъжностите, както следва: председател на настоятелството Димитър Ст. Габровски, подпредседател Атанас Д. Иванов, секретар и книгохранител Антон Цвътев, касиер Жеко К. Саблев и съветници Велико Железов и Станчо Коджухаров.¹⁹³

---

189 Шуменска област. Енциклопедия..., с. 277.

190 Имената са изписани така, както фигурират в документите.

191 ДА–Шумен, ф. 761к, оп. 1, а.е. 10, л. 1.

192 Пак там, а.е. 1, л. 1.

193 Пак там, л. 2.

В устава на Дружеството като негови непосредствени задачи се посочват осветляването на членовете му по всичките хигиенически въпроси чрез сказки, прочит от хигиенически списания и чрез влизане във връзка с други хигиенически дружества у нас и в странство, както и организирането на „потребната гимнастика“. Особено впечатлява с амбициозността си намерението да се направи за членовете „хигиеническа“ баня¹⁹⁴. За разлика от шуменските хамами, тя щяла да предлага индивидуална хигиена, течаща вода, вани, душеве и санитарен контрол – елементи, които вече съществували като част от санитарната революция и градския напредък и ставали все по-масово достъпни в двуединната монархия.

По устав Шуменското хигиеническо дружество разполага със собствен печат и с тематична библиотека. Членството в него е възрастово ограничено – само за лица „непомало-възрастни от 18 год[ини]“, но зато ва пък е „без разлика на вяра и народност“. Те трябва да са записани в „спомоществувателната книга“ и редовно да внасят определеното „годишно спомоществувание“. Всъщност Дружеството се поддържа от членския внос на стойност 6 лв. годишно – сума значителна, но достъпна за по-заможните граждани или за разполагащите със стабилни доходи, и се внася „всеки четири месеца в предплата“. Разбира се, приемат се и дарения. Достъпът до сказките по принцип е безплатен за членове и външни лица от двата пола. Дружеството започва да функционира веднага. Първият членски внос от по 2 лв. за първата третина на текущата дружествена годи-

---

194 Пак там, а.е. 2, л. 1.

на е събран на 19 юни 1886 г., като участие внасят само половината от членовете. А на 17 юни председателят на настоятелството Д. Ст. Габровски отправя „обявление“ за първата сказка, която предстояло да бъде изнесена от Калман Ронже няколко дни по-късно (на 22 юни, неделя) в читалището „Архангел Михаил“.¹⁹⁵ Пак от Габровски научаваме, че Ронже бил интересен и разбираем лектор, който успявал да постигне близост с публиката. *„В сказките си по хигиена всякош демонстрираше с някой ягнешки дроб или нещо такова, и [бяха] облечени в лек и приятен хумор, много обичаше да иронизира българина...“*¹⁹⁶

За съжаление, дейността на Шуменското хигиеническо дружество замира малко след негово учредяване. Причините според неговия секретар Димитър Ст. Габровски са множеството укори поради неразбиране на ползата от него и заминаването на Ронже, главния му инициатор и деятел¹⁹⁷.

* * *

Професионалната биография на Ронже показва, че като учител той не се задържа дълго в едно и също училище – изкарва година-две, понякога и по-малко, и се мести другаде. Тази честа смяна на работното място си има причини и не представлява изключение в учителските среди. По принцип в тези основополагащи години позициите на учителите са доста несигурни – те са временно заети, а работното им време е непълно, заплатите им са ниски и/или се изплащат нередовно.

---

195 Пак там, а.е. 5, л. 1.

196 Пак там, а.е. 4, л. 2.

197 Пак там, л. 1.

Чести са несъгласията с администрацията поради методите на преподаване, дисциплината и пр. Всичко това ги принуждава да търсят другаде по-добри възможности. Как тогавашното твърде динамично състояние на учителската професия се отразява върху съдбата на Ронже? Наред с учителстването, от което преживява в България, той продължава да пише и превежда по педагогически и възпитателни въпроси. Но работите му не се публикуват. От множеството му ръкописи бял свят виждат две негови брошури (едната от които обнародвана в Унгария) и една статия. Тази липса на обществена трибуна за книжовната му дейност също си има причини. Самият Ронже размишлява върху обстоятелствата, предизвикали професионалните му несполуки, има свои обяснения за тях и ги излага в съчиненията си, както ще се види от следващите редове.

Докато учителства в Провадия, Калман Ронже подготвя текста на известната си брошура „Варда! или Критическият разбор върху училищните работи по България“. Както личи от последната страница, той е завършен в „Правадия“ на 10 юни 1882 г.; впоследствие брошурата е издадена от печатницата на Н. К. Жейнов¹⁹⁸ в Русе, където Ронже се установява за кратко, след като е уволнен от провадийското училище. Преди да пристъпим към съдържателния анализ на текста, бихме искали да обърнем внимание на негов особен, открояващ се шрих, който присъства и в други ръкописи на автора – а имен-

---

198 За печатницата вж. по-подробно в: **Георгиев, Л.** Печатарското дело и българската книга – ускорение и национална идентичност. – В: Книгоиздаване и философска култура. Кн. 1. Съст. Р. Данкова и др. Велико Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2005, с. 95.

но въпроса за идентичността и самоидентификацията на Ронже (разгледан в раздела „Израстване в Австрийската империя“). По-специално става дума за самоопределянето му като българин – имплицитно, като пише в първо лице множествено число по вълнуващите го просветни и педагогически проблеми. Поради тази форма на себеусещане някои негови биографи го считат за българин и по произход – теза, която не се подкрепя с никакви фактически данни. Това поставя въпроса за причините, които стоят зад подобно самоопределяне. От една страна, то е израз на съпричастност към обществената атмосфера в наскоро освободеното Княжество България, когато се наблюдава силен стремеж към консолидиране и институционализиране на българската национална идентичност. Ронже безспорно е болеел за българската кауза и чрез тази си самоидентификация е търсил форма да изрази ангажираността си. От друга страна, тази реторика може да се тълкува и като публицистичен похват, използван с цел да придаде легитимност и убедителност на неговите виждания и предложения за просветни реформи. Чрез употребата на „ние“ той говори от името на българската общност, с което подсилва въздействието на своя текст върху читателите. Усещането му за принадлежност към българския народ намира конкретен израз в него – именно там, където формулира виждането си за необходимите просветни реформи. Авторът предлага план за организиране на градските и селските училища, като поставя акцент върху обучението на учениците как да се препитават. Той критикува липсата на единен възпитателен план за цялата страна, който да определя какъв трябва да бъде българският народ в бъдеще и какви конкретни мерки трябва да се предприемат, за да се

постигне тази цел. Най-общо казано, Калман Ронже изразява несъгласие с работата на българското Просветно министерство, която е ключова, защото полага основите на образователната политика. Той е недоволен от начина, по който се изготвят учебните програми и се прилага чуждият опит без оглед на българските условия. Липсата на педагогически идеи и публикации според него е сериозен проблем, а институцията се занимава с дреболии. Ронже не одобрява „*машиналния ред на изпитване*“, не е съгласен с практиките на „*отметки*“ и „*наказания*“ и настоява, че децата следва преди всичко да се възпитават.¹⁹⁹ Макар съдбата на България според него да се крие в нейните училища и страната да проявява ревност към просветата, тя не я използва с далновидна цел, а просто се стреми да подготвя млади хора за различни занятия и за печалба възможно най-бързо.

В същия дух на загриженост за посоката на образованието чрез тази своя брошура Ронже се включва и във възникналата след Освобождението дискусия за професионалното обучение. Поддръжниците му по онова време се надяват, че с откриването на специализирани училища ще се ускори развитието на занаятчийското и селскостопанското производство, както и на индустрията. Целта е тези училища да подпомогнат занаятите и да раздвижат търговията. Ронже обаче изразява критична, но градивна позиция спрямо тази концепция. За него училището е жизнен орган в народния живот, който не може да се променя изолирано – всяка реформа е важно да бъде съгласувана с по-широките обществени процеси. Той подчертава, че образованието не бива да

---

199 НБКМ–БИА, ф. 25, а.е. 47, л. 470.

цели единствено бърза печалба чрез търговия, а е необходимо да укрепва производителната сила на нацията. Това означава насърчаване на физическия труд, но и неговото облекчаване чрез знания и технологии.

В този дух той поставя под съмнение разпространеното схващане професионалната подготовка да започва едва след основното училище. Напротив – според него тя трябва да се предприема още в отделенията на задължителното начално народно училище, особено в селата. Именно там е нужно да се положат основите на бъдещото материално благоденствие. Началното училище следва да дава на децата практически знания, свързани със земеделската дейност, включително чрез въвеждане на предмети като практическа химия (в агрономната и технологическата ѝ част), с пряко приложение в стопанския живот.

Ронже критикува прекомерното съсредоточаване върху специализирани училища (земеделски, фелдшерски, инженерни), които се появяват на следващото образователно равнище и обхващат сравнително малко хора. Според него тези институции ще създадат нежелана конкуренция на обикновения селянин, вместо да му помагат. Ето защо Ронже настоява основното училище да дава на децата и практически умения, които да могат да използват веднага след завършване. Той изразява убеденост, че отговорността за подобна промяна лежи върху Министерството на просветата, което трябва да осигури на производителите достъп до знания и ресурси, за да станат те конкурентоспособни.

Чрез съчинението си „Варда! или Критическият разбор върху училищните работи по България“ К. К. Ронже (макар и косвено) поставя под въпрос работата на

чешкия славист Константин Иречек като министър на просвещението, което става основна причина за последвалите премествания. Така си навлича омразата на Иречек, отразена съвсем ясно в дневника му – въпреки положителния отзив за брошурата, поместен от Иван Вазов в редактираното от него пловдивско списание „Наука“. Тази брошура има продължение, озаглавено „Варда № 2“, съчинено на следващата година и останало в ръкопис, където Ронже обобщава, че макар и мнозина да не са я прочели, за година тя е „поработила там дето треба“. По същото време, докато учителства в Ески Джумая,²⁰⁰ той пише критичен доклад върху учебното дело в Шуменски окръг, заведен по предназначение в канцеларията на княз Александър Батенберг и оттам предаден за мнение на К. Иречек като министър на образованието. Ронже отново си навлича гнева на министър Иречек, който определя доклада като „мизерен памфлет против [митрополит] Симеон, [Илия] Блъсков [тогава училищен инспектор], общините, поповете, учителите и т.н.“²⁰¹ След това следите на Ронже се губят за няколко години. Името му се появява отново в училищните документи след завръщането на К. Иречек в родината му.

По време на второто си учителстване в Габрово, към края на първия срок (13 декември 1887 г.), Ронже

---

200 Записано в дневника на К. Иречек на 23 февруари 1883 г.

201 В. Цонков – според нас погрешно интерпретирайки казаното от В. Дякович – неправилно смята, че този критичен доклад е писан от Шумен и съответно че Ронже за кратко е учителствал в Шумен през 1882/83 г. (вж. Дякович, Ал. Вл. Цит. съч., с. 709, и Цонков, В. Основоположници на модерната физическа култура..., с. 49).

подава молбата, за която многократно стана дума, до Министерството на народното просвещение за повишение: „...*Дързая да помоля Министерството да благоволи да ма повиши в служба за поне второстепенен учител...*“, пише той до ресорния министър Георги Живков. От ръкописа под заглавие „Силата на махалата“²⁰² се разбира, че Ронже първо се е допитал до Министерството за своето евентуално повишение. През лятото на 1887 г. е бил приет от предишния просветен министър Тодор Иванчов²⁰³, а казаното от него – че е „*чувал похвала за трудолюбието*“ му – го е обнадежило да подаде молбата. Тук се налага да поясним, че тогавашните просветни закони определят възнаграждението на учителския труд според полученото от тях базисно образование и ги поставя в три разряда. По-високото образование е гаранция за по-високо заплащане. А педагогическият стаж се явява критерий за кариерно развитие: т.е. за всеки прослужени пет години учителят получава повишение на заплатата с десет процента. Нормативните актове регламентират и облекчения за учителите като безплатна квартира, храна и отопление, освобождаване от някои данъци при определени условия и от военна служба.²⁰⁴ В средата на 80-те години с новия просветен закон са разширени изискванията за назначаване на учители в обществените и частните училища. Те трябва да бъдат български поданици, с призната от Министерството на народното просвеще-

---

202 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47., л. 468–471.

203 Тодор Иванчов – министър на просвещението на два пъти: 12–16.08.1886 г. и от 26.08.1886 до 28.06.1887 г.

204 **Иванова, Т.** Цит. съч., с. 242.

ние способност, нравствени хора с чисто и безукорно минало, духовно и телесно здрави и пр. Ронже е бил третостепенен учител (като новоназначен, без стаж) доста дълго време – седем години през второто му пребиваване и още четири отпреди Освобождението. Това означава, че е имал стаж за първостепенен, но в молбата си той иска да стане поне второстепенен, ако и да е наясно с това, че отговаря на изискванията и даже ги надминава с много повече, отколкото е необходимо. Впоследствие обаче министър Иванчов пада от власт и „по-новият“ министър Георги Живков²⁰⁵ не удовлетворява молбата на Калман Ронже за повишение, като го „изпраща за Габрово, от крайна милост [...] трета степен учител“.²⁰⁶

Анализирайки причините за кариерните си несполуки в „Силата на махалата“, той пише следното: *„Разбира се, че постоянно съм в опозиция с другите учители, които славолюбието често са докача, задето съм искал да знам по-добре тия неща [т.е. възпитанието, което е главната му „страст“ и което счита, че в България е зле] и че моите предсказвания повечето са сбъднуват. Аз са имам за проповедник във възпитателното дело, а кой проповедник не е бил гонен и опозорен? Нямам вследствие на това нито един приятел между учителите, нещо, с което не знам дали да са гордея или да скърбя. Но едно нещо е факт, като изключвам*

---

205 След Т. Иванчов за кратко време се сменят двама министри: Стоян Чомаков изпълнява длъжността по-малко от два месеца (29.06.–20.08.1887) и е последван от Георги Живков (20.08.1887–29.11.1893).

206 НБКМ–БИА, ф. 205, а.е. 47., л. 468.

*тазгодишните габровски ученици, досега вред[,] дете и да съм бил, учениците с добро и средно поведение винаги и до днес още ми дават най-симпатични знакове на тяхната особна благодарност. Имам писма във вещите си от такива, които заслужават да им са гордее отечеството и сичките с благодарение поменуват любезното ми към тях отношение. [...] Остават ми верни доброжелатели само онези, които не са учители[,] или пък такива от учителите, които и те са до там образовани, щото самите те и без мене знаят [...] що аз непрестанно проповядвам, сиреч възпитание телесно и душевно, а не само сарафски или граматически познания.*²⁰⁷

Що се отнася до причината за подобно отношение към този заслужил за българската просвета педагог, самият Ронже предполага, че случилото се е поради преследване от страна на главния инспектор на държавните училища Никола Лазаров²⁰⁸, който, бидейки „хърватски (!) възпитаник, мрази маджарите“. Подобни съмнения на Ронже съвсем не са безпочвени. След приравняването от 1867 г. унгарската политика влиза в противоречие със стремежите на малцинствата

---

207 НБКМ–БИА, ф. 25, а.е. 47, л. 470.

208 Никола Лазаров Ненов (1855, Гърново – 1944, София) – български учител, общественик и книжовник. Завършва гимназия (1878 г.) и висше образование (1879–1882) в Загреб. След 1885 г. работи в Просветното министерство, където първоначално е инспектор, а после и главен инспектор на държавните училища в страната (1885–1890). По-подробно вж.: Българската възрожденска интелигенция..., с. 377–378; **Жечев, Н.** Спомени на Никола Лазаров за учебното дело в Македония и Одринско. – Македонски преглед, 2017, № 1, с. 99–100.

в Империята към национална независимост, особено на славянските народи – сърби, хървати, словенци, словаци и др.).²⁰⁹ Това противопоставяне често намира поле на изява сред австро-унгарските поданици, живеещи и работещи зад граница (включително в България), както и сред техните местни симпатизанти, и е отразено в различни документи от епохата, особено тези, свързани с дейността на задграничните австро-унгарски консулства. Повод Ронже да мисли така дават думите на Никола Лазаров, преди той да замине за Габрово за втори път. Когато Ронже отива при Лазаров да вземе назначението си, последният, *„който дотогава нито думица не [бил] говорил с [него], на изпроводяк“* му казал следното: *„идете и да знаете, че при първия рапорт на директора против Вас, Вие ще бъдете отчислен“*.²¹⁰

Наистина става точно така. Година по-късно, в края на същата тази учебна година, през лятото на 1888 г., Ронже е уволнен. Огорчен, той подготвя нещо като опровержение, което възнамерява да обнародва. Именно този ръкопис е озаглавен, както по-горе споменахме, *„Силата на махалата, от жертвата ѝ К. Ронже“*. Там той изказва подозрението си, че уволнението му е предизвикано от инспектор Н. Лазаров. И с право Ронже мисли така: според Притурката към Привременния устав за народните училища инспекторът подбира кой да се назначи за учител, той наблюдава техните качества и

---

209 Още повече че в Транслейтания (унгарската половина на монархията) е въведен принципът за „една политическа нация“ – унгарската, която след 1867 г. е призната за водеща и носи отговорността да гарантира индивидуалните права на малцинствата.

210 НБКМ–БИА, ф. 25, а.е. 47, л. 470.

как спазват изискванията, издирва и назначава способни и благонадеждни кандидати, уволнява несправилите се учители и за всичко предварително се споразумява с училищното настоятелство.²¹¹ В своето опровержение Ронже спекулира и върху конкретната причина, която инспектор Н. Лазаров ще да е използвал за неговото уволнение:

Изключва споменатият да е ровил в старите му младежки грешки за моралното поведение, а и защото счита, че те са безобидни в сравнение с *„погрешките, каквито не един и двама министри, а и първостепенни учители са показвали пред целий народ“* – това във връзка с изискването на тогавашните закони за нравствен облик (и здравословно състояние) на учителите.²¹²

Или пък задето е бил *„недоучен“* или *„непокорен“*, защото много е внимавал.

Не знае дали директорът на Габровската гимназия не е *„дал такъв ужасен рапорт против“* него.²¹³

Допуска, че може да е уволнен, защото *„не [е] славянин, а омразен унгарец“*,

---

211 Привремен устав за народните училища. Утвърден от императорски руски комисар княз Дондуков Корсаков, 29 август 1878 г., с. 13, https://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/bul/26d7e5d4-6185-453b-8fdf-3a66b36bfc7?tk=Jtf11GGFRTuP3zpmS2v81wAAAABoH2qL.nBzliRfJd4coNTgJAteOvQ&citation_url=/xmlui/handle/nls/766 (12.03.2025).

212 **Иванова, Т.** Цит. съч., с. 243.

213 От текста на „Силата на махалата“ се разбира (неясно), че в Габровското училище станал „бунт“, „скандал“, за който предупредил, че ще се случи, тъй като не били взети под внимание никакви заявления на учениците, неясно.

или пък защото все още е чужд поданик, което е изискване според закона от 1885 г. по отношение на чужденците, назначавани за учители в обществените училища.

За „най-трънлив“ Ронже счита въпроса, че не е „способен за възпитанието“, защото много бил писал по този въпрос, а нищо не се взело под внимание, и когато предреченото от него се случило, той се оказал лошият пророк.

Какъв извод може да се направи от споделените Ронжееви размисли относно причините за неговото уволнение? Всъщност през 80-те години на XIX в. в България професионалните среди се отнасят враждебно към учителя Калман Ронже, защото разкрива недостатъците на педагогическата практика, което е една от първите стъпки към промяната – към модерното училище, където се правят излети и екскурзии, изграждат се приятелски взаимоотношения между учител и ученик, децата са активни и инициативни, обучението е естествено, учителят се радва на свободата да избира учебен материал при преподаването.

РОНЖЕ НАПУСКА БЪЛГАРИЯ

УЧИТЕЛ В САРАЕВО. БРАК. КОНЧИНА

Последните години от живота на Кирил Калман Ронже остават слабо документирани. След уволнението му той известно време прави опити да се устрои на подходяща работа, но не успява. Така през лятото на 1889 г. е принуден от обстоятелствата да напусне България и да се завърне в родината си, където подава молба до унгарските власти да бъде назначен за учител по френски в държавно училище. Получава желаното учителско място – в Босна. Това не е неслучайно – там се търсят подходящи учители с опит, натрупан в условия на преустройство и сложни междуетнически отношения. Окупирана Босна, преминала от османско към австро-унгарско управление вследствие на Берлинския конгрес, е в процес на модернизация, включително в училищното и просветното дело. Неин граждански губернатор е общият финансов министър на Австро-Унгария²¹⁴ – по това време големият познавач на Балканите Бенямин Калай. Неговият политически опит и професионални познания по националния въпрос на Югоизточна Европа са залог за укрепването на отношенията в Босна и позицията на монархията в региона. Самият Калай счита за своя основна задача в Босна успешната модер-

---

214 **Ress, I.** Ungarn im gemeinsamen Finanzministerium. – In: Kaiser und König. Eine historische Reise. Österreich und Ungarn 1526–1918. Hrsg. I. Fazekas, G. Ujváry. Wien, 2001, pp. 89–93.

низация, крайната цел на която е изграждането на самостоятелна държава и нация там и интегрирането ѝ в либералната конституционна структура на дуалистичната монархия.²¹⁵ Важен аспект на образованието е възраждането на босненското национално съзнание и междуконфесионалното сътрудничество – в противовес на сръбските стремежи и пропаганда.²¹⁶ Най-общо казано, това са целите, които се очаква редовите учители да постигнат чрез преподавателската си работа.

Според преписката между унгарските министерства на образованието и вътрешните работи и общото австро-унгарско Министерство на финансите в средата на септември 1889 г. пребиваващият във Велики Бечкерек/Зренянин учител по френски Калман Кирил Ронже, който предстояло да бъде назначен на работа в Сараево (Босна), е бил проучен внимателно: върнал се е преди няколко месеца и оттогава поведението му е приемливо в морално и политическо отношение. Месец по-късно е бил уведомен, че може да започне работа от 1 януари 1890 г. с една добра за времето си заплата от 800 форинта в две средни учебни заведения – Сараевската главна гимназия и в Търговското училище, както и в Основното девическо училище. От страна на Ронже следва благодарствено писмо от 31 декември с.г. относно на-

---

215 **Ress, I.** Bosznia–Hercegovina mint a magyar imperium része? Szemléletváltás az okkupációtól a századfordulóig. – In: Modernizáció és nemzetállamépítés. Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon. Szerk. N. Csibi, Á. Schwarzwölder. Pécs: Kronosz Kiadó, 2018, pp. 92–93.

216 **Gyetvai, M.** Egy elismerésre méltó kísérlet: osztrák-magyar igazgatás Bosznia-Hercegovinában. A Kállay-éra. – *Kisebbség-kutatás*, 26, 2017, N 4, pp. 38–39.

значаването му и уведомяване, че се готви да отпътува за Сараево.²¹⁷

Две години по-късно, приближаващ петдесетте и вече като гимназиален учител по френски в Сараево, Ронже се оженил за Шаролта Бибер от Велики Бечкерек/Зренянин и я взел със себе си там.²¹⁸ Само след месец и половина той направил опит за самоубийство – съобщава в рубриката си „Новини“ политическият и обществен ежедневник „Торонтал“: „самозастрелял се“ по неизвестни причини, но раната му не била животопасна.²¹⁹ Новината за това достига и до България, както научаваме от спомените на Д. Ст. Габровски. Той обаче е по-склонен да вярва, че Ронже е умрял около 1894 г. при нещастен случай по време на екскурзия в Алпите, когато паднал от скала – точно както, без да иска, някога си предсказвал шеговито, а именно, че като следва здравословния си начин на живеене, ще изкара и 150 години „освен, ако минавайки под някоя стряха, случайно не падне керемидата на главата му“.²²⁰

---

217 Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, K 26, 1889–38, 257. cs., 1889/3155, 3576, 3573, 8536; 1890–88; 1890–40, 268. cs.

218 Magyar Hírlap, 2., 25.09.1892, N 265, p. 5.

219 Torontál, 21, 10.11.1892, N 238, p. 3.

220 ДА–Шумен, ф. 761К, а.е. 4, л. 3.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Биографичното изследване на Калман Кирил Ронже – унгарски педагог, формиран в образователната традиция на Австро-Унгария, но развил значима част от професионалния си път в България – разкрива ролята му на културен посредник и иноватор в преноса на утвърдени педагогически модели от Централна Европа към Балканите. Той се вписва в процеса на изграждане на модерната българска образователна система, като конкретно, на терен илюстрира влиянието на австрийската/австро-унгарската традиция върху нейната структура и съдържание. През двата периода на пребиваването си у нас (1869–1873 и 1879–1889) Калман Кирил Ронже въвежда в училищната практика – най-напред в Шуменското мъжко класно училище, но при повторното си идване и в Габровската Априловска гимназия, и другаде – нови предмети като физическо възпитание (включително уредна гимнастика, плуване, туризъм) и рисуване, както и новаторски методи за изучаване на математика и чужди езици. Това става възможно поради недостига на квалифицирани местни кадри в България и необходимостта от привличане на чуждестранни специалисти. Чрез своята педагогическа практика той се стреми да докаже, че образованието може да бъде средство за културен и социален напредък.

Книжовното му наследство, съхранено в Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, свидетелства за богатата педагогическа култура и всеотдайност на Ронже към учи-

телската професия. Възприемайки от представителите на европейската педагогическа мисъл най-демократичните и хуманистични идеи, той ги адаптира към специфичните български обществени условия и дори създава и успешно прилага в практиката свой оригинален метод за изучаване на чужди езици и за възприемане на знания. Ронже съчетава обучението с възпитанието и дълбоко вярва, че чрез промените в образованието може да се промени животът на хората в България и на самото българско общество, а българската държава именно така ще оцелее исторически. В книжовното му наследство може да се проследи пътят, по който новите идеи проникват в нашата страна, трудностите, през които минават техните носители – напредничави учители, професионалните битки, които те трябва да водят за възприемането на новите идеи и утвърждаването на новите практики. Педагогическите възгледи, идеи и практики на Ронже, представени в изследването, свидетелстват за това, че той следва стъпките на немската реформаторска педагогика, набираща сили в Централна Европа именно през 80-те години на XIX в. В тях намира отражение новото отношение към детето (доверието, респектът, обичта и търпението); отхвърля се насилственото отношение към него и натрапването на знания. Характерни за тези идеи са именно търсенията на нови методи и форми за обучение.²²¹ Те проникват в България от немскоезичния свят чрез учители чужденци като Ронже, чрез български възпитаници на

---

221 Вж. **Тодорова-Колева, М.** Педагогиката от края на XIX и началото на XX век. (Реформаторска педагогика). Бургас: Либра Скорп, 2019.

чуждестранни университети или чрез преводна литература. Ронже се опитва да ги популяризира през 80-те години и чрез своите съчинения. Но както сам казва, „на разни периодически и политически журнали [е] пращал статии все и все по възпитанието – сичките не бидоха обнародвани“²²². У нас по онова време все още няма почва за новите педагогически теории. Затова Ронже предприема практически действия, експериментира новото теоретично познание в условията на българското училище, където се сблъсква с неразбирането на колеги и чиновници, макар сред тях да има и такива, които са отворени към новостите.

Неговият пример показва, че още през втората половина на XIX в. страната ни започва да се интегрира в европейската културно-образователна мрежа чрез дейността на чуждестранни учители – носители на нови идеи, методики и ценности.

Калман Кирил Ронже не само преподава, но и активно участва в обществения живот – застъпва се за девическото образование и популяризира идеи за подобряване на здравната и хигиенната култура както в училищна среда, така и сред населението. В този дух създава в Шумен и първото дружество с изцяло хигиенна насоченост. Усилията му в това отношение са особено значими в контекста на модернизацията на българското общество през втората половина на XIX в. и съграждането на новата Трета българска държава – непосредствено преди и след Освобождението.

Въпреки високата си експертност и педагогическа ангажираност неговите идеи често се сблъскват с не-

---

222 НБКМ–БИА, ф. 25, а.е. 47, л. 470.

разбиране и институционален консерватизъм – обстоятелства, които впоследствие го тласкат към напускане на страната. Това подчертава важен извод: устойчивото въвеждане на иновации в образованието не зависи единствено от съдържанието на самите нововъведения, а изисква условия за тяхната подкрепа, адаптация и прилагане, в които водеща роля има учителят. Изучаването на професионалното развитие на Ронже в исторически контекст показва, че анализът на учителската биография е ефективен инструмент за разбиране на по-широки педагогически и институционални процеси. Това потвърждава необходимостта образователните изследвания да обръщат системно внимание на условията за професионален растеж, автономия и подкрепа на учителите – както в исторически, така и в съвременен план. Историята на Калман Кирил Ронже допринася за по-дълбокото разбиране на педагогическите трансформации в периода на изграждане на модерната българска образователна система. Тя предоставя ценен исторически опит, приложим при съвременното разработване и внедряване на образователни политики, програми и иновации, ориентирани към дългосрочна устойчивост и професионализъм.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архивни извори

Български исторически архив при Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ–БИА), ф. 205, а.е. 47.

Държавен архив – Шумен (ДА–Шумен), ф. 761К, а.е. 2, 4.

Унгарски национален архив (Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára), K 26, 1889–38, 257. cs., 268. cs.

Обнародвани извори

Брашовски, К. Първият кнайпист в България. (Материали за историята на телесното възпитание в България). – Здраве и сила, 9, 1907, № 3–4, с. 6–8.

Българските гимназии и основни училища в Солун (по случай на 50-годишнината на солунските български гимназии). Съст. Георги Ст. Кандиларов. София, 1930.

Витанов, Д. Спомени от ученическите ми години от Априловската гимназия в Габрово. – В: Юбилеен сборник по отпразнуване 50 годишнината от I^{ва} випуск на Габровската „Априловска“ гимназия. Габрово, 1925, с. 62–65.

Иречек, Константин. Български дневник. Т. 1. 30.X.1879 – 21.X.1881. Прев. Ст. Аргиров. София, 1930; Т. 2. 27.X.1881 – 26.X.1884. Прев. Ст. Аргиров. София, 1932.

Кърджиев, Васил. За учителя Калман Ронже. Спомен от един негов ученик. – Мир, № 10 362, 02.02.1935, с. 4.

Първий годишен отчет на Държавната мъжка Априловска гимназия в Габрово за учебната 1896–97 г. Казанлък: Дружество Акционерна печатница „Надежда“ № 332, 1897.

Симеонов, А. П. Ученичеството ми в Габровската държавна реална гимназия през 1880–1881 и 1883–1884 г. Спомени. – В: Юбилеен сборник по отпразнуване 50 го-

дишнината от I^{ия} випуск на Габровската „Априловска“ гимназия. Габрово, 1925, с. 90–105.

Уста Генчов, Дабко. В Габрово през първите години на освобождението ни. Спомени. – В: Юбилеен сборник по отпразнуване 50 годишнината от I^{ия} випуск на Габровската „Априловска“ гимназия. Габрово, 1925, с. 36–51.

Церов, Иван П. Спомени и бележки. Продължение от книга 1, издадена в 1921 г. Варна: Печатница „Войников“, 1935.

A Magyar királyi tudományegyetem személyzete. MDCCCLXIV–V. Budán, 1864.

Периодични издания

В. Здраве и сила, 1906–1907 г.

В. Мир, 1935.

В. Народен учител, 1885.

Юнашки календар. Кн. 2 за 1911 г. Русе: Н. Г. Гладнишки (Победа), 1911.

A Kegyes Tanítórendiek vezérlése alatt álló Szeged szab. kir. városi római katolikus nagy-gymnasium ifjúságának érdemsorozata az 1862/3-ik tanév 2. félévében. Szeged: Nyomatott Bába Imre gyorssajtóján, 1863.

A Szegedi kegyes tanítórendi Nagy-gimnásium évkönyve 1857/8-ik tanévre. Szerk. Nagy Márton Nagygimnásiumi igazgató. Szegeden nyomtatta Burger Zsigmond, 1858.

A Temesvári Magyar Királyi Állami Főreáltanoda. Értesítő az 1876/77-iki tanévről. Temesvár, 1877.

Az Orsovai Magyar Királyi Állami Elemi Fiú és Leányiskola Értesítője az 1904/05-iki tanévről. Orsova, 1905.

Budapesti Közlöny, 1876.

Értesítő a kegyes-tanítórend vezetése alatt álló nagybecskereki községi főgymnáziumról az 1894/95. tanév végén. Közli Balácsi József főgymnásiumi igazgató. Nagybecskerek, 1895.

Gross-Becskekerer Wochenblatt, 1877.

Magyar Hírlap, 1892.

Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz, 1881.

Pester Lloyd, 1877.

Temeswarer Zeitung, 1876.

Természettudományi évkönyv. A Délmagyarországi természettudományi társulat közlönye 2. (1875–1876). Temesvárott, 1877.

Torontál, 1892.

Обнародвани съчинения на Калман Кирил Ронже

Ронжé, Кирил К., народен учител. Варда! или Критическият разбор върху училищните работи по България. [Русе: Печатница на Н. Жейнов], 1882. 39 с.

Rongé, Koloman. Die politische Erziehung der Nation, eine brennende Zeitfrage. Mahnruf an jeden Patrioten, insbesondere an die erzieherischen Faktoren des Staates. Für sämtliche Nationalitäten. Temesvár, Druck und Verlag von Ernest Steger, 1875.

Ронже, К., учител. Хигиенически разисквания. Нещо за Михаля. – Народен учител, 3, 1885, № 3, с. 94–96, № 5, с. 155–157.

Справочници

Българска възрожденска интелигенция. Учители, свещеници, монаси, висши духовници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни... Енциклопедия. Съст. проф. д-р Н. Генчев, Кр. Даскалова. София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1988.

Шуменска област. Енциклопедия. Ред. кол. проф. д.и.н. Д. Игнатовски, проф. д-р В. Аврамова, доц. д-р И. Петров. София: Изд. „Захарий Стоянов“, 2011.

Изследвания

[Белев, Панайот]. Принос към историята на гимнастиката. – Здраве и сила, 8, 1906, № 7–8.

Белчева, Весела. Методът на Франц Ан в чуждоезиковото обучение в България в края на XIX – началото на XX век. – Чуждоезиково обучение, 46, 2019, № 2, с. 188–194.

Бикс, Розалия. Музикални театрални прояви през Българското възраждане. – В: Из историята на българската музикална култура, XIX и началото на XX в. Съст. и ред. В. Кръстев. София: БАН, 1979.

Бонева, Вера. Българското възраждане в Шумен и Шуменско. Църковно-национални борби и постижения. Варна: LiterNet, 2007, https://book.liternet.bg/publish8/vboneva/bylgarskoto_vyuzrazhdane/23.htm (26.02.2025).

Бонева, Вера. Възрожденското училищно „законодателство“. – Исторически преглед, 2007, № 3–4, с. 83–94.

Василев, Самуил. История на Методистката църква в България, 1857–1927 г. Ч. 1. Варна, 1923.

Веселинов, Димитър. История на обучението по френски език в България през Възраждането. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2003.

Генчев, Николай. Историческата съдба и народопсихологията на българите. – Годишник на Софийския университет, Исторически факултет, Катедра по история и теория на културата, 79, 1988 (за 1985), с. 5–52.

Генчев, Николай. Възрожденският Пловдив. Принос в българското духовно възраждане. София: Изток–Запад, 2007.

Георгиев, Бисер, Васил Параскевов, Димитър Игнатовски, Иво Топалилов, Стефан Минков, Тодор Тодоров. История на Шумен. Шумен: Алкомет, 2019.

Георгиев, Кънчо Д. Някои извороведски аспекти на работата с мемоарите. – Военно-исторически сборник, 49, 1980, № 3, с. 203–210.

Георгиев, Лъчезар. Печатарското дело и българската книга – ускорение и национална идентичност. – В: Книгоиздаване и философска култура. Кн. 1. Съст. Р. Данкова и др. Велико Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2005, с. 86–100.

Георгиева, Доротея. Материал за учебното дело в град Шумен (1856–1877). – Известия на Народния музей Шумен, 5, (Варна), 1972, с. 147–163.

Георгиева, Наталья Георгиевна. Мемуары как феномен на културата и как исторически източник. – Вестник на Руския университет на дружбата на народите, Серия История на Русия, 2012, № 1, с. 126–138.

Готовска-Хенце, Теодоричка. Шуменските възпитатели от 60-те години на XIX в. и чешкият възрожденски елит. – В: Шуменци строители на съвременна България (митрополит Климент Търновски, д-р Стоян Данев, ген. Рачо Петров, Иван Багрянов, Васил Коларов). Сборник доклади от Национална научна конференция, проведена в Шумен на 22–23 октомври 2004 г. Ред. кол. проф. д.и.н. Г. Марков и др. Шумен, 2002, с. 61–67.

Готовска-Хенце, Теодоричка. Училищната система в Хабсбургската империя и разпространението на земеделски и природо-математически знания в българските земи. – В: Традиции и модерност: Българското общество през „дългия XIX век“. Материали от научна конференция, проведена на 5–6 октомври 2023 г. в Института за исторически изследвания, *под печат*.

Даскалова, Красимира. Женската идентичност: норми, представи, образи в българската култура от XIX – началото на XX в. – В: Балкански идентичности / Балканските идентичности в българската култура, <https://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti/135-zhenskata-identichnost-normi-predstavi-obrazi-v-balgarskata-kultura-ot-xix-nachaloto-na-xx-vek.html> (19.04.2025).

Даскалова, Красимира. Жени, пол, модернизация в България, 1878–1944. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012.

Димитров, Ангел. Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането. София: Издателство на БАН, 1987.

Доросиев, Лука. Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението. Материали по изучаване на учебното дело в България. Кн. 1. София: Министерство на народното просвещение, 1925.

Дякович, Александър Вл. Кирил Коломан Ронже – един забравен труженик. – Училищен преглед, 34, 1935, № 5–6, с. 705–717.

Жечев, Николай. За просветното дело в Шумен и Шуменско през Възраждането. – Известия на държавните архиви, 32, 1976, с. 103–124.

Жечев, Николай. Спомени на Никола Лазаров за учебното дело в Македония и Одринско. – Македонски преглед, 2017, № 1, с. 99–110.

Земан, Павел. Чешките учители в Източна Румелия и техният принос за учебното дело след Освобождението. – Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ – Филология, 50, 2012, № 1, сб. В, с. 588–601.

Иванова, Тинка. Просветните закони за подготовката и квалификацията на учителите. – Управление и образование, 6, 2010, № 3, с. 241–247, https://www.conference-burgas.com/maevolumes/vol6_2010/book3/b3_r37.pdf (22.01.2024).

Колев, Йордан, Виолета Атанасова, Наталия Виатанова. История на педагогиката и българското образование. Шумен, 2005.

Миткова, Валентина. Пол, периодичен печат и модернизация в България (от края на 19 до 40-те години на 20 в.). София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2022.

Михалев, Веселин Д. Класно-урочната организация на обучение в българското училище в град Варна през

Възраждането. – e-Journal VFU, 2019, <https://ejournal.vfu.bg/pdfs/mihalev.pdf> (05.02.2025).

Михалев, Веселин Д. Френският език в учебните програми на образователните институции във Варна през XIX–XX в., https://www.academia.edu/42481312/МИХАЛЕВ_В_ФРЕНСКИЯТ_ЕЗИК_В_УЧЕБНИТЕ_ПРОГРАМИ_НА_ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ_ИНСТИТУЦИИ_ВЪВ_ВАРНА_ПРЕЗ_XIX_XX_в (17.07.2024).

Пеев, Георги. Изграждането на българското образование в началото на Третата българска държава. – Годишник на Департамент „Публична администрация“ на Нов български университет, 9, 2014, с. 1–27, https://www.offidocs.com/public/?v=ext&pdfurl=https://ebox.nbu.bg/ra2014/17_G.Peev.pdf (14.03.2024).

Пейковска, Пенка Ив. Унгарци в българските земи през 60-те и 70-те години на XIX в. – В: Унгаристиката в България. Език, история, литература. Съст. Й. Найденнова. София: Изд. център „Боян Пенев“, 2004, с. 209–232.

Пейковска, Пенка Ив. Българо-унгарски научни взаимоотношения (XIX – средата на XX в.). София: Акад. изд. „Марин Дринов“, 2005.

Пейковска, Пенка Ив. Българските общности в Унгария през XIX–XX век. Миграции и историко-демографска характеристика. София: ИИСТИ–БАН, 2011.

Пейковска, Пенка Ив. Творческото общуване между унгарски и български езиковеди от втората половина на XIX в. и първите десетилетия на XX в. – Език и литература, 2011/2012, № 3–4, с. 151–169.

Пейковска, Пенка Ив. Унгарски аптекари – основоположници на аптечното дело в България. Кариери, конкуренция, конфликти. – Известия на РИМ – Габрово, 1, 2013 (2015), с. 384–410.

Пейковска, Пенка Ив. Новаторски педагогически възгледи, идеи и практики на унгареца Калман Кирил Ронже, народен учител в България през втората половина

на XIX век. – В: Традиции и модерност: българското общество през „дългия XIX век“, *под печат*.

Пиронкова, Марина. Гимназиалното образование в България, 1878–1944. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2015.

Славински, Петър. Лайош Кошут и революционната унгарска емиграция в България. – В: Българо-унгарски културни взаимоотношения. Съст. Ч. Добрев, П. Миятев, П. Юхас, Е. Коцева. София: БАН, 1980, с. 194–218.

Терзиев, Владимир. Хигиената като учебен предмет във възрожденското училище. – История, 29, 2021, № 5, с. 485–497.

Терзиев, Владимир. Здравната просвета в българското общество през XIX век (до 1878 г.). София: Авангард Прима, 2024.

Тодорова-Колева, Мариела. Педагогиката от края на XIX и началото на XX век. (Реформаторска педагогика). Бургас: Либра Скорп, 2019.

Тонев, Велко. Учителските събори през Възраждането. – В: България 1300. Институции и държавна традиция. Т. 2. София: Българско историческо дружество, 1982, с. 475–480.

Цонков, Васил. Калман Ронже. – В: Чужденци – просветни дейци в България. Съст. А. Пенев, П. Петров. София: Народна просвета, 1988, с. 381–388.

Цонков, Васил. Основоположници на модерната физическа култура в България. Учебно помагало за студентите от НСА. София: Национална спортна академия, 1993, с. 45–54.

Чакъров, Найден, Димитър Дончев, Обрешко Обрешков, Мария Миховска. История на образованието и педагогическата мисъл в България. Т. 2. София: Държ. изд. „Народна просвета“, 1982.

Чилингиров, Стилиян. Маджари и поляци в Шумен. Принос към историята на българската цивилизация. Шумен: 1943.

Berkeszi István. A Temesvári Magyar Királyi Állami Főreáliskola története. Temesvár, 1896.

Bernáth Viktória. Magyarok Bulgáriában. II. Egy elfelejtett magyar tanár. – *Hungarológia*, 9., 1997, pp. 249–253.

Felkai, László. Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról. Budapest: Tankönyvkiadó, 1983.

Fényes, Elek. Magyarország leírása. Pest, 1847.

Grézló, János. kir. tanfelügyelő. Torontál vármegye közoktatási ügye. – In: Magyarország vármegyei és városai. Szerk. S. Borovszky, J. Sziklai. Torontál vármegye. Budapest: Országos Monografia Társaság, 1911, <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/11.html> (08.03.2025).

Gyémánt, Richárd. Francia települések a Bánságban: Károlyliget, Szentborbála és Szenthubert. – *Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata*, 17, 2017, N 2, pp. 85–97.

Gyetzvai, Mária. Egy elismerésre méltó kísérlet: oszt-rák-magyar igazgatás Bosznia-Hercegovinában. A Kál-lay-éra. – *Kisebbségkutatás*, 26, 2017, N 4, pp. 7–41.

Kovács, Zsófia. Úszásoktatás térben és időben. Az úszásoktatás megjelenése és kiteljesedése a magyar köznevelésben. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, 2020.

Kövér, Lajos. A 18. századi Délvidék és francia telepesei. – In: *Tanulmánykötet A. Sajti Enikő születésnapjára.* Szerk. L. J. Nagy, B. Varga, P. Á. Ferwagner. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Újkori Egyetemes Történeti és Mediterán Tanulmányok Tanszék, 2009, pp. 9–23.

Mikonya, György. Az európai egyetemek története (1700–1945). Budapest: ELTE TÓK, 2017.

Módy, György. A magyar emigránsok nyomában Sumenben. – In: *Bolgár tanulmányok / Български студии.* Vol. 1. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, No 26). Debrecen, 1974, pp. 7–20.

Moore, Scott O. Teaching the Empire. Education and State Loyalty in Late Habsburg Austria. Purdue University Press, 2020.

Németh, Etienne. Les colonies françaises de Hongrie. (Études Françaises publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged, 15). Szeged, 1936.

Németh, Ferenc. A nagybecskereki piarista gimnázium története, 1846–1920 (kézirat), p. 6, <https://mtt.org.rs/wp-content/uploads/Nemeth-Ferenc-Piaristak-2015.pdf> (20.08.2024).

Palásti, László. Franciák és a francia nyelv a Bánátban a XVIII. és XIX. században. – A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 1958, 1. rész, pp. 155–175.

Ress, Imre. Ungarn im gemeinsamen Finanzministerium. – In: Kaiser und König. Eine historische Reise. Österreich und Ungarn 1526–1918. Hrsg. I. Fazekas, G. Ujváry. Wien, 2001, pp. 89–93.

Ress, Imre. Bosznia–Hercegovina mint a magyar imperium része? Szemléletváltás az okkupációtól a századfordulóig. – In: Modernizáció és nemzetállamépítés. Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon. Szerk. N. Csibi, Á. Schwarzwölder. Pécs: Kronosz Kiadó, 2018, pp. 73–110.

Simon, Melinda. Délvidéki kiadók és nyomdászok jelvényei a 19–20. Században. – Délvidéki Szemle, 9, 2022, N 1–2, pp. 5–13.

Szögi, László, József Mihály Kiss. Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon, 1849–1867 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 7.). Budapest: ELTE Levéltára, 2003.

Tóth-Matolcsi, László. A magyar ügyvédség modernizációs elkötelezettségéről. – Miskolci Jogi Szemle, 13, 2018, N 1, pp. 145–157.

AUSTRO-HUNGARIAN INFLUENCES ON BULGARIAN EDUCATION

The Case of Teacher Kálmán Cirill Rongé

Penka Iv. Peykovska

Summary

During the third quarter of the 19th century, the Bulgarian lands of the Ottoman Empire underwent a process of modernisation. This was especially pronounced in the first decades following the Russo-Turkish War of 1877–1878, during which the newly established Third Bulgarian State was being built. Due to a shortage of domestic personnel, this modernisation relied on the expertise of more developed countries. Among these was Austria-Hungary, which in turn sought to secure access to the Bulgarian market and extend its cultural influence. The latter was achieved through various means – notably, by educating Bulgarian youth in foreign universities, who, upon returning to Bulgaria, introduced new ideas and experience, as well as through the deployment of foreign specialists in key sectors such as the economy, administration, culture, and education. This import of educational practices from abroad had a beneficial impact on the development and renewal of Bulgarian education, especially given the presence of established traditions dating back to the late eighteenth century. At that time, representatives of various nationalities, including those from the Austrian Empire, began teaching in the Bulgarian lands: Serbs, Croats, Russians, Swiss,

Hungarians, Poles, and notably Czechs, who played a key role in the numerous educational reforms. Among them was Kálmán Cirill Rongé, a Hungarian educator shaped by the educational traditions of Austria-Hungary, yet who developed a significant part of his professional career in Bulgaria. The present biographical study of Rongé reveals his role as a cultural mediator and innovator in the transfer of established pedagogical models from Central Europe to the Balkans. His career forms part of the broader process of building the modern Bulgarian educational system, serving as a concrete example of the influence exerted by the Austrian/Austro-Hungarian pedagogical tradition on its structural and curricular foundations.

Rongé's name is not unfamiliar to researchers of the history of Bulgarian education. A review of the historiography devoted to his activities in Bulgaria reveals a paucity of factual information in the available biographies compiled by various authors and memoirists. Furthermore, substantial discrepancies exist concerning key elements of his biography. The impetus for the present study was the previously untouched manuscript literary legacy of this remarkable pedagogue, which we happened to discover in the Bulgarian Historical Archives at the "St. St. Cyril and Methodius" National Library in Sofia. This collection contains a wealth of highly interesting information about both the man and educator Rongé. During the course of working with Rongé's manuscripts, a great deal of new information has come to light from Hungarian archival documents and periodicals, from his own publications and manuscripts, as well as from the hitherto unused memoirs of Dimitar Stefanov Gabrovsky, secretary of the Shumen Hygienic Society founded by Rongé. Our research efforts were focused

in three main areas: first, to reconstruct the biography of the teacher Kálmán Cirill Rongé; second, to establish how he understood and conceptualised the educational process (i.e. his innovative views), to uncover the specific concepts he applied in addressing various problems or in creating new opportunities in teaching (i.e. his innovative ideas), as well as to examine how he employed novel methods in the instructional process (i.e. his innovative practices); and finally, third, to determine his role and position within Bulgarian education and pedagogical development.

Throughout the exposition, we have attempted to trace Rongé's life and professional path, to clarify certain contradictory or unclear aspects of his biography and supplement it where possible, and to bring to light his views and actions. Since a significant number of the figures involved in shaping modern Bulgarian education were either educated in or originated from Central Europe (the Austrian Empire, and after 1867 Austria-Hungary), we have also examined more broadly the environment and conditions in which an innovator such as Rongé was formed in mid-19th century Central Europe, and how he subsequently integrated into Bulgarian society. The study follows the chronological sequence of the biographical events, with particular emphasis placed on the two periods of his residence and teaching activity in Bulgaria. Certain stages of his life are very sparsely documented, and this has inevitably affected the scope and content of some sections of the monograph.

Kálmán Cirill Rongé, who taught in Bulgaria between 1869 and 1873 and again between 1879 and 1889, was born in 1844 in the Banat town of Veliki Bechkerek (now Zrenjanin, Serbia). On his father's side, he descended from Germanised French settlers originating from Alsace and Lor-

rairie, and on his mother's side from German settlers. He grew up in the family of the provincial lawyer Anton Rongé and Sophie Leich, immersed in a German-speaking environment. He had an older brother, Moritz. Rongé self-identified as Hungarian and regarded Hungary as his 'fatherland'.

He attended elementary school in his hometown from 1850 to 1854, after which he began his secondary education locally with the Piarists before completing it at the prestigious Piarist High School in Szeged (1855–1863). Rongé's apprenticeship took place during a decade marked by ongoing debates about Thun's reform and the observation of its outcomes. As a pupil, Kálmán Rongé was fortunate to 'live through' the gradual implementation and refinement of the reform, an experience that left a lasting imprint on his pedagogical views. Furthermore, his education with the Piarists provided him with excellent training in classical philology. Having successfully passed his matriculation examination, Rongé enrolled to study 'medical natural science' at the University of Pest (1863–1866) before transferring to the University of Vienna. His university studies spanned a total of five and a half semesters.

Suddenly, Rongé interrupted his education – for reasons unknown – and came to the Bulgarian lands of the Ottoman Empire to take up a teaching position at the Shumen Boys' Secondary School. At that time, Shumen was one of the most important educational centres in the Bulgarian lands, with established traditions in schooling, setting the direction for the New Bulgarian education, and demonstrating clear ambitions to achieve strong results and prestige. Rongé's appointment was supported by the teacher Ferdinand Dechev, a Banat Bulgarian, who was teaching in Shumen alongside his wife. Rongé's first stay in Bulgaria lasted

approximately four years (1869–1873). In Shumen, he was tasked with improving and diversifying teaching methods, aiming to modernise the educational process. To gain acceptance within the local patriarchal Bulgarian society, he converted to Orthodoxy and took the name Cirill. Rongé had an excellent command of five languages – French, Latin, Greek, German, and Hungarian. At first, he spoke Bulgarian with difficulty, but he quickly improved; and, as his manuscripts demonstrate, his Bulgarian became refined and expressive – rich in nuance, stylistically accomplished, and remarkably pure, free from foreign lexical influence, of which he was a staunch opponent. He undertook teaching gymnastics, drawing, and geometry, introducing advanced teaching methods and pedagogical approaches.

After four years of teaching in Shumen, in 1873, Kálmán Cirill Rongé went back to Austria-Hungary to improve his qualifications – he enrolled in the newly opened higher pedagogical course at the University of Pest (‘Institute for the Preparation of Teachers for Secondary Education’). He then returned to his native land, where he wrote his first published work, *The Political Education of the Nation – a Burning Issue of the Time. A Call to Every Patriot, Especially the Educational Patriots of the State. For All Nationalities* (originally in German: *Die politische Erziehung der Nation, eine brennende Zeitfrage. Mahnruf an jeden Patrioten, insbesondere an die erzieherischen Faktoren des Staates. Für sämtliche Nationalitäten* (Temesvár/Timișoara, 1875). Rongé supported himself by working as a clerk and by private lessons in French, briefly taught German at the Temesvár State Normal School, and travelled to France to become closely acquainted with educational and pedagogical practices there. He became a member of

the South Hungarian Natural History Society in Temesvár/Timișoara and worked hard for its cause.

Kálmán Cirill Rongé came back to Bulgaria after the Liberation and taught there between 1879 and 1889. Upon his return, he was first appointed as a teacher at the Aprilov Gymnasium in Gabrovo, starting on 28 June 1879, where he remained for one school year. He then spent approximately a year and a half teaching science at the three-class school in Provadia (circa 1880–1881). During the 1882/83 school year, he taught in Svishtov during the first term and at the three-class school in Eski Dzhumaya (now Targovishte) during the second term. This was followed by his period in Thessaloniki (1885–1887), where he served as a teacher at the Bulgarian Gymnasium and as senior tutor at the Boys' Gymnasium Boarding School. He then returned to Shumen to teach at the pedagogical school during the second term of the 1886/87 school year. For a second time, he was at the Aprilov Gymnasium in Gabrovo during the 1887/88 school year. It is also known – although without further details – that Rongé taught in the cities of Varna, Plovdiv, and Ruse, and briefly worked as a clerk at the Directorate of Statistics in Sofia.

During his second stay in Bulgaria, Kálmán Cirill Rongé taught geometry, Latin and French, drawing, hygiene, natural history and, of course, gymnastics – in almost all the schools where he worked. He introduced new subjects into school practice – such as physical education (including gymnastics, swimming, and tourism), drawing, and innovative methods for teaching mathematics and foreign languages – first at the Shumen Boys' Secondary School, and later, upon his return, at the Aprilov Gymnasium in Gabrovo and elsewhere. This was made possible

by the shortage of qualified local staff in Bulgaria and the consequent need to attract foreign specialists. Through his pedagogical experiments, he sought to demonstrate that education could serve as a vehicle for cultural and social progress.

In the meantime, Rongé wrote opinion pieces and translated pedagogical works. His writings predominantly focus on pedagogical themes and various aspects of educational activity related to the child – the role of the teacher in the pedagogical process, the relationship between teacher and pupils, methods of foreign language teaching, the significance of self-education and habit formation, hygiene in education, and the role of physical education. At the same time, the author also addressed other topics, some of which were to some extent related to educational issues, while others were not. To the first group we can assign his writings on the then-contemporary state of the Bulgarian language (as a mother tongue) and its future development, the emancipation of women and their role in the family and society (primarily in relation to girls' education), as well as his observations on Bulgarian educational policy. To the second group belong his reflections on certain national traits and typical behaviours of both the Bulgarian elite and the ordinary Bulgarian, along with his impressions of the social conduct of Jews, Armenians, Germans, the English, and Americans. With only a few exceptions, these writings remained unpublished.

In 1882, his pamphlet *Watch Out! or A Critical Review of Educational Affairs across Bulgaria* (originally in Bulg. *Varda! ili Kriticheskiy razbor varhu uchilishnite raboti v Balgariya*) was printed in Ruse. In it, he voiced strong disagreement with the work of the Bulgarian Minis-

try of Education, which was of particular importance at the time, as it laid the foundations of the country's educational policy. He expressed dissatisfaction with the way curricula were drafted and with the uncritical adoption of foreign models, applied without consideration for Bulgarian conditions. Through this pamphlet, K. C. Rongé (albeit indirectly) questioned the work of the Czech Slavist Konstantin Jireček in his role as Minister of Enlightenment – an act that would become the main reason for Rongé's later transfers as a teacher from town to town. As a result, he drew Jireček's open hostility, clearly reflected in the latter's diary – despite the positive review of the pamphlet by Ivan Vazov, published in the Plovdiv journal *Science* (in Bulg. *Nauka*), which Vazov himself edited.

In 1885, Rongé's article *Hygienic Debates. Something about Mihalya* (originally in Bulg. *Higienicheski raziskvaniya. Neshto za Mihalya*) was published in two parts in consecutive issues of the scientific monthly magazine *People's Teacher* (in Bulg. *Naroden Uchitel*), printed in Ruse. The article focused on hygiene and health issues that interested him at the time. The following year, he initiated the establishment of the Shumen Hygienic Society, the first organisation in Bulgaria with a clearly defined focus on hygiene and one of the earliest such societies in Europe.

The written legacy of Kálmán Cirill Rongé, who taught in Bulgaria for fifteen years, bears witness to his rich pedagogical culture and unwavering dedication to the teaching profession. Drawing from the most democratic and humanistic ideas of leading European pedagogical thinkers, he adapted them to the specific social conditions in Bulgaria and even developed and successfully applied his own original method for learning foreign languages

and acquiring knowledge. Rongé combined education with upbringing and firmly believed that through reforms in education, the lives of the Bulgarian people and Bulgarian society itself could be transformed – and that this was the key to the historical survival of the Bulgarian state. His written legacy offers valuable insights into the trajectory through which new pedagogical ideas entered Bulgaria, the challenges encountered by their advocates – progressive teachers – and the professional struggles they were compelled to undertake to facilitate the adoption of these ideas and the implementation of new educational practices. Rongé’s pedagogical views, ideas, and practices presented in this study testify that he followed in the footsteps of the German reformist pedagogy that gained momentum in Central Europe precisely in the 1880s. They reflect a fundamentally new attitude towards the child, characterised by trust, respect, affection, and patience, and a clear rejection of coercive methods and the imposition of knowledge. Central to this pedagogical paradigm was the pursuit of new methods and forms of instruction. These ideas entered Bulgaria from the German-speaking world through a variety of channels: foreign educators such as Rongé, Bulgarian graduates of European universities, and translated pedagogical literature. Rongé made concerted efforts to disseminate these ideas in Bulgaria during the 1880s; however, as he himself noted, although he submitted numerous articles on education to various periodicals and political journals, none of them were ever published. At that time, Bulgarian society had not yet developed the necessary conditions for the reception of new pedagogical theories. That is why Rongé took practical action, experimenting with the application of emerging theoretical knowledge within the context of

the Bulgarian school. There he encountered the incomprehension of colleagues and officials, although some among them showed openness to innovation. His efforts in this regard are particularly significant in the broader context of the modernisation of Bulgarian society in the second half of the 19th century and the building of the new Third Bulgarian State – both immediately before and in the aftermath of the Liberation.

Kálmán Cyrill Rongé left Bulgaria in the summer of 1889, as his stay in the country had become increasingly difficult due to the lack of stable employment and limited prospects for professional advancement. At his request, the Hungarian authorities appointed him as a teacher of French for the forthcoming school year in Sarajevo (Bosna), then under Austro-Hungarian occupation. There, he taught at two secondary institutions – the Sarajevo Main Gymnasium and the Trade School – as well as at the Girls' Primary School. Two years later, on the threshold of his fifties, he married Sharolta Biber from Veliki Bečkerek (present-day Zrenjanin), whom he brought with him to Sarajevo. Shortly thereafter, he died in a tragic accident.

Publications of the Bulgarian-Hungarian History Commission, Vol. 14
Издания на Българо-унгарската историческа комисия, т. 14
A Magyar-Bolgar Történeész Vegyes Bizottság kiadványai, 14

Пенка Ив. Пейковска
АВСТРО-УНГАРСКИ ВЛИЯНИЯ
В БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ
Случаят на учителя Калман Кирил Ронже

Рецензенти: доц. д-р Пламен Божинов, ст.н.с. д-р Имре Реш

Отговорен редактор: ст.н.с. д-р Габор Деметер

Редактор: Албена Накева

Художник на корицата: Борислав Къосев

Формат: 140×215 мм

Първо издание, 2025

Печат: Мениджмънт бизнес машин ООД

ISBN 978-954-2903-79-6 (print), IHS-BAS

ISBN 978-954-2903-80-2 (pdf), IHS-BAS

ISBN 978-963-416-492-0 (print), IH-RCH | HUN-REN

ISBN 978-963-416-493-7 (pdf), IH-RCH | HUN-REN

ISSN 2535-0757